

FATİH
SULTAN
MEHMET
VAKIF ÜNİVERSİTESİ
1471

KÜTÜPHANE bülteni

KÜTÜPHANE ve DOKÜMANTASYON
DİREKTÖRLÜĞÜ

TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL'26 | SAYI:15

ÜNİVERSİTENİN TARİHİ

Kuruluşundan Günümüze
Bir Kurumun Dönüşümü

28

Yıldız Sarayı
Kompleksi

32

Kurucu Rektörümüz
Prof. Dr. Musa Duman
ile...

60

İslam Bilim Tarihçisi
Fuat Sezgin

66

555. Yıl İnteraktif Müzesi
"555 Yıllık
Bilim ve Eğitim Yolculuğu"

İSTANBUL

SÖYLEŞİ

YAZAR KÖŞESİ

KÜLTÜR VE SANAT

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Direktörlüğü olarak Ekim 2023 tarihi itibarıyla "**Kütüphane Bülteni**"mizi yayımlamaktayız. Elektronik olarak web sayfamızda yayımlanan bülteni-miz toplam 9 başlıktan oluşmaktadır. "Kapak Konusu", "İstanbul", "Söyleşi", "Kitap Tahlili", "Yazar Köşesi", "Kültür ve Sanat", "Bilim ve Teknoloji", "Kütüphane Tanıtımı" ve "Biliyor Musunuz?" başlıkları altında her sayıda farklı içerikler ile sizlerle buluşmanın heyecanı ve mutluluğu içerisindeyiz.

15. sayımızda, kuruluşundan günümüze üniversitenin tarihine yer vermek istedik. Dokuz yüz yıllık uzun tarihi ile insanlığın ürettiği en dayanıklı ve uzun ömürlü kurumlardan biri olan üniversite, kuruluş evresinde birkaç yüz öğrenciden oluşan bir loncadan ibaret iken, bugün 269 milyon öğrenciyi barındıran ve hemen her ülkede bulunan küresel bir sistem olarak varlığını sürdürmektedir.

Bu sayımızda emeği geçen herkese teşekkür eder, iyi okumalar dileriz.

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Kütüphane ve Dokümantasyon Direktörlüğü

KÜTÜPHANE bülteni

TEMmuz-AĞUSTOS-EYLÜL 26 | SAYI: 15

**Fatih Sultan Mehmet
Vakıf Üniversitesi
Adına Sahibi**
Prof. Dr. Nevzat Şimşek

Editör
Tahsin Yıldırım

Metin Yazarları
Beyza Nur Ataer
Kübra Ay
Şeyma Güzeldal
Tahsin Yıldırım
Tuğba Sevil

Redaksiyon
Asude Tavas
Bahar Avcı
Emrah Karabulut
Fatma Sümeyra Koray
Hacer Güleç
Özge Ülkü Fakioğlu

Tasarım
Nektel Demir

Baskı
AI COOR
Aicoor Bilgi Teknolojileri

KÜTÜPHANE ve
DOKÜMANTASYON
DİREKTÖRLÜĞÜ

kutuphane.fsm.edu.tr
library@fsm.edu.tr

fsmvu_kutuphane

Fsmvulibrary

fsmvukutuphane

01 ÜNİVERSİTENİN TARİHİ

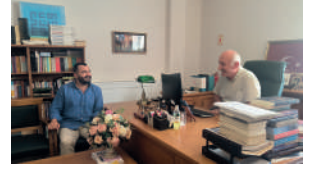
Kuruluşundan Günümüze
Bir Kurumun Dönüşümü

İSTANBUL Yıldız Sarayı Kompleksi

28

32 SÖYLEŞİ Kurucu Rektörümüz Prof. Dr. Musa Duman İle...

YAZAR KÖŞESİ

İslam Bilim Tarihçisi

Fuat Sezgin

60

62

KİTAP TAHLİLİ

Ekmeleddin İhsanoğlu

The House of Sciences: The First
Modern University in the Muslim
World

KÜTÜPHANE TANITIMI

LALELİ'DE ASIRLIK BİR HAFIZA:
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

64

66

555. Yıl İnteraktif Müzesi

"555 Yıllık
Bilim ve Eğitim
Yolculuğu"

plagix.ai

BİLİYOR
MUSUNUZ?
Plagix.ai Nedir?

68

69

BİLİM ve TEKNOLOJİ

DÜNYADAN
BÜLTENİMİZE
YANSIYANLAR

ÜNİVERSİTENİN TARİHİ

Kuruluşundan Günümüze
Bir Kurumun Dönüşümü

Tahsin Yıldırım

Üniversite, dokuz yüz yıllık uzun tarihi ile insanlığın ürettiği en dayanıklı ve uzun ömürlü kurumlardan biridir. 12. yüzyılda Bologna ve Paris'te doğan "öğrenenler ve öğretenler topluluğu" fikri, biçim değiştirerek de olsa varlığını sürdürmüştür. Kuruluş evresinde birkaç yüz öğrenciden oluşan bir loncadan ibaret olan bu kurum, bugün 269 milyon öğrenciyi barındıran ve hemen her ülkede bulunan küresel bir sistemin adıdır. Bu iki uç arasındaki mesafe, üniversitenin ne denli köklü bir dönüşüm geçirdiğini tek başına özetlemektedir.

Üniversitenin kökeni için C. H. Haskins'ten bu yana yerleşik görüş, üniversiteyi Orta Çağ Avrupası'nın kendi iç dinamiklerinden doğan özgün bir kurum olarak değerlendirir. George Makdisi ise İslam dünyasındaki medresenin Avrupa kolejlerinin ve bazı akademik uygulamaların gelişimine kaynaklık ettiğini ileri sürmüştür. Gerçekten de Batı Avrupa'da kilisenin gözetiminde lonca biçiminde doğan üniversite ile İslam dünyasında vakıf eliyle kurulan medrese, çarpıcı biçimde paralel bir mantık taşır: otorite metnine dayalı öğretim, kademeli ilerleme ve mezuniyetin ardından tanınan mesleki ve hukuki statü. Ne var ki bu benzerlik, iki kurumun sonraki yüzyıllarda neden birbirinden farklı yörüngeler izlemiştir.

Üniversite ile medrese arasındaki benzerlikler büyük ölçüde işlevsel, farklılık-

lar ise yapısalıdır. Bu yapısal farkın merkezinde, Roma hukukunun *universitas* kavramıyla tanıdığı tüzel kişilik bulunmaktadır: Avrupa üniversitesi kurucularından ve hükümdarlardan bağımsız, kendi kendini yöneten kalıcı bir kuruma dönüşebilmişken medrese, varlığını belirli bir vakfa ve müderrisin şahsına bağlı olarak sürdürmüştür. Osmanlı-Türk deneyimi ise bu iki çizginin 19. ve 20. yüzyıllarda nasıl kesiştiğini, medrese geleneğinin yanında ve ona alternatif olarak tüzel kişiliğe sahip modern bir üniversitenin devlet eliyle nasıl kurulduğunu gösteren özgün bir örnek sunmaktadır.

Üniversitenin Doğuşu: *Universitas* ve *Studium Generale*

Modern anlamda üniversitenin kökeni, 11. yüzyılın sonu ile 13. yüzyıl arasında Batı Avrupa'da ortaya çıkan *studium generale* ve *universitas* kavramlarına dayanır. Latince basitçe "birlik" ya da "bütün" anlamına gelen *universitas*, dönemin lonca kültüründen ödünç alınan bir örgütlenme biçimini ifade eder: *universitas magistrorum et scholarium*, yani "hocalar ve öğrenciler birliği". Zanaatkârların mesleki çıkarlarını korumak için lonca kurması gibi, farklı şehirlerden gelen öğrenciler ve hocalar da hem kendilerini yerel otoritelere ve şehir halkına karşı korumak hem de eğitimin standartlarını (müfredat, sınav, unvan verme yetkisi) belirlemek amacıyla bu tür birlikler kurmuşlardır. *Studium generale* ifadesi ise öğrencilerin her yerden gelebildiği ve mezunlarına tanınan *ius ubique docendi* (her yerde ders verme hakkı) sayesinde diplomanın Hristiyan Avrupa'nın her yerinde geçerli sayıldığı kurumları tanımlamak için kullanılmıştır.

Ne var ki 13. yüzyıla kadar bugünkü anlam ve işlevine yakın bir üniversiteden söz etmek zordur. Merkezlerinin ortaya çıkışından önce Avrupa şehirlerinde kilise, katedral ve manastır okulları ile özel hocaların belirli gruplara ders ver-

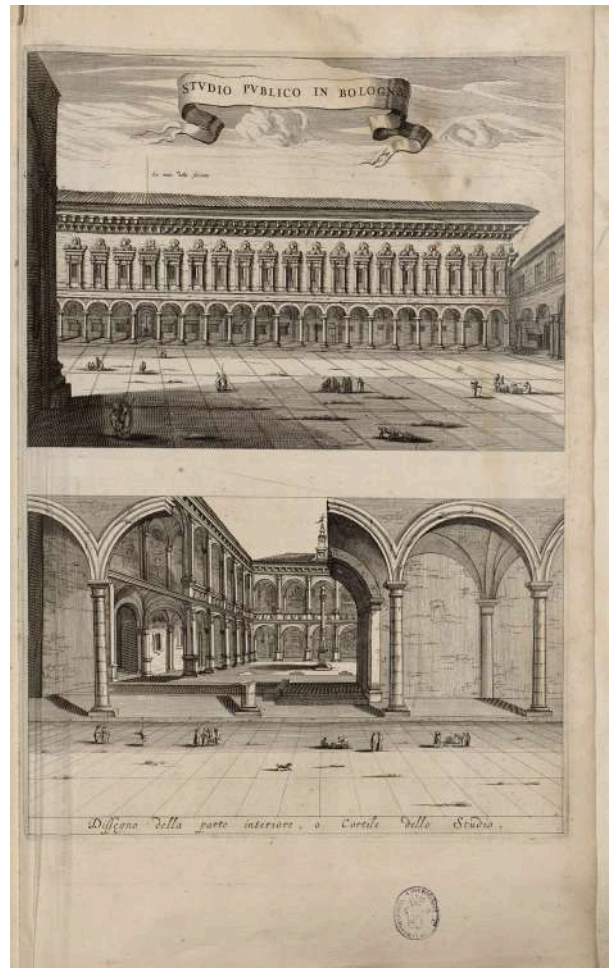
Bologna Üniversitesi'nde bir hukuk dersi (Henricus de Alemannia). Laurentius de Voltolina minyatürü, 14. yy'ın ikinci yarısı. Kupferstichkabinett, Berlin.

diği ve *studium* olarak anılan öğretim merkezleri bulunmaktadır. *Generale* sözcüğü, bu tür merkezlerin Avrupa'nın hemen her bölgesinden öğrenci kabul etmesine işaret eder; bu anlamda *studium generale* uluslararası ve ücretli bir öğretim kurumu olarak düşünülebilir. Buna karşılık *studium particulare*, daha yerel ölçekte ve belirli nitelikteki öğrencileri kabul eden bir yükseköğretim kurumunu ifade etmektedir. Zamanla papa veya imparatorun yetkiyle tanınan bir *studium generale* ile bir kral ya da şehir devleti tarafından kurulan ve yalnızca o krallık sınırları içinde geçerli sayılan *studium generale respectu regni* arasında bir ayırım yapılmaya başlanmıştır. Bu ayırım, *ius ubique docendi* ayrıcalığını ancak papa veya imparatorun verebileceği ilkesine dayanmaktadır. Bu ayrıcalık teoride pratikte olduğundan daha değerlidir: Modena gibi İtalyan ve Lyon ile Reims gibi Fransız öğretim merkezleri bu ayrıcalığa hiçbir zaman sahip olamamış, Padova Üniversitesi ancak 1346'da bu hakkı elde edebilmiş, Oxford ise iki kez talep etmesine rağmen papalık fermanı alamamıştır. Oxford'un gerisinde kalmış bir öğrenim merkezi olan Cambridge ise Papa XXII. İoannes tarafından 1318'de resmen *studium generale* olarak tanınmıştır. Bu kavramsal ayırım, aynı şehirde farklı ölçütlere göre birden fazla "üniversitenin" var olabildiğini de göstermektedir: *nationes* ölçütüne göre örgütlenmiş birliklerin yanı sıra, Salerno Tıp Okulu'nda olduğu gibi, öğretilen alana göre ortaya çıkmış öğrenci birlikleri de bulunmaktadır.

Bologna, Paris ve Oxford

Geleneksel olarak "üniversitelerin anası" sayılan Bologna Üniversitesi'nin kökenleri 1088 yılına kadar götürülür; ancak tarihçiler, 1150'li yıllara kadar yeterli kurumsal örgütlenmenin oluşmadığını ve bu tarihten önce "üniversite" teriminin tam anlamıyla kullanılamayacağını belirtmektedir. Kurumun gelişiminde, Jus-

tinianus dönemine ait hukuk derlemesi *Digesta*'nın 1070'lerde İtalya'da yeniden bulunması belirleyici olmuştur. Kurumun hukuki statüsü, Kutsal Roma-Germen İmparatoru I. Friedrich Barbarossa'nın 1158'de yayımladığı *Authentica Habita* fermanıyla güvence altına alınmıştır; bu ferman, gezgin öğrencilere ve hocalara şehirler arasında seyahat özgürlüğü ve yerel yargıdan bağımsızlık tanımıştır. Bologna'nın ayırt edici özelliği, kurumun öğrenciler tarafından kurulmuş ve yönetilmiş olmasıdır. Şehir dışından gelen hukuk öğrencileri, kendilerini korumak ve hocalarının ders ücretlerini ve ders saatlerini denetlemek için bir araya gelmiş, böylece "öğrenci *universitas*'ı" modelinin öncüsü olmuşlardır. Öğrenciler ayrıca geldikleri bölgeye göre *nationes* ("uluslar") adı verilen gruplara ayrılmış ve kendi aralarından seçtikleri bir rektör etrafında birleşmişlerdir.

Bologna Studio Publico (Archiginasio). Joan Blaeu, Theatrum civitatum et admirandorum Italiae, 1663.

Paris Üniversitesi ise 1150-1170 yılları civarında Notre-Dame Katedrali'ne bağlı okul geleneğinden doğmuş, fakat Bologna'nın aksine hocaların örgütlendiği bir "hocalar *universitas*'ı" biçiminde şekillenmiştir. Kurum, 1200'de Kral II. Philippe Auguste'nün fermanıyla resmî kralliyet tanınırlığı kazanmış, 1215'te ise Papa III. Innocentius'un onayıyla kurumsal kimliğini pekiştirmiştir. Paris'te de Bologna'dakine benzer bir *nationes* sistemi gelişmiş; sanatlar fakültesi öğrencileri Fransa, Normandiya, Pikardiya ve İngiltere olmak üzere dört ulusa ayrılmıştır (İskandinavya ve Orta Avrupa'dan gelenleri de kapsayan İngiltere ulusu, sonradan "Alman ulusu" olarak anılmıştır). Bu örgütlenme biçimi, sonraki yüzyıllarda kurulacak pek çok Avrupa üniversitesi için model oluşturmuştur.

Oxford Üniversitesi'nin kökenleri de 1096 yılına kadar giden dağınık öğretim faaliyetlerine dayanmakla birlikte, kurumun hızlı büyümesi, Kral II. Henry'nin Fransa ile yaşanan siyasi gerginlik nedeniyle 1167'de İngiliz öğrencilerin Paris'te öğrenim görmesini yasaklamasının ardından gerçekleşmiştir; bu yasak, Paris'ten dönen çok sayıda bilgini Oxford'da toplamıştır. 1209'da şehir halkı ile öğrenciler arasında şiddetli bir çatışma yaşanmış, bazı hocalar ve öğrenciler kuzeydoğuya göç ederek Cambridge Üniversitesi'nin temelini atmıştır. Bo-

logna, Paris ve Oxford, Orta Çağ boyunca Avrupa'da kurulacak üniversiteler için iki temel örgütlenme modelini miras bırakmıştır: öğrenci merkezli Bologna modeli ve hoca merkezli Paris modeli. Bu kurumları aynı yüzyıl içinde Salamanca (1218), Padova (1222) ve Napoli (1224) gibi üniversiteler izlemiş; böylece 13. yüzyılın ortasına gelindiğinde Avrupa'nın büyük bölümünü kapsayan bir üniversiteler ağı oluşmuştur. Bu yayılma o denli hızlanmıştır ki 1500 yılına gelindiğinde Bologna ve Paris'in örgütlenme modelini az çok izleyen, Baltık'tan İber Yarımadası'na, İngiltere'den Orta Avrupa'ya uzanan yaklaşık seksen üniversite kurulmuştur. Bu sayısal yayılım, üniversitenin Orta Çağ Avrupası'nda tek seferlik bir yenilik değil, kendini çoğaltan ve farklı siyasi otoritelerce (papalık, imparatorluk, krallıklar, şehir devletleri) benimsenen istikrarlı bir kurumsal model hâline geldiğini göstermektedir.

Kuruluş Amaçları

Orta Çağ üniversitelerinin doğuşu, 12. yüzyılda yaşanan entelektüel canlanmayla, özellikle Aristoteles'in eserlerinin Arapça çeviriler ve şerhler yoluyla, Roma hukukunun ise *Digesta*'nın yeniden keşfiyle Avrupa'nın gündemine girmesiyle yakından ilişkilidir. "12. yüzyıl Rönesansı" olarak da adlandırılan bu dönemde katedral okullarının sağladığı eğitim yetersiz kalmış; hukuk, tıp ve teoloji alanlarında uzmanlaşmış, sistematik ve denetimli bir eğitim talebi doğmuştur. Üniversitelerin kuruluş amacı bu noktada çok boyutludur: kilise ve devlet bürokrasisi için eğitilmiş din adamları ve hukukçular yetiştirmek, tıp bilgisini sistemleştirmek, Aristoteles mantığı ve doğa felsefesi üzerinden akıl yürütme becerisini geliştirmek ve nihayet mezunlara doğdukları şehrin dışında da geçerliliği tanınan bir mesleki statü kazandırmaktır. Kısacası Orta Çağ üniversitesi hem dinî hem de dünyevi iktidarların ihtiyaç duyduğu uzman insan gücünü yetiştiren, kurumsal-

laşmış bir bilgi ve statü aktarım mekanizması olarak doğmuştur.

Orta Çağ üniversitesinin kuruluşu, Katolik Kilisesi'nden bağımsız düşünülme-yecek kadar onunla iç içe geçmiş bir süreçtir. Tarihçi Lowrie Daly'nin belirttiği gibi Kilise, o dönemde Avrupa'da bilginin korunmasına ve geliştirilmesine sürekli ilgi gösteren neredeyse tek kurumdur. Kurumsal meşruiyetin nihai kaynağı ise papalıktır. Reform hareketine kadar kurulan seksen bir üniversitenin otuz üçü doğrudan papalık fermanıyla (*bulla*) kurulmuş, geri kalanların büyük bölümü de hem papalık hem de kral veya imparator onayını birlikte taşımıştır. Papa IX. Gregorius'un 1233'te Toulouse Üniversitesi için yayımladığı ferman, bu üniversitede onaylanan hocaların "başka bir sınava gerek kalmaksızın her yerde ders verme hakkına" sahip olacağını ilan ederek *ius ubique docendi* ilkesini resmîleştirilmiş; böylece bir üniversitenin verdiği diploma, ancak papalığın sağlayabileceği evrensel bir geçerlilik kazanmıştır. Aynı papa, 1231'de Paris Üniversitesi için yayımladığı *Parens scientiarum* fermanıyla üniversiteye kendi kendini yönetme hakkı ve doğrudan papalık yargısına tabi olma statüsü tanımış, böylece kurumunu yerel piskoposun müdahalesinden büyük ölçüde bağımsızlaştırmıştır. Papalık, ayrıca üniversitelere *cessatio* adı verilen bir tür ders boykotu hakkı da tanımıştır; haksızlığa uğradığını düşünen bir üniversite topluluğu, dersleri toptan askıya alarak şehir yönetimine veya piskoposa baskı yapabilmektedir.

Aristoteles'in doğa felsefesine ilişkin eserlerinin Paris Üniversitesi müfredatına girişi, uzun ve çalkantılı bir yasaklama sürecinin sonucudur. Papa III. Innocentius'un temsilcisi Robert de Courçon'un 1215'te onayladığı üniversite nizamnamesiyle Aristoteles mantığının okutulmasına izin verilmiş, ancak *Fizik* ve *Metafizik* gibi doğa felsefesi eserlerinin okutulması yasaklanmıştır.

Oxford, Merton College.
David Loggan, Oxonia Illustrata, 1675.

Bu yasağın gerekçesi, felsefe ve bilimin ilahiyatın hizmetinde kalması gerektiği düşüncesidir: Bağımsız bırakılan bir felsefe, Kutsal Kitap ve Kilise Babalarının öğretisi ışığında henüz çözümlenmemiş spekülasyonlar üretme riski taşımaktadır; oysa bilim ve felsefe ancak ilahiyatın denetiminde kaldığı ölçüde hakikate ulaşmada bir araç olabilir. 1255'te ise bu süreçte yeni bir eşiğe ulaşılmıştır: Paris Üniversitesi Sanatlar Fakültesi'nin o yıl kabul ettiği nizamname, Aristoteles'in bilinen hemen hemen bütün eserlerini (*Fizik*, *Metafizik*, *Ruh Üzerine* ve diğerleri) resmî müfredata dâhil etmiş, böylece yarım yüzyıllık yasak fiilen aşılmıştır.

Kilise ile üniversite arasındaki bu yakın ilişkinin bir diğer boyutu, öğrenci ve hocaların hukuki statüsünde somutlaşmaktadır. Fiilen rahip olsun ya da olmasın, üniversite mensupları "ruhban imtiyazı" sayesinde vergiden, askerlik yükümlülüğünden ve dünyevi mahkemelerin yargısından muaf tutulmuş, bunun yerine kilise mahkemelerine ve kilise hukukuna tabi kılınmıştır. Bu düzenleme hem üniversite mensuplarını yerel otoritelerin keyfî baskısından koruyan bir zırh işlevi görmüş hem de teoloji fakültesini, özellikle Paris'te, akademik hiyerarşinin zirvesine yerleştirmiştir. Dolayısıyla Kilise, üniversiteyi hem doğuran hem denetleyen hem de yerel güçlere karşı koruyan çok katmanlı bir otorite olarak, tarihin bu evresinde kurumun ayrılmaz bir parçası olmuştur.

İslam Dünyasının ve Endülüs'ün Etkisi

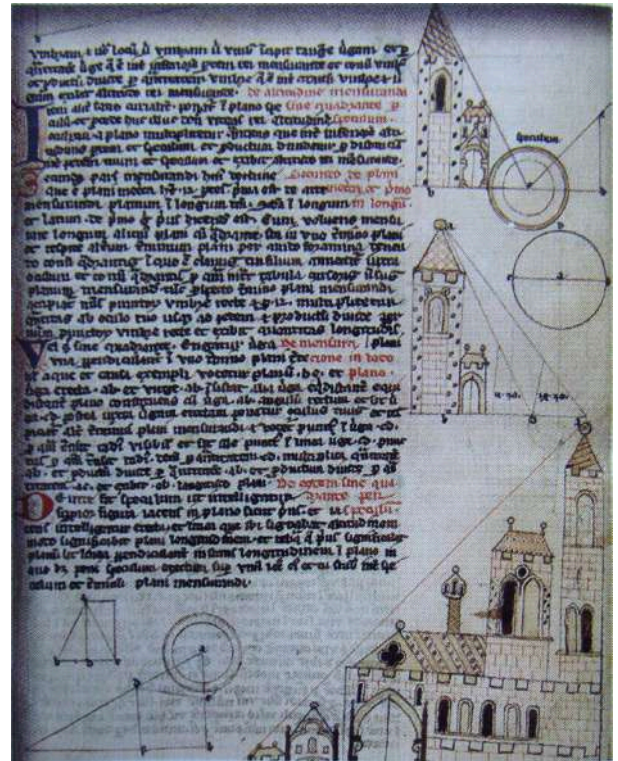
Avrupa üniversitesinin doğuşu 12. yüzyıl-da yaşanan bir entelektüel canlanmaya, "12. yüzyıl Rönesansı"na dayanır; ancak bu canlanmanın ham maddesi büyük ölçüde Avrupa'nın kendi içinden değil, İslam dünyasından, özellikle de Endülüs Emevi Devleti'nin mirasından gelmiştir. Antik Yunan biliminin önemli bir kısmı Batı Roma'nın çöküşünden sonra Latin Avrupa'da unutulmuş ya da yalnızca parça parça hayatta kalmışken, aynı külliyat İslam dünyasında 8. yüzyıldan itibaren sistemli biçimde Arapçaya çevrilmiş, yeni şehirler ve özgün katkılarla zenginleştirilmiştir. Ardından Endülüs, Toledo ve Sicilya gibi kanallar üzerinden yeniden Latin Avrupa'ya aktarılmıştır. Bu aktarım olmasaydı, üniversitenin ders programının önemli bir kısmını oluşturan Aristoteles'in doğa felsefesi eserleri, Euclides geometrisi, Batlamyus astronomisi ile Galenos ve İbn Sînâ tıbbı, 12. yüzyıl Avrupası'nda üzerine bir müfredat inşa edilebilecek bütünlükte mevcut olmayacaktır.

Endülüs Emevi Devleti'nin başkenti Kurtuba (Córdoba), 10. yüzyılda Batı dünyasının en büyük kitap pazarına ve en yoğun kütüphane ağına sahip şehri hâline gelmiştir. Halife II. Hakem (el-Hakem II) döneminde oluşturulan saray kütüphanesinin, rakam kesin olarak doğrulanamasa da 400.000 cildi aştığı rivayet edilir; kütüphanenin katalogunun tek başına 44 cilt tuttuğu ve kurumda 500'den fazla kişinin (müstensih, mücellit, mütercim) çalıştığı aktarılmaktadır. Kurtuba ve çevresinde camilere,

medreselere ve özel koleksiyonlara bağlı toplam yaklaşık yetmiş kütüphane bulunduğu tahmin edilmektedir; çeşitli kaynaklar sonraki dönemde Toledo kütüphanelerinde de 200.000 civarında yazma eser bulunduğunu görülmektedir. Bu kütüphanelerde Arap/Müslüman ve Hristiyan (Mozarap) bilginlerden oluşan karma ekipler, Yunanca ve Latince eserleri Arapçaya, Arapça eserleri de yerel dillere çevirmiştir. Aynı dönemde Avrupa'daki en büyük manastır kütüphanelerinin birkaç yüz ciltle sınırlı kaldığı düşünüldüğünde, Kurtuba'nın 10. ve 11. yüzyıllardaki bilgi birikimi, sonraki yüzyıllarda gerçekleşecek büyük çeviri hareketinin neden özellikle bu coğrafyadan başladığını açıklamaktadır.

Toledo Çevirmenler Okulu

Kastilya Kralı VI. Alfonso'nun 1085'te Toledo'yu ele geçirmesinin ardından, şehrin Endülüs döneminden kalma zengin Arapça kütüphaneleri ve çok dilli (Arapça, İbranice, Latince, Kastilyaca) bilgin nüfusu, Hristiyan Avrupa için eşsiz bir fırsata dönüşmüştür. 12. yüzyılda Başpiskopos Raimond'un (1126-1152)

Musa b. Meymun (Maimonides),
Blasius Ugolinus,
Thesaurus antiquitatum sacrarum, y. 1744.

himayesinde kurumsallaşan ve "Toledo Çevirmenler Okulu" olarak anılan faaliyet, İslam dünyasının bilimsel ve felsefi külliyatını sistemli biçimde Latinceye aktaran başlıca merkez olmuştur. Bu çevirmenler arasında en üretken isim, tarihçi Edward Grant'ın "Batılı çevirmenlerin en büyüğü" olarak nitelendirdiği Cremonalı Gerardo'dur (Gerard of Cremona). İtalya'daki eğitiminden tatmin olmayıp Arapça öğrenmek için Toledo'ya yerleşen Gerardo, kariyeri boyunca Batlamyus'un *Almagest*'i, Hârizmî'nin *el-Cebr ve'l-mukābele*'si, İbn Sînâ'nın *el-Kānûn fi't-tıb*'i, Râzî'nin tıbbi eserleri ve Aristoteles'in *Gökler Üzerine*'si dâhil seksen yediye yakın eseri Arapçadan Latinceye çevirmiştir. İngiliz çevirmen Bathlı Adalard ise muhtemelen Sicilya ve Yakın Doğu'da edindiği Arapça bilgisiyle Euclides'in *Elemanlar*'ını Arapça bir nüshadan (Haccâc b. Yûsuf'un çevirisinden) Latinceye kazandırmış; bu çeviri yüzyıllarca Avrupa'da geometrinin ana ders kitabı olarak kullanılmıştır. Adalard, 1126 dolayında Hârizmî'nin astronomi cetvellerini de Latinceye çevirerek Arap geleneğine dayanan ilk Latin astronomi tablolarını Avrupa'ya kazandırmıştır. Bu iki çeviri, *quadrivium* müfredatındaki geometri ve astronomi derslerinin temel metinlerini oluşturmuştur; başka bir deyişle, Orta Çağ üniversitesi öğrencisinin okuduğu Euclides, Yunancadan değil, Arapçadan Latinceye çevrilmiş bir metindir.

Endülüslü Âlimler

Toledo'daki çeviri faaliyetinin yanında, bizzat Endülüs'te yetişmiş âlimlerin öz-

gün eserleri de Avrupa düşüncesini derinden etkilemiştir. Bunların en etkilisi, 1126'da Kurtuba'da doğan ve şehrin başkadılığına kadar yükselen İbn Rüşd'dür (Averroes). İbn Rüşd, Aristoteles'in hemen hemen tüm eserlerine kısa, orta ve uzun şerhler yazmış; özellikle satır satır yorum içeren "uzun şerhleri" ile Aristoteles'in en zor metinlerini Latin dünyasının erişimine açmıştır. Bu şerhlerin önemli bir kısmı, 1217'den itibaren Toledo'da ve ardından Palermo'da çalışan çevirmen Michael Scot tarafından Latinceye kazandırılmış; bunun sonucunda Paris'te ve daha sonra Padua'da "Latin İbn Rüşdçülüğü" (Latin Averroizmi) adı verilen felsefi bir akım doğmuştur. İbn Rüşd'ün etkisi o denli belirleyici olmuştur ki Thomas Aquinas eserlerinde Aristoteles'i "Filozof", İbn Rüşd'ü ise "Şârih" (Yorumcu) diye anmıştır. Aynı etki, yukarıda ele alınan 1277 Paris mahkûmiyetinin de başlıca hedeflerinden biri olmuştur. Yine Kurtuba doğumlu Yahudi filozof Musa b. Meymun (Maimonides), Arapça kaleme aldığı *Delâletü'l-hâirîn*

ABOALIS AVICENNE, MEDECIN.

Chap. 134.

Ibn Sînâ portresi ('Abodis Avicenna, Medicin'), gravür: Wellcome Collection.

(Şaşkınlar İçin Rehber) adlı eseriyle Yahudi ve Hristiyan skolastik düşüncüyü, akıl ile vahyi uzlaştırma çabası bakımından derinden etkilemiştir. Tıp alanında ise Kurtuba yakınlarındaki Medinetü'z-Zehra'da yetişen Ebü'l-Kâsim ez-Zehrâvî (Latince adıyla Abulcasis), elli yıllık klinik tecrübesini otuz bölümlük *Kitâbü't-Tasrîf* adlı ansiklopedik eserinde toplamıştır. Eserin cerrahiye ayrılan ve yaklaşık iki yüz cerrahi aletin tarifini içeren son bölümü, Cremonalı Gerardo tarafından Latinceye çevrilmiş; 1497-1544 yılları arasında en az on baskı yapmış ve Avrupa tıp fakültelerinde uzun süre cerrahi eğitiminin temel kaynaklarından biri olarak okutulmuştur.

Endülü's'ün çeviri mirası 13. yüzyılda Kastilya ve Sicilya krallıklarında kurumsallaşarak sürmüştür. Kastilya Kralı X. Alfonso, 1269'da Mürsiye'de kurduğu yüksek araştırma kurumunu sonradan Sevilla'ya taşımış ve burada görevlendirdiği Müslüman, Hristiyan ve Yahudi âlimlerle Arapçadan Kastilyacaya geniş kapsamlı bir çeviri programı yürütmüştür. Kralın isteğiyle Yahudi bilginler Yehuda ben Moşe Kohen ve İshak ibn Sid, 11. yüzyılda yaşamış Endülüslü âlim Sâid el-Endelüsî'nin himayesinde hazırlanan Toledo astronomi cetvellerine dayanarak *Alfonso Tabloları* (*Tablas Alfonsies*) adlı astronomi cetvellerini hazırlamıştır; bu cetveller sonraki yüz-

Ibn Rüşd. Andrea di Bonaiuto freski, Santa Maria Novella, Floransa, 1365-1367.

yıllarda Avrupa astronomisinin temel başvuru kaynaklarından biri olmuştur. Aynı yüzyılın başında, Palermo'da Arapça hocalardan eğitim alan ve İbn Rüşd'e hayranlık duyan İmparator II. Friedrich, 1224'te Napoli'de bir üniversite kurmuş ve Latince ve İbranice çeviriler yapmak üzere Hristiyan ve Yahudi mütercimler görevlendirmiştir; Aquinolu Thomas da bu kurumda öğrenim görmüştür. Böylece Endülü's'ün Yahudi mütercimleri eliyle başlayan çeviri geleneği, Toledo'nun ötesinde Sevilla ve Napoli gibi yeni merkezlere yayılarak 13. yüzyıl Avrupa üniversitelerinin bilimsel müfredatını beslemeye devam etmiştir.

Salerno Tıp Okulu

Endülü's ve Toledo dışında, İslam biliminin Avrupa'ya aktarımında Güney İtalya'daki Salerno da erken ve özgün bir merkez olmuştur. 11. yüzyılda Monte Cassino'daki Benediktin manastırında yaşayan ve Kuzey Afrika kökenli olduğu bilinen Afrikalı Konstantin (Constantinus Africanus, ö. 1087 civarı), Doğu'da öğrendiği tıp ve eczacılık bilgisini Latin dünyasına kazandırmak amacıyla Arapça tıp kitaplarından yaptığı çevirilerle Avrupa tıbbının temellerinin atılmasına katkıda bulunmuştur. Bu çeviri faaliyetinden

Salerno Tıp Okulu. İbn Sînâ'nın Kanun'unun Latince nüshasından minyatür.

beslenen Salerno tıp okulu, mezunlarına hekimlik ve cerrahlik için yapılandırılmış, çok yıllık bir eğitimin ardından uygulama izni veren düzenli bir sistem geliştirmiştir. İtalyan üniversitelerinde İbn Sînâ'nın *el-Kānûn fi't-tıb*'inin 17. yüzyıla kadar tıp eğitiminin temel metni olarak okutulması da kısmen bu erken Salerno geleneğiyle ilişkilendirilmektedir. Bu bakımdan Salerno, tıp eğitimini lisansa bağlayan modelin İtalya'daki en erken örneklerinden birini temsil etmektedir.

İslam Biliminin Alan Katkıları

İslam dünyasının Batı bilimine katkısı, felsefe ve tıbbın ötesinde hemen her bilim dalına yayılan çok yönlü bir mirastır. Matematik alanında Müslüman âlimler, bugün "Arap rakamları" olarak bilinen ondalık sayı sistemini Hint geleneğinden devralıp geliştirerek Avrupa'ya aktarmış; birinci, ikinci ve üçüncü dereceden denklemlerin çözümüne dair yöntemler geliştirmişlerdir. Cebirde bilinmeyen için

kullanılan "x" simgesinin kökeni de kimi araştırmacılarca Arap ilim geleneğine dayandırılmaktadır. İkinci dereceden denklemlerin çözümlerini geometrik olarak ispatlayan matematikçiler arasında Ebû Kâmil öne çıkmakta; bu matematik birikiminin Avrupa'ya taşınması ise büyük ölçüde 13. yüzyılda İtalyan matematikçi Leonardo Fibonacci (Pisalı Leonardo) aracılığıyla gerçekleşmiştir. Astronomi alanında Hârizmî'nin (ö. 850 civarı) kısmen özgün, kısmen Hint astronomisinden aktarılmış cetvelleri ile Battânî'nin gezegen hareketlerine ve sabit yıldızlara ilişkin gözlemleri, İslam astronomlarının bu alandaki titiz çalışmalarına örnek gösterilmektedir. Fizik ve kimya alanında, Batı'da "Alhazen" adıyla tanınan İbnü'l-Heysem özellikle optik alanında önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir; kimya alanında ise kral suyu, sülfürik asit, nitrik asit, gümüş nitrat ve çeşitli metal oksitler gibi pek çok maddenin elde edilmesi Müslüman kimyacılarca atfedilmektedir.

Tıp alanında İbn Zühr (1094-1162) uyuz hastalığına yol açan paraziti tanımlamış, nabız ve idrar tahliline dayalı teşhis kuralları geliştirmiştir. Müslüman hekimlerin halka açık ve ücretsiz tedavi sunan hastaneler (dârüşşifâ) kurma geleneği de Avrupa'da örnek alınmıştır. Bunlara ek olarak coğrafya ve denizcilik alanında Müslüman bilginler yer kürenin çevresini hesaplamış, İdrîsî ünlü dünya haritasını çizmiş, Bîrûnî enlem ve boylam derecelerini ve özgül ağırlığı ölçmeye yönelik yöntemler geliştirmiş, Cezerî ise şifreli kilit, su saati ve iki pistonlu su pompası gibi mekanik icatlara imza atmıştır.

Endülüs'ün ve genel olarak İslam kültürünün Batı düşüncesi üzerindeki etkisi, yalnızca modern araştırmacıların geriye dönük bir tespiti değil, sonraki yüzyılların önde gelen Batılı düşünürlerinin de açıkça kabul ettiği bir olgudur. Alman şair ve düşünür J. W. von Goethe, Doğu kültürüne duyduğu hayranlığı dile getirdiği

Afrîkânî Konstantin (Constantinus Africanus) ders verirken. 14. yy minyatürü.

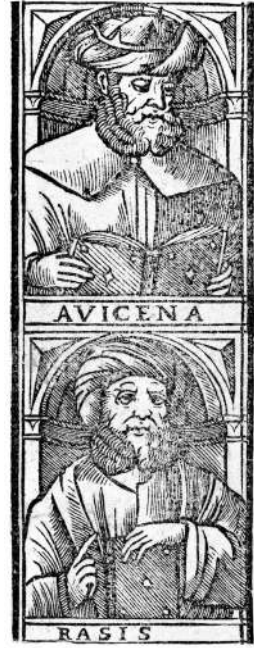
bir metninde, bu "harikulade düşüncelerin meyvelerinden" yararlanabilmek için Batıların kendilerini bir ölçüde "oryantalize etmesi", yani Doğu'ya yönelmesi gerektiğini, zira Doğu'nun kendiliğinden Batı'ya gelmeyeceğini vurgulamış; edebiyatta dilin oynadığı başat rolü hatırlatarak bu hazinelerin kaynağıyla tanışmayı hiç kimsenin reddetmeyeceğini de belirtmiştir. Alman düşünür Johann Gottfried Herder de benzer biçimde Avrupa'nın kendi kültürünün oluşumunda Endülüs kültürüne çok şey borçlu olduğunu ifade etmiştir. Bu tanıklıklar, 18. ve 19. yüzyıl Avrupası'nda Doğu'ya yönelik ilginin yalnızca sömürgeci bir merakla değil, zaman zaman bilimsel ve kültürel bir borcun kabulüyle de şekillendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Klasik Fakülte Yapısı

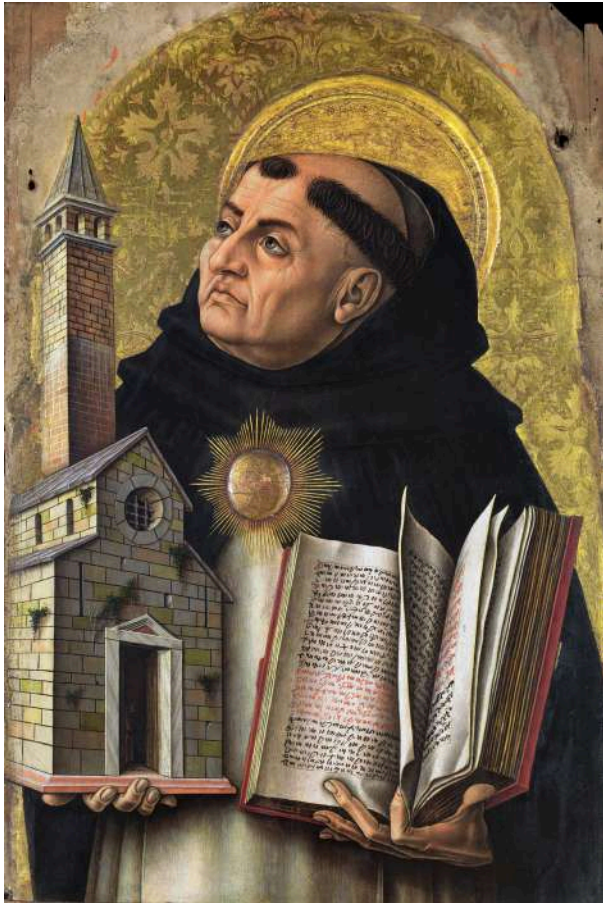
Orta Çağ üniversitesinin akademik yapısı dört temel fakülte etrafında kurulmuştur: sanatlar (*artes*), ilahiyat (teoloji), hukuk ve tıp. Sanatlar fakültesi,

diğer üç "üst fakülteye" geçiş için zorunlu bir hazırlık basamağı işlevi görmüş; öğrenciler genellikle 14-15 yaşlarında sanatlar fakültesine kaydolmuş ve yaklaşık altı yıl sonra *magister artium* (sanatlar ustası) unvanını alarak üst fakültelerden birine geçebilmiştir. Teoloji fakültesi hiyerarşinin en tepesinde yer almış ve bu alanda özellikle Paris Avrupa'nın merkezi konumunda olmuştur; hukukta Bologna, tıpta ise Salerno ve Montpellier gibi merkezler öne çıkmıştır. Bu dört fakülteli yapı işlevsel açıdan iki kategoriye ayrılarak da incelenebilir: uzmanlığa hazırlık niteliğindeki sanatlar fakültesi ve ihtisas fakülteleri. Sanatlar fakültesi 17. ve 18. yüzyıllardan sonra bugünkü felsefe ya da edebiyat fakültelerine dönüşmüştür. İhtisas fakülteleri ise teoloji, hukuk ve tıp olmak üzere üç temel alanda şekillenmiştir. Orta Çağ zihniyetine göre en önemli fakülte olan teoloji fakültesinde (*facultas theologiae*) öğrenime başlayabilmek için yedi serbest sanatın tahsili gerekmiş; kaynaklara göre yaklaşık sekiz yıl süren teoloji öğreniminin ardından *baccalaureus*, birkaç yıllık ders verme sürecinin sonunda ise *magister* unvanı alınmıştır. Hukuk fakültelerinde (*facultas decretorum*) Roma hukukunun yanı sıra papalık kararnamele doğruhtusunda kilise hukuku okutulurken, tıp fakültelerinde (*facultas medicinae*) öğretim, doğa bilimlerinde ileri durumda bulunan İslam dünyası hekim ve filozoflarının eserlerine dayanılarak yürütülmüştür.

Bu dört fakülteli yapının üst-alt ayrımına dayanan mantığı, yüzyıllar sonra Immanuel Kant'ın 1798'de yayımladığı

Ibn Sina ve Razi portreleri, Kanun'un basılı bir Latince baskısından detay. Wellcome Collection.

Thomas Aquinas. Carlo Crivelli, 1476. National Gallery, Londra.

Der Streit der Fakultäten (Fakültele- rin Çatışması) adlı eserinde sistematik bir felsefi çerçeveye kavuşturulmuştur. Kant'a göre üniversitenin klasik yapısın- da teoloji, hukuk ve tıp "üst fakülteler"i, felsefe ise "alt fakülte"yi oluşturmaktadı- r. Bu ayrımın ölçütü akademik değer değil, hükümetin fakülteler üzerindeki doğrudan çıkarıdır: Üst fakülteler, hükü- metin halk üzerindeki etkisini üç kanal- dan, yani ruhani mutluluk (teoloji), mül- kiyetin ve toplumsal düzenin korunması (hukuk) ve bedensel sağlığın sürdürül- mesi (tıp) yoluyla sağlamasına hizmet ettiğinden, hükümetçe onaylanmış me- tinlere (Kutsal Kitap, kanunlar, tıbbi dü- zenlemeler) bağlı kalmak zorundadır. Buna karşılık felsefe fakültesi, herhangi bir hükümet buyruğuna değil yalnızca aklın yasalarına tabi olduğundan özgür- dür ve tam da bu özgürlüğü sayesinde üst fakültelerin dayandığı metinler üze- rinde hakikat bakımından denetleyici bir işlev görebilir. Kant'ın bu çerçevesi, Orta Çağ üniversitesindeki sanatlar fa- kültesi-ihtisas fakülteleri ayrımının salt tarihsel bir tesadüf olmadığını, fakülte- lerin devletle (ya da kilise-devlet ortak- lığıyla) kurduğu ilişkinin türüne dayanan yapısal bir mantık taşıdığını göstermesi bakımından güçlü bir yorum anahtarı sunmaktadır. Nitekim Kant'a göre üni- versitelerin kuruluşu da rastlantısal de- ğil, devletin kendi amaçlarına ulaşmak için tasarladığı bir düzenin ürünüdür.

Sanatlar Fakültesi

Sanatlar fakültesinin müfredatı, Antik Yunan ve Roma geleneğinden devralın- an yedi "özgür sanat" (*artes liberales*) üzerine kuruludur ve bu yedi ders, öğ- renciyi üst fakültelerdeki uzmanlaşmış bilgiye hazırlayan genel bir zihinsel di- siplin olarak tasarlanmıştır. Öğretim yöntemi büyük ölçüde *lectio* (bir otorite metninin satır satır okunup yorumlan- ması) ve *disputatio* (belirlenen bir tez ve karşı tez üzerinden yürütülen sözlü tar- tışma) etrafında şekillenmektedir.

Trivium'un ilk dersi olan gramer yalnız- ca dil bilgisi kurallarını değil, Priscia- nus'un *Institutiones grammaticae*'si ve Donatus'un *Ars minor* ile *Ars maior* adlı el kitapları üzerinden Latincenin siste- matik yapısını, Vergilius ve Cicero gibi yazarların klasik metnlerinin okunup ezberlenmesini ve öğrencinin kendi ya- zılı ve sözlü kompozisyonlarını üretmesi- ni kapsamaktadır. Bu ders genellikle bir akademik yıl sürmektedir. Retorik dersi, özellikle vaaz verecek din adamlarının ih- tiyaç duyacağı ikna edici ve düzgün ifade sanatını öğretmeyi hedeflemekle birlikte Paris gibi merkezlerde ders programında görece az yer tutmaktadır. *Trivium*'un en ağırlıklı dersi olan diyalektik (mantık) ise iki aşamada okutulmaktadır. Önce Aris- toteles'in *Kategoriler* ve *Yorum Üzerine* adlı eserlerinden oluşan "eski mantık" (*logica vetus*) okutulmakta, 12. yüzyıldan itibaren ise *Analitikler*, *Topikler* ve *So- fistik Çürütmeler*'i içeren "yeni mantık" (*logica nova*) dersine yer verilmektedir. Bu metinler büyük ölçüde Boethius'un Latince çevirileri ve şerhleri üzerinden öğrenciye aktarılmaktadır. Ampirik kanıt aranmaksızın genel kabul görmüş ön- cüllerden hareketle tartışma yürütmeye dayanan "topik" akıl yürütme, bu dersin merkezinde yer almaktadır.

Quadrivium'un derslerinde de belirli metinler ve pratik uygulamalar belirle- yici olmuştur. Aritmetik dersi, Boethi- us'un *De institutione arithmetica* adlı eserine dayanan sayı teorisini işlemiş;

Galenos ve Hipokrat. Anagni Katedrali kriptofreski, 13. yy.

12. yüzyıl Rönesansı sürecinde Hint-Arap rakamlarının Avrupa'ya girmesiyle Roma rakamlarına dayalı hesaplama yöntemleri kademeli olarak yerini yeni sayı sistemine bırakmaya başlamıştır. Geometri esas olarak Euclides'in *Elementarlar*'ı (*Elementa*) üzerinden okutulmakta ve yalnızca soyut bir teori olarak değil, arazi ölçümü, harita yapımı ve mimari gibi uygulamalı alanlarla bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Dönemin zihniyetinde astrolojiden net biçimde ayrılmamış olan astronomi dersi, gezegen konumlarının ve burçların hesaplanmasını, Batlamyus'un (Ptolemaios) gök modelini ve kilise takvimi açısından hayati önemdeki Paskalya tarihinin hesaplanmasını (*computus*) kapsamaktadır. Müzik dersi ise bir icra pratiğinden çok, sesler arasındaki oranları ve armoniyi Boethius'un *De institutione musica*'sı üzerinden matematiksel bir disiplin olarak ele alır; buna paralel olarak din adamı adayı öğrenciler kilise ayinlerinde okunacak ilahileri de öğrenmektedir.

İlahiyat Fakültesi

Hiyerarşinin en tepesindeki ilahiyat fakültesi, özellikle Paris Üniversitesi'nde biçimlenmiş katı bir müfredata sahiptir; bu alanda öğretim yapabilmek papalığın onayına bağlı ve fakülte kilisenin sıkı denetimi altında işlenmektedir. Dersler öncelikle Kutsal Kitap'ın satır satır okunup yorumlanmasına dayanmaktadır. Ancak 1220'lerden itibaren bu alanın asıl standart ders kitabı Petrus Lombardus'un (Peter Lombard) *Libri quattuor sententiarum* (Dört Kitapta Görüşler) adlı eseri olmuştur. Kitab-ı Mukaddes ile Kilise Babalarının görüşlerini sistematik biçimde derleyen bu eser dört kitaba ayrılmaktadır: teslis (Baba-Oğul-Kutsal Ruh); yaratılış, Mesih ve kurtuluş; son olarak sakramentler. Bir öğrencinin ilahiyatta *baccalaureus sententiarum* unvanını alabilmesi için bu eser üzerine ders vermesi ve şerh yazması gerekmektedir. "*Sententiae* şerhi" geleneği, Albertus Mag-

nus'tan Thomas Aquinas'a, Duns Scotus'tan Ockhamlı William'a kadar bütün büyük skolastik düşünürlerin eserlerinin biçimini belirlemiş; Aquinas'ın *Summa theologiae*'si bile bu eserin yerini ancak 16. yüzyıla doğru alabilmiştir.

Hukuk Fakültesi

Hukuk eğitimi kurumsal olarak birbirinden ayrı iki dala bölünmüştür: medenî (Roma) hukuku ve kilise (kanon) hukuku. Özellikle Bologna'da gelişen medenî hukuk eğitiminin temel metni, İmparator I. Justinianus'un 6. yüzyılda derlettiği *Corpus Iuris Civilis*'ti. Bu büyük derleme *Digesta* (Roma hukukçularının görüşleri), *Codex* (imparatorluk fermanları), *Institutiones* (başlangıç düzeyinde bir ders kitabı) ve sonradan eklenen *Novellae* (yeni fermanlar) olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Bolonyalı hukukçular bu külliyatı satır aralarına ve kenarlarına düştükleri notlarla (*glossae*) yorumlamış, bu yöntem onlara "glosatörler" adını kazandırmıştır. Kilise hukuku eğitiminin temel metni ise Bologna'da ders veren keşiş Gratianus'un 1140 civarında derlediği ve resmî adıyla *Concordia discordantium canonum*, kısaca *Decretum Gratiani* olarak bilinen eserdir. Bu eser, birbiriyle çelişen konsil kararlarını, papalık fermanlarını ve Kilise Babalarının görüşlerini skolastik yöntemle uzlaştırmaya çalışmakta ve zamanla resmî kilise hukuku derlemesi olan *Corpus Iuris Canonici*'nin temelini oluşturmaktadır. Hukuk fakültesindeki bu ikili yapı, öğrenciye hem dünyevi hem dinî iktidarın hizmetinde görev alabileceği çifte bir uzmanlık kazandırmaktadır.

Luther doksan beş tezini Wittenberg Saray Kilisesi'nin kapısına asarken. Ferdinand Pauwels, 1872.

Wittenberg Saray Kilisesi, Gravür, 1783.

Tıp Fakültesi

Tıp eğitiminin merkezleri başlangıçta Salerno, ardından Bologna, Padova ve Montpellier olmuştur. Müfredatın temelini, Yunan hekim Hipokrat'a atfedilen külliyat ile Roma dönemi hekimi Galenos'un eserleri oluşturmaktadır. Bunlara 12. yüzyılda Latinceye çevrilen İbn Sînâ'nın (Avicenna) *el-Kānûn fi't-tıbb* (Latince adıyla *Canon medicinae*) adlı ansiklopedik eseri eklenmiştir; bu üç kaynak Avrupa tıp fakültelerinde yüzyıllar boyunca temel ders kitapları olarak okutulmuştur. Öğretim, bedenin dört "humor"dan (kan, balgam, kara safra, sarı safra) oluştuğunu ve hastalığın bu sıvılar arasındaki dengesizlikten kaynaklandığını varsayan humoral teori (ahlât-ı erbaa) etrafında kurulmuştur; teşhis ve tedavi büyük ölçüde nabız ve idrar muayenesine, diyet düzenlemesine ve kan alma (fasd) gibi yöntemlere dayanmaktadır. Anatomi bilgisi çoğunlukla metin yorumu yoluyla aktarılmakta; insan kadavrası üzerinde diseksiyon ancak 14. yüzyıldan itibaren, başta Bologna olmak üzere, sınırlı ölçüde müfredata girebilmektedir.

Rönesans ve Reform

Rönesans hareketi, üniversitenin amacını ve içeriğini kökten sorgulayan ilk büyük kırılmayı getirmiştir. Hümanist düşünürler, Orta Çağ skolastisizminin soyut mantık tartışmalarına ve otorite metnelerinin ezberci yorumuna dayalı eğitim anlayışını eleştirmişlerdir. Bunun yerine klasik Yunan ve Latin edebiyatının, retorik ve tarihin doğrudan incelenmesini, öğrencinin yalnızca meslek sahibi olmasını değil "erdemli ve kültürlü bir yurttaş" olmasını hedefleyen bir eğitim modelini savunmuşlardır. Böylece üniversite, salt dinî, hukuki ve tıbbi meslek eğitimi veren bir kurumdan sivil yaşama ve kamu hizmetine hazırlayan bir kuruma doğru evrilmeye başlamıştır. 1517'de başlayan Protestan Reformu ise hümanist eğilimleri Kuzey Avrupa'ya taşımış, aynı zamanda üniversiteleri mezhepler arası bir rekabet ve denetim alanına dönüştürmüştür.

Martin Luther'in 1517'de doksan beş tezi- ni Wittenberg'de üniversite kilisesi olarak da kullanılan Saray Kilisesi'nin kapısına asması, bir bakıma kilisenin birliğine ve Orta Çağ dünya görüşüne karşı yeni şe-

Wilhelm von Humboldt, Thomas Lawrence, Royal Collection.

killenen üniversitenin zaferini de ilan etmiştir. Roma Kilisesi, Cizvitlerin kurduğu yeni okullarla Reform karşıtı bir harekete girişmiş; iki taraf arasındaki bu yoğun rekabetin somut bir göstergesi olarak 1558-1619 yılları arasında Avrupa genelinde Katolikler ve Protestanlar tarafından kırk üç yeni kolej, akademi ve üniversite açılmıştır. Aynı dönemde, dünyayı sömürgeleştiren ilk Avrupa devletlerinden biri olan İspanya, kendi din ve kültürünü sömürgelerine eğitim yoluyla aktarma stratejisinin bir parçası olarak, kolonilerde açtığı Cizvit okullarının yanı sıra 1538'de Hispaniola adasındaki Santo Domingo'da, 1551'de Mexico City'de ve 1580'de Bogotá'da (bugünkü Kolombiya) üniversiteler kurmuştur. Latin Amerika'nın 19. yüzyılda bağımsızlığına kavuşmasına kadar kıtada İspanyolların açtığı üniversite sayısının bizzat İspanya'dakinden fazla olduğu belirtilmektedir. Böylece üniversite, sömürgecilik aracılığıyla kıta ötesine taşınan ilk kültürel ihraç kurumlarından biri hâline de gelmiştir.

Aydınlanma ve Sekülerleşme

18. yüzyıl aydınlanması, bilginin yalnızca korunması ve aktarılmasından sistematik biçimde sorgulanması ve yeniden üretilmesine geçişi temsil etmektedir. Bu dönemde doğa bilimlerinin (fizik, kimya, biyoloji) yükselişiyle birlikte deneysel yöntem, otoritelere dayalı skolastik yorumun yerini almaya başlamış; din adamlarının ve kilisenin üniversite üzerindeki doğrudan denetimi giderek zayıflamıştır. Seküler bilgi üretimi meşruiyet kazanmıştır. Devletler, üniversiteleri artık yalnızca kilise için değil, giderek büyüyen bürokratik aygıtları ve ulusal ekonomileri için nitelikli insan gücü yetiştiren kurumlar olarak görmeye de başlamıştır. Bu zihniyet değişimi, 19. yüzyılda gerçekleşecek çok daha köklü bir reformun, yani Humboldt Devrimi'nin zeminini hazırlamıştır.

Modern üniversitenin en belirleyici kırılma noktası, 1810'da Wilhelm von Humboldt'un öncülüğünde kurulan Berlin Üniversitesi ile yaşanmıştır. Humboldt'un vizyonu, üniversiteyi salt bir öğretim kurumu olmaktan çıkarıp öğretim ile bilimsel araştırmayı (Almanca *Wissenschaft* kavramı çerçevesinde) tek ve ayrılmaz bir misyon hâline getirmektir. Bu modelde profesör artık yalnızca bilgi aktaran biri değil, kendi araştırmasını yürüten bir bilim insanı; öğrenci de bilgiyi edilgen biçimde alan biri değil, hocasının gözetiminde kendi araştırmasını yapan bir araştırmacı adaydır. *Lehrfreiheit* (öğretme özgürlüğü) ve *Lernfreiheit* (öğrenme özgürlüğü) ilkeleleriyle akademik özerklik ve araştırma özgürlüğü kurumsal güvenceye kavuşturmuştur. Seminer ve laboratuvar, ders anlatımının yanında eğitimin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Bu "araştırma üniversitesi" modeli, 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde yalnızca Almanya'da değil, Amerika Birleşik Devletleri (ör. Johns Hopkins, 1876), Japonya ve başka pek çok ülkede kurulan modern üniver-

sitelerin de referans noktası olmuş ve böylece küresel ölçekte baskın üniversite paradigması olarak yerleşmiştir.

Medrese Geleneği

Batı Avrupa'da üniversitenin doğuşundan önce İslam dünyasında da kurumsallaşmış bir yükseköğretim kurumu olan medrese bulunmaktadır. Türk-İslam devletlerinde medrese geleneğinin ilk sistemli örnekleri, burslu öğrencilik uygulamasıyla birlikte Karahanlılar döneminde ortaya çıkmıştır. Ancak medresenin kurumsal olarak zirveye taşınması, Büyük Selçuklu veziri Nizâmülmülk'ün 11. yüzyılda kurduğu ve kendi adıyla anılan Nizamiye medreseleri ile gerçekleşmiştir. Bu medreseler dinî ilimleri ve sınırlı ölçüde pozitif bilimleri bir arada okutmuş; aynı zamanda dönemin mezhep tartışmalarında, özellikle Bâtınîlik ve Şîîlik karşısında Sünnî doktrinin sistemleştirilmesinde siyasi ve ideolojik bir işlev de üstlenmiştir. Bu bakımdan medrese, tıpkı Avrupa üniversitesi gibi hem bir bilgi üretim ve aktarım kurumu hem de egemen güçlerin ihtiyaç duyduğu eğitilmiş kadroyu (kadı, müftü, müderris, bürokrat) yetiştiren bir aygıt olarak doğmuştur.

Medreseler Sultan Melikşah döneminde Irak, İran, Horasan, Mâverâünnehir, Suriye ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde kurulmuştur. Nizamiye Medresesi'ne tayin edilen müderrise siyah bir cübbe giydirildiği, taylasan tarzı mavi bir sarık ve şal hediye edildiği, ancak görevden ayrılınca cübbe ve sarığın iade edilmesinin zorunlu olduğu anlatılmaktadır. Gazzâlî başta olmak üzere pek çok ünlü âlim Bağdat Nizamiyesi'nde ders vermiştir; dönemin ulemasının burada müderris olabilmek için büyük çaba sarf ettiği, hatta bazılarının bu amaçla Şâfiî mezhebine geçtiği aktarılmaktadır. Nizâmülmülk medresenin yanı sıra başında zengin bir kütüphane de inşa ettirmiş; yalnızca bu kütüphanede 6.000 cilt kitap bulunduğunu anlatılmaktadır.

Berlin Üniversitesi. Fotokrom baskı, 1890-1900 Library of Congress.

Daha sonraki bir dönemde, 13. yüzyılda kurulan Merâğa Rasathanesi'nin kütüphanesindeki eser sayısının 400.000 cilt olduğu iddia edilmektedir. Bağdat'ta 1233'te tamamlanan Mustansiriye Medresesi ise dört mezhep fıkhnın aynı çatı altında okutulmasına imkân vermesinin yanı sıra tıp ve tabiat bilimlerinin de öğretildiği, 300'e yakın öğrencinin öğrenim gördüğü bir kurumdur. Kapladığı geniş alan, etkileyici mimarisi ve zengin müfredatıyla Mustansiriye, modern anlamda olmasa da çağının üniversite özelliklerini gösteren önemli yükseköğretim kurumlarından biri olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ilk medrese 1330'da İznik'te kurulmuş, 1331-1451 yılları arasında imparatorluk genelinde seksen ikiye yakın medrese inşa edilmiştir. Ancak sistemin gerçek anlamda kurumsallaşarak hiyerarşik bir "yükseköğretim ağına" dönüşmesi, Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerindeki iki büyük dönüm noktasıyla gerçekleşmiştir. Bu iki dönemde inşa edilen Sahn-ı Semân ve Süleymaniye medreseleri yalnızca birer eğitim kurumu değil, Osmanlı ilmiye teşkilatının, yani ulema, kadı ve müderris kadrolarının yetiştirildiği merkezî bir "yükseköğretim ve kariyer sistemi" işlevi görmüştür.

Sahn-ı Semân Medreseleri

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethinden sonra inşa ettirdiği Fatih Külliyesi'nin merkezî unsuru olan Sahn-ı Semân medreselerinin yapımına 1463'te başlanmış, inşaat 1471'de tamamlanmıştır. "Sahn-ı Semân" Arapça "sekiz avlu" anlamına gelir; yapı, caminin iki yanında simetrik olarak dizilmiş sekiz medreseden oluşmaktadır. Haliç tarafındaki dört medreseye "Karadeniz medreseleri", Marmara tarafındakilere ise "Akdeniz medreseleri" denilmiştir. Her medrese, bir avlunun çevresinde sıralanan on dokuz öğrenci hücresi ile bir dershaneden oluşan standart bir mimariye sahiptir. Hücreler yaklaşık 4,2 metre karelik, ahşap kapılı ve döşemeli odalardır; kuruluştaki her odada tek bir öğrencinin kalması esas alınmıştır. Dönemin en yüksek dereceli "yükseköğretim fakültesi" sayılan Sahn-ı Semân'da başlıca ilahiyat, İslam hukuku (fıkıh) ve Arap dili ve edebiyatı okutulmaktadır.

Fatih, kendisinden önceki medrese düzenini sistemli bir kademeler bütününe dönüştürmüştür. Bu hiyerarşide öğrenci önce "Hâriç" ve "Dâhil" medreselerinde temel dinî ve âlet ilimlerini (sarf, nahiv, mantık, âdâb) okumaktadır; ardından Sahn'a hazırlık niteliğindeki "Tetimme" (diğer adıyla "Mûsıla-i Sahn") medreselerinde daha ileri metinleri (ör. *Şerhu's-Şemsiyye* ve İsfahânî şerhleri) okuyarak bir üst kademeye, yani Sahn-ı Semân medreselerine geçmeye hak kazanmaktadır. Sahn müderrisleri, Fatih'in vakfiyesine göre hem naklî (dinî) hem aklî (felsefi ve mantıki) ilimlerde yetkin kişiler arasından seçilmektedir. Müderrislere, önce muhtasar (özet) metinleri, kıdemleri arttıkça müfredatın daha kapsamlı kısımlarını okutan ve "muîd" adı verilen yardımcı öğretim görevlileri tayin edilmektedir. Süleymaniye medreseleri kurulana kadar Sahn müderrisleri, Osmanlı ilmiye hiyerarşisinin en tepesinde yer alan "şüyûh-ı müderrisîn" (baş müderrisler) unvanını taşımıştır.

Nasîrüddîn-i Tûsî Merâğa Rasathanesi'nde, Tevârih-i Güzîde, British Library Or. 322.

Sahn-ı Semân'da okutulması vakfiyeyele âdeta zorunlu kılınan eserler bellidir: fıkıhta Burhâneddin el-Merginânî'nin Hanefî hukukunun temel kaynaklarından *el-Hidâye*'si; fıkıh usulünde *et-Telvîh* ve *Şerhu'l-Adud*; hadiste Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh*'i; tefsirde ise Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı ile Kadı Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl* ve *esrârü't-te'vîl* adlı eseridir. Bu eserler etrafında şekillenen müfredat, öğrenciyi hem bir hukukçu ve din bilgini hem de bir Arap dili ve edebiyatı uzmanı olarak yetiştirmeyi hedeflemektedir. Eğitim süresi zaman içinde önemli ölçüde değişmiştir: 16. yüzyılın ilk yarısında bir öğrencinin Sahn'a ulaşana kadar sekiz-dokuz yıllık bir alt kademe eğitiminden geçtiği anlaşılrken, bu süre zamanla önce beş, sonra üç yıla, 1597-1598 tarihli bir kanunnameyle de iki yıla kadar kısaltılmıştır. Bu kısalma, sistemin 16. yüzyıl sonundan itibaren yaşa-

diğı bozulma ve rüşvet ya da kayırmacılık ile mevki elde etme ("beşik uleması") sorunlarıyla da ilişkilendirilmektedir.

Sahn'ı bitiren ve sınavı geçen bir öğrenci, "mülâzemet" adı verilen bir sıraya girerek taşrada bir medresede müderrislik ya da bir kazada kadılık gibi resmî bir göreve atanmayı beklemektedir. Mezunun kıdemine göre sıraya girip boşalan bir kadroyu devraldığı bir yapıdır. Öğrenci hayatının bir diğer özgün unsuru "cer" uygulamasıydı: Danışmendler öğrenim yıllarının bir bölümünde, genellikle yılda üç ay taşraya çıkıp halka vaaz verme, imamlık ve benzeri hizmetler karşılığında geçimlerini sağlarmakta; böylece hem pratik tecrübe kazanır hem de eğitim giderlerine katkıda bulunmaktadır. Kurum tamamen vakıf gelirleriyle finanse edilmekte, medresenin günlük işleyişi müderris ile vakfın atadığı müteveli arasında paylaşılmaktadır. Başlangıçta oda başına bir öğrenciyle sınırlı olan kapasite 18. yüzyıla gelindiğinde artan talep nedeniyle aşılmış; 1783 tarihli bir düzenlemeye göre Tetimme medreselerinin on birer odasında oda başına üç ile beş öğrenci barınabilir hâle gelmiştir.

Süleymaniye Medreseleri

1550-1557 yılları arasında inşa edilen Süleymaniye Külliyesi'nin medreseleri, Sahn-ı Semân'ın üzerine eklenen yeni ve daha üst bir kademe olarak sistemin zirvesini temsil eder; böylece Sahn-ı Semân, kuruluşundaki en yüksek derece olma niteliğini yitirerek Süleymaniye'ye hazırlayan bir ara kademeye dönüşmüştür. Süleymaniye Külliyesi bünyesinde ayrıca, tıp eğitimini ayrı ve kurumsal bir çatı altında veren bir tıp medresesi (Dârü'ttıb) ile ona bağlı bir dârüşşifâ (hastane) kurularak tıp, dinî ilimlerden bağımsız, uzmanlaşmış bir öğretim dalı hâline getirilmiştir. Böylece Fatih'ten Kanuni'ye uzanan yaklaşık bir asırlık süreçte, en alttaki taşra medreselerinden başlayıp Hâriç, Dâhil, Tetimme, Sahn-ı Semân ve nihayet Süleymaniye med-

reselerine uzanan, kademeli ve merkezî biçimde denetlenen bir yükseköğretim hiyerarşisi tamamlanmıştır. Aynı müderris kadrosunun çoğu zaman önce Sahn'da, kıdem kazandıkça Süleymaniye'de görev alması da iki kurum arasında müfredat ve personel sürekliliğini güvence altına alınmaktadır.

Müfredat ve İcazet

Medreselerde okutulan dersler esas olarak dinî ilimler etrafında şekillenmekle birlikte, döneme göre değişen ölçülerde pozitif bilimleri de içermektedir. Kur'an ve tefsir, fıkıh (İslam hukuku), kelam (İslam teolojisi), hadis, mantık, sarf ve nahiv (Arapça dil bilgisi) yanında tıp, ilm-i hesap (matematik) ve ilm-i hey'et (astronomi) gibi dersler müfredatta yer almaktadır. Eğitimin nihai hedefi icazet almaktır. İcazet, bir hocanın öğrencisine belirli bir eseri veya alanı okutma ve o alanda görev yapma (müderrislik, kadılık, müftülük) yetkisi verdiğini gösteren ve Avrupa üniversitesindeki *ius ubique docendi* hakkına işlevsel olarak benzeyen bir belgedir. "Danışmend" adı verilen kıdemli ve yetenekli öğrenciler, "hücre" denilen medrese odalarında kalarak icazet almaya hazırlanmaktadır. Nizamiye medreselerindeki icazet uygulamasının kendine özgü bir yönü, belgenin kurum adına değil hocanın şahsı adına verilmesiydir. Öğrenci, kurumun genel bir başarı belgesini değil, dersini bizzat okuduğu hocanın kendi adına düzenlediği ve o dersteki yeterliliği tasdik eden bir belgeyi almaktadır. Bu uygulama, hocaya nispetle özel bir değer atfeden ve günümüz üniversitelerinde karşılığı bulunmayan bir gelenek olarak değerlendirilmektedir.

Osmanlılar, devraldıkları medrese öğretim yöntemlerine giriş (iktisâr), orta (iktisâd) ve ileri (istiksâ) olmak üzere üç aşamalı bir öğrenme modeli ekleyerek yükseköğretim uygulamalarını olgunlaştırmışlardır. İktisâr aşamasında alanın temel konuları, hazırlığı olan istekli

öğrenciye ispatsız biçimde, genel hatlarıyla öğretilir; alanın temel maksadını kavratmayı hedefleyen orta seviyedeki iktisâd aşamasında bazı kanıtlamalara da yer verilmekte; üçüncü ve son seviye olan istiksâda ise alanın bütün meseleleri her türlü ispat ve gerekçelendirmeyele öğretilerek derinlemesine öğrenmenin gerçekleşmesi amaçlamaktadır.

İlmi kalbin ve aklın ibadeti olarak tanımlayan ve Osmanlı düşünce dünyasının önde gelen isimlerinden biri olan Taşköprülüzâde, 16. yüzyılda tespit edebildiği ilim dallarının sayısının 316 olduğunu belirtmiştir. Genellikle aklî ve naklî ilimler şeklinde sınıflandırılan bütün ilim dallarını ise yedi ana başlık altında tasnif etmiştir: yazıyla ilgili ilimler (hat ve imla); kelime ve sözle ilgili ilimler (lafziyye); zihinle ilgili ilimler ve mantık, metafizik ve doğa bilimleri (ilm-i ilâhî ve ilm-i tabîî); amelî hikmet (ahlak ve siyaset); şer'î ve dinî ilimler; bâtinî (manevî) ilimler. Medrese eğitiminin dışında ise idari ve askerî Osmanlı yönetici sınıfının giriş seviyesinden ileri seviyeye kadar zengin bir müfredatla yetiştirildiği saraydaki Enderun Mektebi, 19. yüzyılın başlarına kadar varlığını sürdürmüştür.

Kadın Eğitimi

Medrese eğitimi esasen erkek öğrenciler için tasarlanmış olsa da ileri seviyede eğitim veren çeşitli ilim meclislerinde zaman zaman kız öğrenciler de bulunmuştur. Örnekleri fazla olmasa da kadınların ilim dünyasındaki etkinliklerde fırsat buldukça yer aldığını görmek mümkündür. Söz gelimi Kurtuba'da er-Rabadu's-şarkî mahallesinde 160 kadın müstensihin kitap istinsahında birbiriyle yarıştığı bilgisine rastlanmaktadır. Benzer şekilde 18. yüzyıl Osmanlı dünyasında, Hedda Reindl-Kiel'in Argos'taki Morali Beşir Ağa Camii vakfiyesine ilişkin çalışmasına göre, dersiâm, imam, vaiz, hatip ve müezzinlerden oluşan 26 cami görevlisi arasında günlük 15 akçe ücret alan ve "muallime-i nisvân" (kadınların

öğretmeni) olarak görev yapan bir kadın âlim yer almaktadır. Bu münferit örnekler, kurumsal bir kadın yükseköğretiminin yokluğuna rağmen İslam dünyasının ilim geleneğinde kadınların tümüyle görünmez olmadığını göstermektedir.

Üniversite ile Medresenin Karşılaştırılması

Orta Çağ Avrupa üniversitesi ile İslam dünyasının medresesi, çarpıcı biçimde paralel iki tarihsel çizgide doğmuştur. Her iki kurum da başlangıçta bir "okul" değil, dinî bir öğretim halkasının kademelî biçimde kurumsallaşmasıyla ortaya çıkmıştır: Avrupa'da katedral ve manastır okullarının, İslam dünyasında ise cami derslerinin (mescit halkası). Her iki gelenek de öğretimi kutsal metnin ve onun etrafında biriken otorite literatürünün yorumlanmasına dayandırmıştır. Yine her ikisi de eğitimin nihai amacını dinî ve idari-hukuki kadrolar (Avrupa'da din adamı ve hukukçu bürokrat, İslam dünyasında kadı, müftü ve müderris) yetiştirmek olarak tanımlamıştır. Nitekim öğretim izni kavramının kendisi de muhtemelen bu iki gelenek arasında bir süreklilik taşır: İslam dünyasında 10. yüzyılda başladığı kabul edilen *icâzetü't-tedris* (ders verme izni) uygulamasının 12. yüzyıldan itibaren Orta Çağ Avrupası'nda *licentia docendi* olarak ortaya çıkması, bu iki kurumun tümüyle bağımsız evrimleşmediğine, en azından dolaylı bir etkileşim ve fikir alışverişi zincirinin varlığına işaret etmektedir.

Bu dolaylı etkileşim, bilim tarihi araştırmacılarından George Makdisi tarafından çok daha güçlü bir tezle savunulmuştur. Makdisi'ye göre Müslümanların kurduğu medrese gibi eğitim kurumları, uzun manastır döneminin ardından Orta Çağ Avrupası'ndaki kolej ve üniversite sisteminin gelişmesine, hatta doktora ve kürsü gibi somut akademik uygulamalara dahi kaynaklık etmiştir. Makdisi bu tezini, Bologna ve Paris'in de bir anlamda Bağdat'ın mirasçısı oldu-

ğu yönündeki yorumla özetlemiştir. Bu görüş, üniversiteyi Avrupa'nın kendi iç dinamiklerinden doğan özgün bir Orta Çağ ürünü olarak gören C. H. Haskins'in klasik tezine karşı alternatif bir yorum olarak geliştirilmiştir. Makdisi, Batı üniversitesinin doğrudan kurumsal öncülünün Paris ve Bologna olduğunu kabul etmekle birlikte, bu iki şehrin kurumsal biçimlenişinin de Bağdat çizgisinin izlerini taşıdığını öne sürmüştür. Bu tartışma, iki kurum arasındaki paralelliğin tesadüfi bir benzerlikten mi yoksa bir kültürel aktarımdan mı kaynaklandığı sorusunu, bilim ve eğitim tarihçiliğinin güncel tartışma konularından biri olarak açık bırakmaktadır.

İçerik düzeyinde bakıldığında iki sistemin de "âlet ilimler" ile "asıl ilimler" arasında benzer bir kademelendirme kurduğu görülmektedir. Avrupa'da *trivium*'un gramer-retorik-mantık üçlüsü öğrenciyi üst fakültelerin uzmanlaşmış bilgisine hazırlayan bir dil ve akıl yürütme eğitimi-yken medresede de sarf, nahiv ve mantık dersleri aynı işlevi görmüş, öğrenciyi fıkıh, kelam ve tefsir gibi "asıl" derslere hazırlamıştır. Hukuk her iki sistemde de merkezî bir yer tutar; ancak Avrupa medenî (Roma) hukuku ile kilise hukukunu ayrı ayrı okutarak hukuk eğitimini ikiye bölerken, İslam dünyasında fıkıh hukuk, ahlak ve ibadeti kapsayan tek ve bütünlüklü bir çerçeve olarak kalmıştır. Tıp alanında Avrupa, Salerno ve Montpellier gibi merkezlerde tıbbî erken bir tarihten itibaren bağımsız bir fakülte olarak kurumsallaştırırken, Osmanlı medrese sisteminde tıp ancak 16. yüzyılda Süleymaniye Külliyesi bünyesinde ayrı bir öğretim dalına dönüşebilmiştir. En belirgin fark ise ilahiyat alanında ortaya çıkar: Avrupa üniversitesinde teoloji sanatlar, hukuk ve tıptan ayrılmış, kendi başına bir "üst fakülte" iken medresede böyle bir ayırım yoktur; sistemin tamamı zaten dinî ilimler etrafında örgütlendiğinden ilahiyat fakültesi kavramına karşılık gelen ayrı bir yapı bulunmamaktadır.

Derece ve Hukuki Statü

İki sistem arasındaki en derin ve en az görünür fark, kurumun hukuki kimliğinde yatmaktadır. Roma hukukunun *universitas* kavramı sayesinde Avrupa üniversitesi, kurucu üyelerinden bağımsız, kendi adına mülk edinebilen, dava açabilen ve sözleşme yapabilen bir tüzel kişilik kazanmıştır; bu sayede üniversite, tek bir hocanın ya da hükümdarın şahsından bağımsız, kendi kendini yöneten kalıcı bir kurum hâline gelebilmiştir. İslam hukuku ise Roma hukukundaki gibi soyut bir tüzel kişilik kavramını tanımaz. Bu nedenle medrese hiçbir zaman kendi adına hareket eden bağımsız bir hukuki özneye dönüşmemiş; varlığını somut bir vakfa ve o vakfın hükümlerini uygulayan mütevellî ile müderrisin şahsına bağlı olarak sürdürmüştür.

Derece sisteminde de benzer bir karşıtlık görülmektedir. Avrupa'da *licentia docendi* ve *ius ubique docendi*, zamanla belirli bir öğrenim süresine ve sınava bağlanan, kurumun kendi adına verdiği standart bir unvana dönüşmüştür. İslam dünyasında ise icazet, bir hoca ile öğrencisi arasındaki kişisel güven ve otorite ilişkisine dayanan, standart bir süreye bağlı olmayan ve hocadan öğrenciye aktarılan bir yetki belgesi olarak kalmıştır. Osmanlı'da Sahn-ı Semân ve Süleymaniye medreseleri etrafında gelişen mülâzemet sistemi, bu kişisel icazet mantığını devlet kadrolarına

Mühendishane-i Berrî-i Hümayun topçu sınıfı, 1903. SALT Araştırma.

atanma sırasına bağlayarak kısmen kurumsallaştırmış olsa da Avrupa'daki tüzel kişilik temelli yapıdan esaslı biçimde farklı bir mekanizma olarak kalmıştır.

İki kurum arasındaki benzerlikler büyük ölçüde işlevseldir: otorite metnine dayalı öğretim, kademeli ilerleme ve mezuniyet sonrası tanınan mesleki ve hukuki statü. Farklar ise yapısaldir ve esas olarak iki hukuk sisteminin (Roma hukuku ile İslam hukukunun) tüzel kişilik kavramına yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Bu yapısal fark, iki kurumun sonraki yüzyıllardaki gelişim yörüngesini de belirlemiştir. Avrupa üniversitesi, sahip olduğu korporatif kimlik sayesinde bağımsız bir kurum olarak büyüyüp Humboldt'un araştırma üniversitesine, oradan da günümüzün küresel üniversitesine evrilebilmiştir. Medrese ise vakfa bağlı yapısını büyük ölçüde korumuş ve nihayetinde Osmanlı'da Darülfünun, Cumhuriyet döneminde ise 1933 reformuyla tüzel kişiliğe sahip modern üniversite modeline devlet eliyle dönüştürülmüştür.

İki kurum arasındaki bir diğer temel fark, bilginin ekonomik statüsünde ortaya çıkmaktadır. İslam dünyasında ilim hiçbir zaman bir ticaret aracı olarak görülmemiştir. İlim öğrenmek her Müslümana farz kılınmış bir vazife sayıldığından, bilgisinden yararlanmak isteyenlere imkânları ölçüsünde ilim öğretmek de her âlim için kaçınılmaz bir görev kabul edilmiştir. Âlimler bu vazifeyi ya kendi evlerinde ya da gerektiğinde ücretsiz özel dershaneler açarak yerine getirmiştir.

İslam dünyasında yükseköğretimin kökeninde yer alan Beytülhikme'nin (Halife Me'mûn döneminde, 832 civarı) ve Nizamiye medreselerinin (Bağdat, 1065-1067) kamusal ve vakıf temelli finansman modeliyle de örtüşmektedir; buna karşın Avrupa üniversitesi, kurumsallaşma sürecinde hem kilisenin desteğine hem de öğrenci harçlarına dayalı bir ekonomik modelle var olabilmıştır. Bu

bakımdan İslam dünyasının kurumsal bir "üniversite" biçimine ulaşmamış olması, bilimsel serbestiyet ve bilginin ücretsizliği bakımından bir zayıflıktan değil, aksine bilginin dinî bir vazife olarak zaten serbestçe erişilebilir kılınmasından kaynaklanmış olabilir. Nitekim yine George Makdisi'nin de vurguladığı gibi, üniversite kurumu Avrupa'nın bilimsel gelişme sürecinin tek ve nihai ürünü değildir. Bu ücretsiz ilim geleneğinin somut bir örneği, İslam düşünce tarihinin en tanınmış simalarından Gazzâlî'nin hayat hikâyesinde görülmektedir. 1070'li yıllarda henüz genç bir öğrenciyken Tûs'ta bir medreseye devam eden Gazzâlî, kardeşiyle birlikte herhangi bir ücret ödemeksizin hem barınma hem de iâşe imkânından yararlanmıştır. Bu anlamda medrese, yalnızca dersleri ücretsiz veren değil, öğrencinin geçimini de vakıf gelirleriyle üstlenen bütüncül bir destek sistemidir.

Avrupa'da ise öğrencilerin ekonomik konumu bambaşka bir yoldan, kolektif örgütlenme aracılığıyla güçlenmiştir. Bir birliğe (*natio* ya da *universitas*) kayıtlı öğrenciler, kiraladıkları ev ve pansiyonların (*hospitium*) kira bedelleri ile şehir-

Humbaracı Ahmed Paşa (Comte de Bonneval). Violante Beatrice Siries.

Ayasofya yakınındaki eski Darülfünun binası
(sonra Meclis-i Mebusan ve Adliye Nezareti), 1909.

de satın aldıkları yiyecek fiyatları üzerinde, üniversitenin şehir ekonomisine sağladığı hareketlilik ve itibar sayesinde belediye ve ev sahipleriyle toplu pazarlık yapabilmıştır. Gerekğinde derslere ara vererek (*cessatio*) ya da şehri toptan terk etme tehdidiyle (*secessio*) kira ve fiyatları kendi lehlerine baskılayabilmişlerdir. Nitekim Bologna ve Paris'te öğrenci birliklerinin bu tür toplu göçleri, yeni üniversite şehirlerinin doğuşuna da zemin hazırlamış; Padova, 1222'de Bologna'dan ayrılan hoca ve öğrencilerin buraya yerleşmesiyle kurulmuştur.

Darülfünun'dan Üniversiteye

Medreselerin ıslahına yönelik ferman ve lâyhalar beklenen sonucu vermeyince, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mevcut insan yetiştirme ve bilgi üretim sisteminin yetersizliğini gören Osmanlı Devleti, çözümünü medreselerin ıslahında değil, bunların dışında yeni okullar açmakta aramıştır. Nitekim 1734'te Humbaracı Ahmed Paşa'nın (Comte de Bonneval) çabalarıyla Hendesehane, 1773'te Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun, 1795'te ise Mühendishane-i Berrî-i Hümayun kurulmuştur. II. Mahmud döneminde Tıphane-i Âmire ve Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye gibi teknik nitelikli yükseköğretim kurumları da bu askerî modernleşme çizgisine eklenmiştir.

Yükseköğretim düzeyindeki ilk somut adım 1844'te oluşturulan bir komisyonun Sultan Abdülmecid'e sunduğu raporla

atılmıştır: Komisyon, diğer önerilerinin yanı sıra bir darülfünun (üniversite) açılmasını tavsiye etmiştir. Kurulacak kurumun ayrı bir isim taşıması, medrese türü eğitime ve ulemaya bağlı olmayan bir yükseköğretim kurumu istendiğini göstermektedir. Nihayet 1845'te Melekpaşazade Abdülkadir Bey başkanlığında oluşturulan Meclis-i Muvakkat, eğitim sisteminin sıbyan ve rüşdiye mekteplerinden oluşan ilk ve orta kademe ile bunların üzerinde yatılı bir darülfünundan oluşan üç kademeli bir yapıya kavuşturulmasını önermiş; böylece üniversite kurma düşüncesi ilk kez resmî bir belgeye geçmiştir.

1846'dan itibaren bina hazırlıklarına başlanan Darülfünun'un amacı, Meclis-i Maarif-i Umumiye tarafından ilim ve fenleri okumak, bilgi ve ahlak yönünden kendini geliştirmek ya da devlet dairelerinde çalışmak isteyenlere gerekli bilgileri sağlamak olarak belirlenmiştir. Ders kitaplarını hazırlama görevi ise 1851'de Encümen-i Dâniş adlı kurula verilmiştir. Bu hazırlık sürecinin ardından Darülfünun, Ocak 1863'te Derviş Paşa'nın halka açık fizik dersiyle fiilen öğretime başlamıştır. Ancak henüz belirli bir programı ve örgütsel yapısı bulunmayan bu ilk girişim, binanın kütüphanesiyle birlikte bir yangında yanmasıyla ancak kısa bir süre yaşayabilmıştır. Kurum Şubat 1870'te Hoca Tahsin Efendi'nin müdürlüğünde, binden fazla aday arasından seçilen 450 öğrenciyle ikinci kez açılmıştır. Ancak Cemaledin Afgani'nin bir konferansında peygamberliği bir sanat olarak nitelendirmesinin yarattığı büyük tepki üzerine kurum kısa süre sonra yeniden kapatılmıştır. Kapatma kararında, dönemin Viyana elçisi Şekip Efendi'nin 1848 ihtilallerinde Avusturya'da üniversitelerin oynadığı role dair Bâbîâlî'ye gönderdiği raporun uyandırdığı güvenlik kaygısının da etkili olduğu belirtilmektedir.

Darülfünun, Saffet Paşa'nın gayretleriyle 1874'te Darülfünun-ı Sultani adıyla Galatasaray Sultanisi bünyesinde

üçüncü kez açılmıştır. Ancak öğretim dili Fransızca olan ve yalnızca Galatasaray Sultanisi mezunlarının devam edebildiği bu dar kapsamlı kurum, ekonomik yetersizlikler nedeniyle 1881'de tamamen kapanmıştır. Uzun bir siyasi belirsizlik döneminin ardından, 1900'de Darülfünun-ı Şahane adıyla dördüncü kez açılan kurum, Ulûm-ı Âliye-i Diniye, Edebiyat ve Ulûm-ı Riyaziye ve Tabiiye şubeleriyle faaliyete geçmiştir. Ağustos 1900'de yayımlanan Darülfünun Nizamnamesi, üniversitenin temel görevlerini ilk kez "bilimi araştırmak ve bulmak, korumak ve yaymak" şeklinde tanımlamıştır. Ne var ki aynı nizamname şubelerin idari ve ilmî özerkliğini kaldırarak okulda sıkı bir disiplin getirmiştir.

Darülfünun'un gerçek anlamda kurumsallaşması, II. Meşrutiyet döneminde gerçekleştirilen kapsamlı düzenlemelerle mümkün olmuştur. 1908 sonrasında okula başvuru sayısı hızla artmış; programlara daha önce yer almayan tarih, edebiyat ve felsefe dersleri eklenmiş ve okulun adı Darülfünun-ı Osmanî olarak değiştirilmiştir. Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin katkılarıyla 1911'de çıkarılan bir talimatnameyle şubelerde birer Muallimler Meclisi (profesörler kurulu) oluşturulmuş, bu kurullara kendi şube reislerini seçme yetkisi tanınmış ve kurum Dinî İlimler, Hukuk, Fen, Tıp ve Edebiyat olmak üzere beş fakülteli bir yapıya kavuşmuştur. 1912'de ise dekan, fakülte kurulu ve üniversite senatosu gibi makam ve kurullar ilk kez oluşturularak görev ve yetkileri tanımlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti, Almanya ile ittifak hâlinde bulunmasından yararlanarak Darülfünun'da büyük bir ıslahata girişmiş; 1915'ten itibaren Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan pozitif bilimler, felsefe ve edebiyat alanlarında yaklaşık yirmi öğretim üyesi getirtmiştir. Ekim 1919'da çıkarılan bir nizamnameyle ise Darülfünun'a bilimsel özerklik tanınmış

ve kurumun başına Darülfünun Emini unvanıyla, rektör konumunda bir yönetici getirilmesi öngörülmüştür.

İnas Darülfünunu (1914-1921)

Osmanlı Devleti'nin bir diğer üniversite girişimi, kadınlara yönelik bir yükseköğretim kurumunun açılmasıdır. 12 Eylül 1914'te İnas Darülfünunu adıyla açılan bu okul, üç yıllık bir yükseköğretim kurumdur. Kuruluşunda II. Meşrutiyet sonrasında kadınların eğitim hakkına ilişkin artan bilinç ve kız okulları için nitelikli kadın öğretmen yetiştirme ihtiyacı belirleyici olmuştur. 1919'da İnas Darülfünunu, erkeklerin devam ettiği Darülfünun ile birleştirilmiştir. Kız öğrencilerin erkeklerle birlikte öğrenim görme talebi, başta şeyhülislam olmak üzere pek çok kesimin tepkisine rağmen fiilen karşılık bulmuş; böylece üniversite düzeyinde karma eğitim 1918-1919 döneminde başlamıştır. Okul, 16 Eylül 1921'de resmen kapanmıştır.

1933 Üniversite Reformu

Cumhuriyet'in ilanından kısa süre sonra, 1924'te çıkarılan 493 sayılı kanunla kurumun adı İstanbul Darülfünunu olarak değiştirilmiş ve Darülfünun'a tüzel kişilik tanınmıştır; bu kanuna dayanılarak çıkarılan bir nizamnameyle de üniversitenin bilimsel özerkliği güvence altına alınmıştır. Dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati, TBMM'nin 23 Mayıs 1926 tarihli oturumunda Atatürk'ün

Beyazıt'taki Seraskerlik binası (1933'ten itibaren İstanbul Üniversitesi merkez binası), y. 1890. Library of Congress.

Fatih Camii. Sébah & Joaillier fotoğrafı, 1888. Library of Congress.

Darülfünun'a bakışını şu sözlerle aktarmıştır: "Darülfünun doğrudan doğruya bağımsız bir kurumdur. [...] Eğer gelişigüzel herhangi bir kişi Darülfünun kurumuna şu biçimde, bu biçimde davranır diye emir verecek olursa orada Darülfünun yok demektir."

Buna karşın İstanbul Darülfünunu beklenen ilerlemeyi gösterememiştir. İnkılaplara karşı olumsuz bir tutum takındığı, ciddi ve topluma yararlı bilimsel çalışmalar yapmadığı ve resmî devlet ideolojisini yansıtmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. 1931'de toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Üçüncü Büyük Kongresi'nde Darülfünun'un ıslahı kararlaştırılmıştır. Bizzat Atatürk'ün direktifiyle İsviçre'den davet edilen Prof. Albert Malche, 1932'de İstanbul Darülfünunu hakkında rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir. Malche; Darülfünun'un toplum ve hayatla bağının kopuk olduğunu, bilimsel yayınların yetersiz kaldığını, derslerin eskimiş yöntemlerle verildiğini, öğretim kadrosunun yabancı dil bilgisinin yetersiz olduğunu ve bu ortamda geleceğin öğretim üyelerinin yetiştirilmesinin mümkün olmadığını tespit etmiştir.

Reform öncesinde yürütülen özerklik tartışması, dönemin fikir hareketleri arasında da keskin bir cepheleşmeye yol açmıştır. Şevket Süreyya Aydemir ve Burhan Asaf gibi *Kadro* dergisi çevresinde toplanan devletçi aydınlar, Darülfünun'un inkılap hamlelerine karşı resmî bir hissizlik gösterdiğini ve özerkliği bahane ederek yeni rejimin gerektirdiği fikrî değişime kayıtsız kaldığını ileri sürmüştür. Buna karşılık Ahmet Ağa-oğlu ve Peyami Safa gibi liberal eğilimli aydınlar, Darülfünun'un özerkliğini ilmin

bağımsızlığının vazgeçilmez koşulu saymıştır. Malche ise kurumun tam bir istiklale sahip olmadığını belirtmekle birlikte yükseköğretimin ancak kendi kendinden sorumlu olabileceğini de vurgulamış; böylece özerklik konusunda çelişkili bir tutum sergilemiştir. Nihayetinde hükümetin ve Maarif Vekili Reşit Galip'in iradesi doğrultusunda tercih merkezî ve devletçi yapıdan yana kullanılmıştır. Reşit Galip'in, fakültelerin görüşü istenmeden önce bile "Bu iş kesin olarak, kökünden ve birdenbire halledilecektir" demesi, reformun sonucunun danışma süreci başlamadan belirlenmiş olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Malche'in raporuna dayanılarak 31 Mayıs 1933'te kabul edilen 2252 sayılı kanunla İstanbul Darülfünunu 31 Temmuz 1933 itibarıyla kapatılmış ve yerine 1 Ağustos 1933'te İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Maarif Vekili Reşit Galip kapatma kararını şu sözlerle savunmuştur: "Ülkede siyasal toplumsal büyük devrimler oldu. Darülfünün bunlara karşı tarafsız kaldı. [...] Darülfünün artık durmuştu, kendisine kapanmıştı."

Yeni kurulan İstanbul Üniversitesi tıp, hukuk, fen ve edebiyat fakülteleri ile İslam Tetkikleri Enstitüsü ve Türk İnkılabı Enstitüsü'nden oluşmuş ve 1933 sonbaharında öğretime başlamıştır.

1933 reformunun kurumsal etkisi yalnızca akademik kadronun değişmesiyle sınırlı kalmamış, üniversitenin iç yönetim mimarisini de kökten dönüştürmüştür. 1919-1933 arasında Darülfünun'un özerk

yönetim modelinde en yüksek karar organı, Darülfünun Emîni'nin başkanlığında toplanan ve fakülte reisleri ile fakültelerce seçilen müderrislerden oluşan Darülfünun Divanı'dır. Emin de doğrudan hükümetçe atanmaz, öğretim üyelerince seçilen iki aday arasından Maarif Vekâletince tercih edilmektedir. Fakülte reisleri öğretim üyelerince seçilir; hoca tayin ve azlinde de son söz, fakülte meclisleri ile Divan'a aittir. Bu sistemde Maarif Vekâleti'nin doğrudan müdahalesi büyük ölçüde bir onay ve veto yetkisiyle sınırlıdır.

1933 reformuyla bu yapı tamamen tersine çevrilmiştir. Yeni İstanbul Üniversitesi'nde rektör seçimi uygulamasına son verilmiş, rektör Maarif Vekâleti'nin teklifi ve Reisicumhurun onayıyla atanmaya başlamıştır. Dekanlar da fakülte öğretim üyelerince seçilmek yerine rektör tarafından belirlenip Vekâletin onayına sunulmaktadır. Darülfünun döneminde geniş yetkilere sahip olan fakülte meclisleri ise istisari bir işleve indirgenmiştir. Böylece reform, üniversitenin ka-

Süleymaniye Camii ve külliyesi, panoramik görünüm. Sébah & Joaillier, 1888. Library of Congress.

rar alma mimarisini seçilmiş ve özerk bir yapıdan atanmış ve merkezî bir yapıya dönüştürmüştür. Bu merkezîleşme eğilimi, 1946'da Prof. Sıddık Sami Onar'ın öncülüğünde çıkarılan 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu ile kısmen tersine çevrilmiş; üniversitelere yeniden idari ve ilmî özerklik tanınmış ve üniversiteler arasında eşgüdümü sağlamak üzere Üniversitelerarası Kurul oluşturulmuştur.

Günümüz Yükseköğretim Yönetim Modelleri

Günümüzde üniversite ile devlet arasındaki ilişki, literatürde genellikle üç temel model üzerinden sınıflandırılmaktadır: Napolyoncu, Humboldtçu ve Anglosakson modeller. Bu modeller, Türk yükseköğretim sisteminin geçirdiği dönüşümü karşılaştırmalı bir çerçeveye yerleştirmek bakımından da yol göstericidir.

Napolyoncu Model

Fransa, İtalya, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerde baskın olan bu modelde üniversiteler, devletin merkezî eğitim sisteminin doğrudan bir parçası olarak yapılandırılır. Devlet müfredatı, kadroları ve diplomaların denkliğini merkezî biçimde belirler; araştırmadan çok mesleki ve vasıflandırıcı eğitime öncelik verilir. Bu model, işlevsel olarak Türk yükseköğretim sisteminin YÖK sonrasında kazandığı merkezî ve bürokratik yapıyla önemli ölçüde örtüşür.

Humboldtçu Model

Almanya ve Kuzey Avrupa ülkelerinde görülen bu modelde devlet üniversiteyi finanse eder, fakat akademik özerkliğe ve bilimsel özgürlüğe geniş bir alan tanır; devletin rolü üniversiteyi doğrudan yönetmek değil, akademik özgürlüğü korumaktır. Modelin en belirgin özelliği, yukarıda ele alınan öğretim-araştırma birliğidir.

Anglosakson Model

Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri geleneğinde üniversiteler, akademi dışından üyelerin de yer aldığı mütevelli heyetleri (*board of trustees/governors*) tarafından yönetilen, devletten görece bağımsız kurumlar olarak yapılırlar. Devletin etkisi doğrudan yönetim yoluyla değil, düzenleyici kurumlar ve finansman mekanizmaları aracılığıyla dolaylı biçimde işler. Bu modelde tipik olarak "ikili yönetim" (*bicameral governance*) yapısı görülür: İdari ve mali kararları alan bir yönetim kurulu ile akademik standartları, kabul politikalarını ve müfredatı belirleyen bir akademik senato birbirinden ayrılmıştır.

Sonuç

Üniversite kurumunun tarihi, birbirini izleyen büyük kırılmaların da tarihidir: Bologna ve Paris'te loncalardan doğan mesleki ve dinî bir eğitim kurumu; Rönesans ve Reform'la hümanist bir yurttaş yetiştirme projesi; Humboldt'la araştırmayı öğretimle kaynaştıran bir bilim kurumu; 20. yüzyılda kitlesel bir toplumsal hareketlilik aracı; Bologna Süreci'yle standartlaşan küresel bir eğitim pazarının parçası ve nihayet 1980'lerden itibaren ekonomik kalkınmanın doğrudan bir aktörüdür. Osmanlı-Türk deneyimi ise bu evrensel çizgiye kendine özgü bir katman ekler: medreseden Darülfünun'a. Bugün üniversite, bir yandan Humboldt'un mirası olan "özerk bilgi üretimi" idealini, öte yandan kitlesel erişim taleplerini ve ekonomik, toplumsal fayda üretme baskısını aynı çatı altında taşımaya çalışan, gerilimli fakat bu gerilim sayesinde yenilenmeye devam eden bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir. Kurumun dokuz asırlık dayanıklılığı, belki de tam olarak bu sürekli gerilimi kurumsallaştırma ve her krizden yeni bir biçimle çıkma kapasitesinde yatmaktadır.

Kaynakça

Adivar, A. (1991). *Osmanlı Türklerinde ilim*. Remzi Kitabevi.

Akyürek, G. (2011). *Bilgiyi yeniden inşa etmek: Tanzimat Döneminde mimarlık, bilgi ve iktidar*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akyüz, Y. (1989). *Türk eğitim tarihi: Başlangıçtan 1988'e*. Alfa Yayınları.

Arslan, A. (2010). Darülfünun'dan üniversiteye. M. A. Parlak (Haz.), *Cumhuriyet dönemi eğitim politikaları sempozyumu (07-09 Aralık 2005)* içinde (s. 201-250). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.

Aytaç, K. (1980). *Avrupa eğitim tarihi: Antik çağdan 19. yüzyılın sonlarına kadar*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Baltacı, C. (1976). *XV-XVI. asırlarda Osmanlı medreseleri: Teşkilat, tarih*. İrfan Matbaası.

Baskın, B. (2008). II. Meşrutiyet'te kadın eğitime yönelik bir girişim: İnas Darülfünunu. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38.

Çelik, M. (2022). Immanuel Kant'ın Fakültelerin Çatışması'na göre Osmanlı medreseleri. *ERDEM: İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 83, 1-30.

Davison, R. H. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda reform 1856-1876* (C. 1). Papirüs Yayınevi.

Demir, S. (2023). Orta Çağ'da üniversite prototipleri: Birinci nesil üniversitelerin sosyolojik, sosyopolitik ve akademik yapıları. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 467-483. <https://doi.org/10.48120/oad.1268775>

Demirtaş, B. (2008). Atatürk döneminde eğitim alanında yaşanan gelişmeler. *Akademik Bakış Dergisi*, 1(2), 155-176.

Dündar, M. (2016). İslam medeniyetinde bir üniversite teşekkülü olarak Nizâmiye medreseleri. N. Tozlu, V. Taşdelen ve M. Önal (Ed.), *Dünyada ve Türkiye'de üniversite* içinde (s. 47-79). Bayburt Üniversitesi Yayınları.

Ergin, O. (1977). *Türkiye maarif tarihi*. Eser Matbaası.

Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet devrinde eğitim hareketleri (1908-1914)*. Ocak Yayınları.

Gökdoğan, M. D. (2026). Medrese ve üniversite. Y. Unat (Ed.), *Türklerde bilim ve düşünce: Yedi bilge yedi bölge* içinde (s. 153-159). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Günlü, R. (2010). Türkiye'nin yükseköğretim stratejisi: Sosyo-politik bir değerlendirme. *Neoliberal dönüşüm sürecinde üniversiteler* içinde (s. 93-125). Tarem.

Gür, B. S. ve Çelik, Z. (2009). *Türkiye'de millî eğitim sistemi: Yapısal sorunlar ve öneriler*. SETA.

Gürüz, K. (2008). *Türkiye'de ve dünyada yükseköğretim* (2. baskı). ÖSYM Yayınları.

Hezarfen Hüseyin Efendi. (1998). *Telhîsü'l-beyân fî kavânîn-i Âl-i Osmân* (S. İlğürel, Haz.). Türk Tarih Kurumu.

Hırş, E. (1950). *Dünya üniversiteleri ve Türkiye'de üniversitelerin gelişmesi*. Ankara Üniversitesi Yayınları.

Huff, T. E. (2022). *Erken modern bilimin doğuşu ve yükselişi* (Çev.). Runik Kitap.

İhsanoğlu, E. (2010). *Darülfünun: Osmanlı'da kültürel modernleşmenin odağı* (2 cilt). IRCICA.

İnâs Dârülfünunu. (t.y.). *Türk maarif ansiklopedisi* içinde. <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/inas-darulfununu>

İzgi, C. (1997). *Osmanlı medreselerinde ilim* (2 cilt). İz Yayıncılık.

Kant, I. (1979). *The conflict of the faculties* (M. J. Gregor, Çev.). Abaris Books.

Karlığa, B. (1994). Doğu İslam dünyasında ve Batı Avrupa'da üniversitelerin kuruluşu. *Öneri Dergisi*, 1(1), 1-10.

Karlığa, B. (2004). *İslam düşüncesinin Batı düşüncesine etkileri*. Litera Yayınları.

Kenan, S. (2015). Modern üniversitenin oluşum süreci. *Osmanlı Araştırmaları*, 45, 333-367.

Kenan, S. (2012). Üniversite. *TDV İslâm ansiklopedisi* (C. 42, s. 338-348). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/universite>

Le Goff, J. (2006). *Orta Çağda entelektüeller* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Lewis, B. (2008). İngilizlerin Arapça ilimlerle ilgilenme süreci (R. Ege, Çev.). *EKEV Akademi Dergisi*, 12(35), 213-236.

Makdisi, G. (1981). *The rise of colleges: Institutions of learning in Islam and the West*. Edinburgh University Press.

Mazaheri, A. (1972). *Ortaçağda Müslümanların yaşayışları* (B. Uçok, Çev.).

Öztürk, İ. ve Okuyan, S. (2016). İslam kültürünün Batıya taşınması ve Batı üniversitelerinin yapılanmasına katkısı. N. Tozlu, V. Taşdelen ve M. Önal (Ed.), *Dünyada ve Türkiye'de üniversite* içinde (s. 82-102). Bayburt Üniversitesi Yayınları.

Pedersen, O. (1997). *The first universities: Studium generale and the origins of university education in Europe*. Cambridge University Press.

Ridder-Symoens, H. de (Ed.). (1992). *A history of the university in Europe: Vol. 1. Universities in the Middle Ages*. Cambridge University Press.

Rukancı, F. ve Anameriç, H. (2004). Ortaçağ'da ilk üniversiteler: Studium generale. *Felsefe Dünyası*, 39, 72-88.

Sahn-ı Semân. (t.y.). *TDV İslâm ansiklopedisi* içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahn-i-seman>

Sezgin, F. (2004). *İslam'da ilim ve teknoloji*. Institut für Geschichte der arabisch-islamischen Wissenschaften.

Şimşek, H. (2016). Osmanlıdan Cumhuriyete Türk üniversitelerinin tarihsel gelişimi. N. Tozlu, V. Taşdelen ve M. Önal (Ed.), *Dünyada ve Türkiye'de üniversite* içinde (s. 129-170). Bayburt Üniversitesi Yayınları.

Tekeli, İ. (1993). Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze eğitim kurumlarının gelişimi. *75 yılda eğitim* içinde. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Westfall, R. S. (2015). *Modern bilimin oluşumu* (Çev.). Alfa Yayınları.

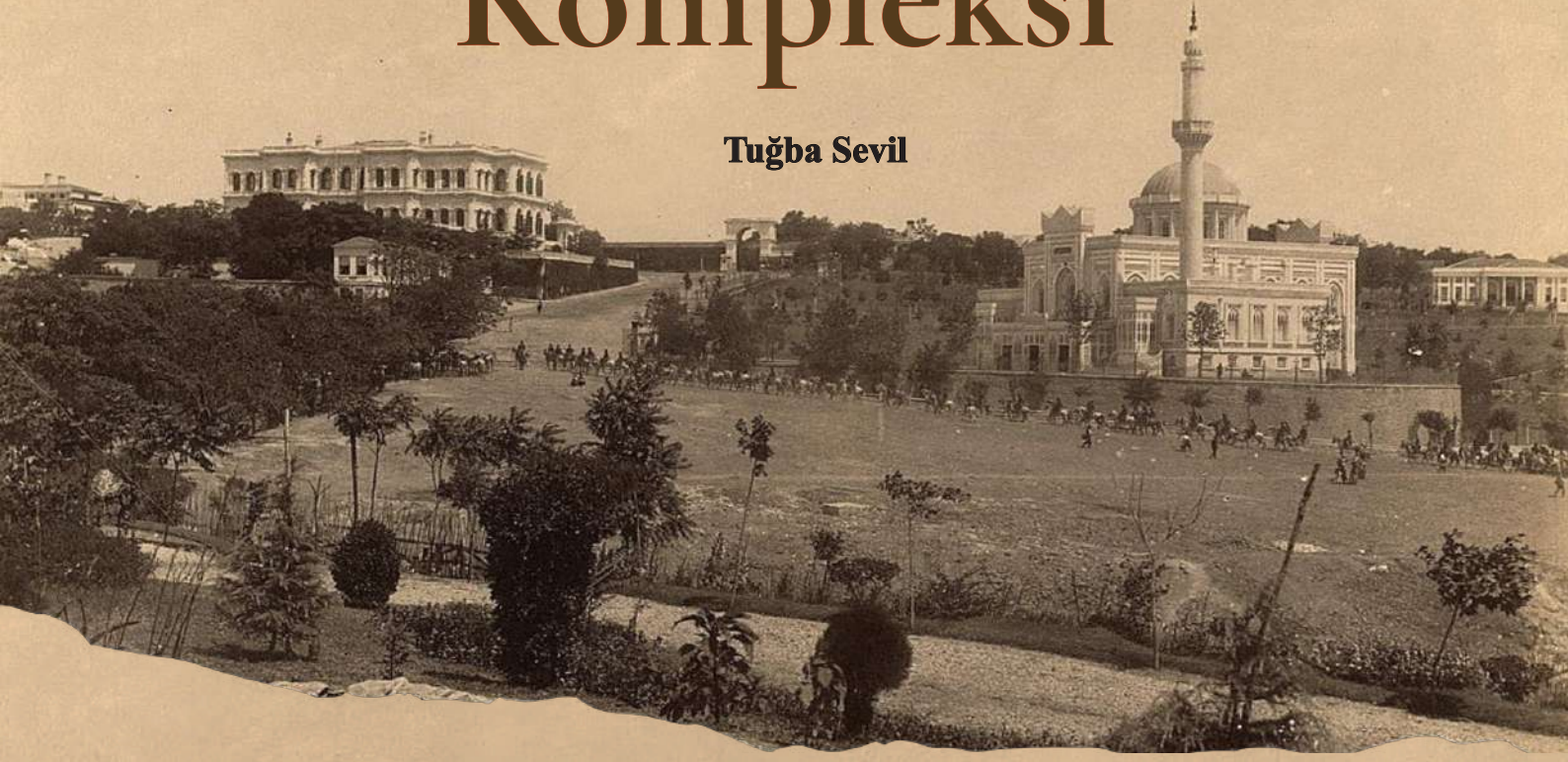
Widmann, H. (2000). *Atatürk ve üniversite reformu* (A. Kazancıgil ve S. Bozkurt, Çev.). Kbalcı Yayınevi.

Yıldırım, M. (2019). 17. yüzyılda Avrupa'da kurulan bilim akademileri ve bilimsel gelişmelerdeki rolleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(Özel Sayı), 96-113.

Yıldız, Ş. (2009). Endülüs Yahudileri ve İslam kültür ve biliminin Avrupa'ya geçişinde oynadıkları rol. *İstem*, 7(13), 51-68.

Yıldız Sarayı Kompleksi

Tuğba Sevil

Yıldız'ın Tarihsel ve Kültürel Dönüşümü

Yıldız, İstanbul'un en eski tarihî yerleşim alanlarından biri olan Beşiktaş semtinin sınırları içinde yer almaktadır. 16. yüzyıla kadar bu bölge, Bizans döneminde olduğu gibi Osmanlı döneminde de "sur dışı" olarak nitelendirilen alanın bir parçasıydı. Daha sonra sur dışı bölge üçe ayrılmış ve "Bilâd-ı Selâse" (Üç Şehir) olarak adlandırılmıştır. Bu düzenleme kapsamında Beşiktaş, Galata Kadılığı'na bağlanmış ve 1930 yılında da Beyoğlu'ndan ayrılarak ilçe statüsü kazanmıştır.

Koruluktan Saray Kompleksine

Kanuni Sultan Süleyman'dan itibaren av sahası olarak kullanılan bu tepeye ilk olarak III. Selim, annesi Mihrişah Sultan için bir kasır, babası III. Mustafa adına da rokoko tarzı bir çeşme yaptırmıştır. Daha sonra Sultan II. Mahmud, 1834'te saraya ve semte adını veren, muhtemelen ismi

"Yıldız" olan küçük bir köşk inşa ettirmiştir. Bu köşkü, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı lağvettikten sonra kurduğu yeni askerî teşkilat Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyе'nin talimlerini izlemek üzere kullanmıştır.

İlerleyen yıllarda Sultan Abdülmecid, buradaki tüm yapıları yıktırıp annesi Bezmiâlem Vâlide Sultan için 1842'de Kasr-ı Dilküşâ köşkünü inşa ettirmiştir. Sultan

Abdülaziz ise Büyük Mâbeyin Köşkü, Çit Kasrı ile günümüzde Yıldız Parkı içinde yer alan Malta ve Çadır köşklerini inşa ettirmiştir.

II. Abdülhamid Döneminde Yıldız

Amcası Abdülaziz ile ağabeyi V. Murat'ın Dolma-bahçe Sarayı'nda tahttan indirilmelerinin ardından burayı daha güvenli bulan II. Abdülhamid, 1877'de Yıldız Sarayı'na taşınmış ve padişahlığı boyunca burada kalmıştır. Onun döneminde inşa edilen Küçük Mâbeyin Köşkü, Şâle Köşkü, harem binaları, Cârîyeler Dairesi, Kızlarağası Köşkü, Yıldız Camii, tiyatro, marangozhane, eczahane, tamirhane, kilithane, çini atölyesi, kütüphane ve şehzade köşkleriyle bugünkü saray kompleksi ortaya çıkmıştır.

Saray kompleksine Vâlide Sultan, Saltanat, Mecidiye ve Koltuk kapıları olmak üzere dört ana kapıdan girilmekteydi; Yıldız Parkı yönünde inşa edilen Şâle Köşkü'yle birlikte bunlara beşinci bir kapı daha eklenmiştir. Saltanat Kapısı'ndan girildiğinde sol tarafta kalan, Balyan ailesi tarafından inşa edilmiş, zemininde havuzlu bir salonu ve kristal tırabzanlı merdivenleri bulunan Büyük Mâbeyin Köşkü, II. Abdülhamid döneminde devletin yönetim merkezi olmuştur.

Her yapının kullanım amacı birbirinden oldukça farklıydı. Örneğin, Büyük Mâbeyin Köşkü'nün yanındaki yer alan ve zincirleme odalardan meydana gelen

Çit Kasrı, devletin iç meselelerinin görüşüldüğü ve bazı suçluların sorgulandığı bir mekân olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Türk-Rus Savaşı ve 1897 Türk-Yunan Savaşı da buradaki salonların en büyüğünde kurulan bir karargâhtan idare edilmiştir.

Saray kompleksinde yönetim ve harem dışında kültür-sanat ve sosyalleşme için de alanlar tahsis edilmiştir. Bunlar içerisinde öne çıkan yapılardan biri Tiyatro Binası'dır. "Yıldız Sarayı'nda Oynanan Opera ve Operetlerin Repertuvarı" adlı yazma eserdeki bilgilere göre burada Batı tiyatrosu ve operasından örnekler sunulduğu gibi Türk tiyatrosundan dram ve ortaoyunu temsilleri de gösterilmiştir.

Bununla birlikte, çoğunu Sultan II. Abdülhamid'in şahsi kitaplarının oluşturduğu, kaydı tutulmamış eserlerle birlikte yaklaşık 30.000 yazma ve matbu eserin bulunduğu bir Kütüphane Binası da mevcuttu. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve sonrasında Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kitaplar çeşitli kurumlara dağıtılmış olsa da son restorasyonla birlikte hepsi tekrar toplanarak eski binasına yerleştirilmiştir.

Yıldız Sarayı kompleksinin şekillenmesinde Sultan II. Abdülhamid'in ilgi alanları ve hobileri önemli rol oynamıştır. Özellikle bitki ve hayvanlara olan merakı, sarayın geniş bahçelerinin düzenlenmesine, köşkler, yapay göl ve köprüler gibi unsurların oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Avrupalı bahçıvanların da çalıştığı bahçelerde, doğaya mümkün olduğunca az müdahale edilerek yollar, sebze ve meyve bahçeleri ile çiçek tarhları doğal dokuya uyumlu biçimde düzenlenmiş ve Türk bahçesi karakteri korunmuştur.

II. Abdülhamid'in fotoğrafa olan ilgisi, yaklaşık 900 albüm ve 36.500 fotoğraftan oluşan geniş bir arşivin meydana gelmesini sağlamıştır. Fotoğraflarda hane-dan üyelerinin yanı sıra Yıldız Sarayı'nın bahçeleri ve iç mekânları da ayrıntılı biçimde belgelenmiştir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra farklı kurumlara tahsis edilen ve zamanla değişiklikler geçiren sarayda, 2018 yılında Milli Saraylar Başkanlığı tarafından restorasyon çalışmaları başlatılmıştır. Bu süreçte tarihî fotoğraflardan yararlanılarak sarayın mobilya ve diğer unsurlarının envanteri yeniden oluşturulmuştur. Sultan II. Abdülhamid tarafından kurulan tarihî Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası, Osmanlı saray sanatının zarafetini günümüze taşıyan canlı bir endüstriyel mirastır. İstanbul manzaraları ve padişah tuğralarıyla bezenmiş asırlık el işçiliği geleneğini günümüzde de sürdüren, Beşiktaş'taki Yıldız Parkı içerisinde yer alan bu köklü yapı hem üretim merkezi hem de müze olarak faaliyet göstermektedir.

Bunların haricinde, sarayın güvenliğini sağlamak amacıyla Ertuğrul ve Orhaniye Kışları yapılmıştır. Ertuğrul Kışlası imar çalışmaları kapsamında 1958'de yıktırılmış, bugün İstanbul Merkez Komutanlığı binası olarak kullanılan Orhaniye Kışlası ise günümüze ulaşmıştır. Yine saray yolu üzerinde, II. Abdülhamid tarafından mimar Sarkis Balyan'a yaptırılan Hamidiye Camii (Yıldız Camii) yer almaktadır. Hamidiye Camii'ne yakın bir konumda da bir saat kulesi yapılmıştır (Yıldız Saat Kulesi).

Yıldız'a Misafir Üniversite

Kondüktör Mekteb-i Âlisi (1911–1922): Kondüktör Mektebi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ivme kazanan yol, demiryolu ve köprü inşaatı gibi çalışmalarda görev alacak teknikerlerin yetiştirilmesi amacıyla 1911'de Divanyolu üzerindeki Salih Efendi Konağı'nda eğitim hayatına başlamıştır. Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya savaşları sırasında öğrencilerinin pek çoğunu şehit vermesine ve sık sık yer değiştirmesine rağmen eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu okuldan mezun olabilenler, Anadolu'da yürütülen bayındırlık projelerinde görev almışlardır.

Nafia Fen Mektebi (1923–1936): Kondüktör Mektebi, 1922'de Mühendis Mektebi'nin bulunduğu Gümüşsuyu'na taşınmış ve yeni yerinde Nafia Fen Mektebi olarak eğitim hayatına devam etmiştir. 1935 yılında alınan bir kararla okul Gümüşsuyu'ndan Kuruçeşme'deki Memduh Paşa Köşkü'ne taşınmış ve okulun adı Teknik Okul olarak değiştirilmiştir.

Teknik Okul (1936–1969): Tekniker ve mühendis yetiştirmeye başlayan Teknik Okul, artan öğrenci sayısı nedeniyle 1937’de Yıldız Sarayı içinde kendisine tahsis edilen binalara taşınmıştır. Buradaki ahşap köşkler derslik ve kütüphane olarak kullanılırken bazı yapılar ihtiyaca göre yeniden inşa edilmiştir. Sarayın bölümleri olan Çukur Saray, Hünkâr Dairesi, Yaverler Köşkü, Agavat Dairesi, Kiler-i Hümayun ve Güvercinlik Binası hâlâ eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanılmaktadır.

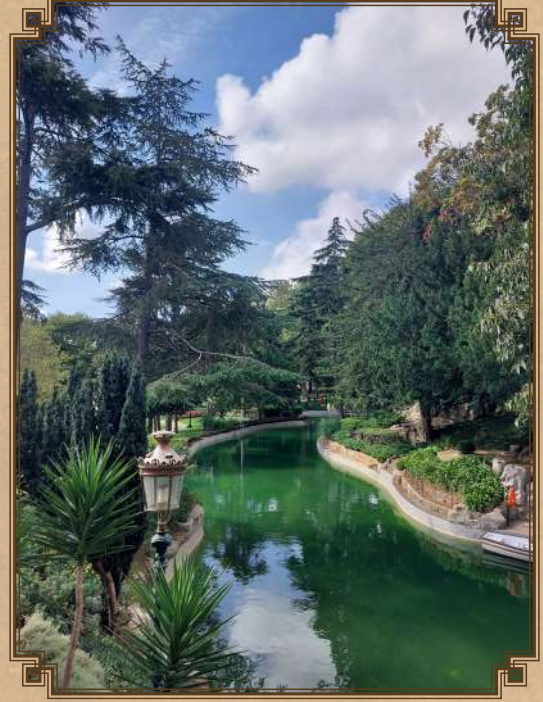
1939’da İnşaat ve Makine şubelerinin açılışı yapılmıştır. 1942’de Nafia Vekâleti’nden alınarak Maarif Vekâleti’ne bağlanan okulda elektrik ve mimarlık bölümleri ile harita-kadastro şubesi açılmıştır. 1959’da yeni öğretim binası açılan Teknik Okul, ülkede faaliyet gösteren diğer teknik okullarla karışmaması adına İstanbul Yıldız Teknik Okulu olarak varlığını sürdürmüştür. 1969’da İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi (İDMMA) kurularak Teknik Okul dönemi sona ermiştir.

Yıldız Üniversitesi (1982–1992): 1982 yılında çıkarılan Yükseköğretim Kanunu kapsamında yapılan değişikliklerle tüm akademilerin üniversite olarak yeniden yapılandırılmasına karar verilmiş ve böylece İDMMA, Yıldız Üniversitesi adını almıştır.

Yıldız Teknik Üniversitesi (1992–günümüz): 1992’de yapılan değişiklikle Yıldız Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi adını almış ve günümüzde 10 fakülte, 2 enstitü, Meslek Yüksekokulu ve Yabancı Diller Yüksekokulu ile binlerce öğrencisine eğitim-öğretim hizmeti sunmaya devam etmektedir.

Osmanlı Devleti’nin “en uzun yüzyılı” olarak adlandırılan 19. yüzyılda yönetimin merkezi Yıldız Sarayı olmuş ve bu saray, barındırdığı yapılar kompleksiyle “kendi içinde işleyen bir dünya” hâline gelmiştir.

Yıldız Sarayı, II. Abdülhamid döneminde yalnızca devlet yönetiminin merkezi değil, kültür, sanat, üretim ve gündelik yaşamın da bir arada sürdürüldüğü kapsamlı bir yapı olarak gelişmiştir. Sarayın bu çok yönlü yapısı, II. Abdülhamid’in ardından da farklı işlevlerle varlığını sürdürmesine imkân sağlamıştır. Özellikle Cumhuriyet döneminde bazı bölümlerinin eğitim amacıyla kullanılmaya başlanması, Yıldız’ın tarihsel kimliğine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Kaynakça

- Bülent Bilgin, “Yıldız Sarayı”, *DİA* (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi), c. 43, s. 541–544.
 Nesrin Taşer, “Yıldız Sarayı’nın Tarihçesi ve Yerleşim Planı”, *Millî Saraylar*, sayı 24 (2024), s. 5–21.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/yildiz-sarayi-kutuphanesi>
<https://istanbultarihi.ist/318-xix-yuzyil-istanbulunda-iki-saray>
<https://istanbultarihi.ist/356-istanbulda-sivil-muhendislik-ogretimi?q=naf%C4%B1a%20fen%20mektebi>
<https://yildiz.edu.tr/universite/universitemiz/tarihce>
<https://www.youtube.com/watch?v=guxLJKXa0SU>
https://www.youtube.com/watch?v=1id_x6evv9Q&t=2s

Söyleşi: Tahsin Yıldırım

KURUCU REKTÖRÜMÜZ ■ PROF. DR. MUSA DUMAN İLE SÖYLEŞİ

Tahsin Yıldırım: Bizleri kırmayıp Kütüphaneye Bültenimize konuk olduğunuz için çok teşekkür ederim Hocam, bizleri ve okuyucularımızı çok mutlu ettiniz.

Öncelikle klasikleşmiş sorumuzla sohbeti başlatmak istiyorum: Sizin için güzel sohbetin, kaliteli sohbetin kıstasları nelerdir? İnsana bir sohbet ortamından ayrıldığında "Evet, bu sohbet beni mutlu etti, ruhumu doyurdu" dedirten sohbetlerin ölçütü nedir?

Musa Duman: Bu, işin dedikodusunu yapacağımız demektir aslında. Sohbet, benim

nazarımda, sıkılmadan dinleyebildiğiniz, içinde bilgi kırıntıları olan ve size sürekli yükleme yapmayan ortamlardaki konuşmalardır. Çok kıymetli bilgilerin, ilmin müzakere edildiği alanlar sohbet ortamı değildir; orada bir konuşma vardır. Günümüzde konferans veren kişi de o imkân olmadığı için böyle bir konferans veriyor; tek kişinin konuştuğu ortamlar sohbet ortamı değildir. Dolayısıyla "sohbet" kelimesinin etrafında olması gereken şeyleri masaya koyarak cevap vermek lazım.

Bence sıkılmadan, zevk alarak dinleyeceğiniz ve sonunda bir şeyler öğrendiğinizi düşüneneğiniz konuşmalara belki sohbet denebilir.

Tek taraflı, ciddi, somurtkan bir konuşmacının tahakkümü altında cereyan eden konuşmalarda "Acaba bir kalksak mı?" diye düşündüğünüz an, o sohbet bitmiştir; kalkıp gitmeniz lazım. Sohbet çok sıcak, çok samimi bir kelimedir. Herkesin bu sıcaklığı ve samimiyeti bulması gerekir; orada şaka olmalı, gülme olmalı. Herkes ciddi dinliyor, kimse bir şey diyemiyorsa, sanki söylese azarlanacakmış hissi varsa, orada bulunan bedenler ve ruhlar sohbet ortamına erişmiş olmaz, sohbeti yaşıyor olmaz kanaatindeyim. Sohbet kolay bir şey de değildir; bir kişiyle, iki kişiyle başlar ama herkesin katılabildiği bir ortama dönüştüğünde sohbet ortamı olur. Ne yazık ki sohbetlerimiz de azaldı.

T.Y.: Evet Hocam, telefonlar sohbetleri de ortadan kaldırdı galiba.

M.D.: Ona "teknoloji" diyelim. Ne götürecek bilmiyoruz dedik ya, işte bunlar da o ve benzeri şeyler. Bunlar hiç kalmadığı zaman belki aklımız başımıza gelecek, "Yahu ne yaptık biz ne oldu bize?" diyeceğiz bir noktadan sonra.

Çok klasik bir şey söyleyeceğim: Herkes telefonla meşgul. Oturup beş dakika konuşuyorsunuz, hoşbeş ediyorsunuz, sonra selam kelim, maç varsa maçı bahsediliyor; arkasından konuşulacak bir şey kalmıyor. Ortamlardaki konuşmalara ihtiyaç duymayan bir nesil, bir kesim yetişiyor. Kuşaktan kuşağa farklılık olsa da şimdi aile bireyleri oturup evde sohbet edemiyor diyoruz; işin gerçeği biraz da öyle. Niye? Çünkü herkesin en az bir telefonu var ve sürekli onunla meşgul; sohbet edecekse de vaktini onunla geçiriyor. Soh-

FSMVÜ Üsküdar Atık Vâlde Yerleşkesi'ndeki çalışma odasında Tahsin Yıldırım ile.

betin samimiyetini ve insan ruhuna kazandırdıklarını ihtiyaç olmaktan çıkaran bir zamana doğru gidiyoruz. Oysa sohbet bir ihtiyaçtır; yeme içme gibi bir ihtiyaç. Kiminle sohbet edeceksiniz? Tabii ki samimi bir dostla, arkadaşla, sevip saydığınız büyük bir insanla, önemli bir kişiyle. Bu ihtiyacı karşılamadığınız zaman ya içinize kapanırsınız ya da başka şeylere yönelirsiniz. Bir yandan da bunu ihtiyaç olarak görmeyen bir döneme doğru gidiyoruz.

T.Y.: Ya da telefonun bütün ihtiyaçları karşılayabileceğine inandığımız bir dönem, diyelim Hocam. Peki oradaki manevi hazzı ne yapacağız, o hazzı kim yaşatacak bize?

M.D.: Şöyle diyelim: Bir müsabaka izliyoruz ama müsabakanın sonucunu öğrenerek mutlu olmaya çalışıyoruz. Hâlbuki izlenmeye değer olan müsabakanın kendisidir; izlenmesi gereken odur. Film orada; filmin sonunun ne olacağı çok önemli değildir.

T.Y.: Ben ona "ucuz dopamin" diyorum, ucuz mutluluk hissi. Emek verilmeden, zaman harcanmadan hızlıca ulaşılan bir şey bu; uzun vadede insana kesinlikle zarar vereceğini düşünüyorum.

M.D.: Ama şimdi telefona bütün günahı yüklemeyelim; teknolojinin hep böyle bir özelliği var. Telefon haberleşme cihazı olarak var, ulaşım da öyle: Bir saat sonra Ankara'dasınız. Hâlbuki eskiden Ankara'ya giderken diyelim yirmi gün, bir ay süren bir yolculuk için hazırlıklardan başlayıp aile efradı ile olan ilişkiler, konuşmalar ve benzeri şeylerden sonra yola çıkılırdı.

1975, Çorum. İHL yatakhane avlusu.

Bu meşakkat de medeniyetten çıkmış oldu. O yolculuk sırasında bir üniversiteyi bitirenler bile vardı.

Teknoloji şunu da yaptı: Çin'den kalkan bir gemi düşünün; içinde tekstil tezgâhları, çalışanlar var. Amerika'ya giderken bir yandan üretim yapıyorlar, varınca ürettiklerini bırakıp geri dönüyorlar; dönene kadar bir posta daha oluşuyor. Böyle şeyler geliştirmişler, geliştiriyorlar; doğru bir şey elbette, kimse bunu tenkit etmiyor. Ama teknolojinin bozduğu düzenden alıp götürdüğü şeyleri telafi edecek bir yolumuz da yok. Uçağa binip gidiyoruz, çok güzel, bir saatte varıyorsunuz Ankara'ya, büyük bir nimet. Ama Sakarya'yı görmüyorsunuz, Bolu'yu görmüyorsunuz; oralardaki küçük şehirleri, o çevreyi kaybederek gidiyorsunuz.

Aynı şekilde bir sonuca ulaşıyoruz ama kitapla temasımız yok, okumuyoruz. Okumak ne demek? Karşınızda bir insan var, kitabın yazarı; o size bir şeyler anlatıyor. Anlatırken hep sizin istediğinizi duymuyorsunuz, başka bir sürü şey de konuşuluyor. Tıpkı sözlüğe bakmak gibi: Bir kelime arıyorsunuz, buluyorsunuz ama altındaki üstündeki kelimelere de gözünüz kayıyor, başka bir şey daha görüyorsunuz. Kitapla birebir temasta bunları yaşama imkânımız var; değilse tek bir şeye odaklanıp karnınızı doyuruyorsunuz, o kadar. Aradaki haz noktalarını, o safahatı yaşamadan doğrudan sonuca ulaşıyorsunuz. Kaybet-

tiğimiz o şeylerin yerine ne kazanacağız? İnsanlık, dopingli gıda gibi, dopingli bilgi depolayan bir bünyeye dönüşüyor. Bir şeye ulaşacaksınız, sadece ona odaklanıyorsunuz; hâlbuki oraya giden, oradan gelen yolun kendisinde bir sürü şey vardı, onları kaybetmiş oluyorsunuz.

T.Y.: Peki Hocam, bize biraz kendinizden bahseder misiniz? İnternete girsek birçok sitede sizinle ilgili bilgilere ulaşabiliyoruz, biraz önce buna değindik; ama biz sizi kendi ağzınızdan dinlemek istiyoruz. Musa Duman'ın ağzından Musa Duman'ı... Bizimle paylaşmak istediğiniz bilgiler neler olur?

M.D.: Biz orta yaş kuşağını aşmak üzereyiz, yaşlı gruba dahil olmak üzereyiz; az kaldı yani.

T.Y.: Estağfurullah Hocam.

M.D.: Ben dağ köyünde doğmuş bir vatan-daşım. 1962 doğumluyum; Ordu'ya bağlı Korgan ilçesinin bir köyünde doğdum. Birkaç yıl öncesine kadar doğduğum ev orada duruyordu, sonra kardeşler yıktı; orası ailemizin yazlık olarak kullandığı bir yerdi. Doğduğum yerden biraz daha gidince İç Anadolu topraklarına, Tokat'ın Niksar'ına ulaşıyorsunuz. Dağın bir tarafı İç Anadolu, diğer tarafı Karadeniz Bölgesi; iklimi, bitki dokusu, ağaçları hemen fark edilir. Biraz gidince çam ağaçlarına ulaşırsınız, birkaç kilometre öncesinde başka ağaçlar vardır. Bizim çocukluğumuz buralarda geçti; iyi ki de geçmiş.

T.Y.: İyi ki de Hocam.

M.D.: Hayvanları tanıdık, at bindik, yolculuklar yaptık; yaylamız vardı, köyümüz vardı, oralarda evlerimiz vardı. Çocuk hâlimizle bu gidiş gelişleri yaparken mutlaka yanımızda birileri olurdu, sadece biz gitmezdik; o günün insanları hep o yollar-dan giderdi. Bugün trafik neyse, o gün de

insanlar atla, eşekle, yaya olarak o trafiği yaşıyordu. Bugünkü kadar olmasa da bunları yaşamak bir şans olarak düşünülebilir. İlkokulu orada, Tepealan İlkokulu'nda okudum. Beşinci sınıfa geldiğimizde öğretmenimiz Osman Yavuz Hoca Allah rahmet eylesin, vefat etti öğrencilerini izliyormuş demek ki; amcaoğlumla, bir sınıf arkadaşımızı ve beni yatılı okul sınavına götüreceğini söyledi: "Yarın hazırlanın." Öğretmenimiz öyle dediyse ona uyacaktık tabii; ona değer veriyorduk. Ancak kayıt için gereken evrakları tam bilmiyorum, öğretmenimiz benimkini bulamadı: Nüfus kâğıdım çıkmamıştı. Bizim ailenin nüfus kâğıtları yokmuş, sadece deftere kayıtlıydık, elimizde belge yoktu. Bana gözlerimin renginden dolayı, sarışın olduğum için memlekette "Çakır" derlerdi; nüfustaki adım ise Musa'ydı. Öğretmenimiz de bana hep "Çakır" dediği için önce beni "Çakır" diye aradı kayıtlarda, sonra bir şekilde gerçek adımı öğrendi. Velhasıl amcaoğlumla ikimiz o sınava giremedik; üçüncü arkadaşımızı götürdüler.

Büyüklerimiz arasında "Hocam, biz giremedik ama bu çocuklar okuyabilir, okur" diye konuşulmuş demek ki. Bir teyzemin oğlu Çorum İmam Hatip Lisesi'nde yatılı okuyordu, yazları memlekete geliyordu; İbrahim abi, o okulla bizim temasımızı kurdu, okul meselelerini onun üzerinden konuşur olduk. Abimle o ikisi bizim Çorum'a okula gitmemizi planladı. Gitsek ne olacaktı? Orada tarla vardı, hayvanlar vardı; ne olacağı bellidir. İlk defa Samsun'a ya da Fatsa'ya bu vesileyle çıkmış olduk; kayıt için götürecekler bizi. Samsun'a kadar gittik, oradan Çorum'a gitmek için daha çok yol vardı. Çorum'a varmadan Samsun'dan geri döndürdüler bizi; evrakları tamamlamışlar, "Biz bu

çocukların kaydını yaparız, bir daha getirmeyelim" demişler. Biz Samsun'dan geri döndük; abim ve İbrahim abi Çorum'a gidip bizi kaydettirdiler.

Bunu şunun için anlatıyorum: O zamanlar bizim kafamızda tahsil görmek, okumak Anadolu köyünde okuyup öğretmen olmak, imam olmak, devletin bir yerinde görev almak ulaşılması çok zor hedeflerdi; ya da içinde bulunduğunuz şartlardan kaçış yoluyla. Yoksa ömrünüz köyde öyle geçip gidecekti, kurtulamazdınız. Çorum'a gittik, yatılı okuduk. İlk yıl ücretli okuduk, ikinci yıl sınava girip kazandım ve parasız yatılıya geçtim. Dört buçuk yıl kadar öyle okudum. Sonra Trabzon'a gittim. Çorum'la, Trabzon'la ilgili aslında anlatılacak çok şey var.

T.Y.: Daha ne hikâyeler var desenize Hocam.

M.D.: Aynen öyle. Trabzon İmam Hatip Lisesi'nden 1979'un ikinci yarısında, 1980'e girerken mezun oldum. Ayrıntılarına girmeyeyim, gerekirse yine konuşuruz; ama şunu söyleyeyim: Trabzon'a sürgün olarak gittim.

1975'li yıllar, Çorum. Merhum Mustafa Duman, Şaban Akkuş ve Menderes Turbay ile.

T.Y.: Aa, neden Hocam?

M.D.: Çorum'da yatılı okuyorduk. Okulda, öğrencilerin seçtiği bazı ara yönetim görevleri vardı: okul temsilcisi, okul başkanı, yatakhane başkanı, sınıf başkanı gibi. Son sınıfa geçmeden, ara sınıflarda, küçük de olsa siyasi kamplaşmalar olurdu. Okul başkanlığı seçimi, oradaki öğrencinin gözünde ideolojik yaklaşımlarla ulaşılabilir en uç noktaydı; sanki cumhurbaşkanlığı seçimi gibiydi. Biz de her zaman olması gerektiği gibi bir seçim yapılsın diye çalışıyorduk; arkadaşlarla görüşüyor, bir organizasyon kuruyorduk. Demokrasinin filizlenmeye başladığı yerlerdi oralar. Seçim zamanı öğrencilerin oyunu alıyorsunuz, parmak kaldırıyorsunuz. Bu hazırlıklar yapıp bir seçim organizasyonu olduğunda, okulun müdür yardımcısının, müdürünün başkan olmasını beklediği arkadaşlar oluyordu; yani "Seni değil, onu

istiyorlar" diyelim. Bunu sağlamak için de önünüzü kesen birtakım şeyler devreye giriyordu. Normalde seçime giren kişi oy alırsa kazanır, alamazsa kaybeder; ama öyle olmuyordu. Sizi önce aday bile yapmamaya çalışıyorlardı, birtakım küçük, basit entrikalarla. Bizim öğrenci oylarıyla seçeceğimiz arkadaş başkan yapmadılar.

O zaman imam hatiplerde ülkücü, akıncı diye ideolojik gruplar vardı; solcu yoktu, varsa da bilmiyorduk, kimse bilmezdi. Öğrenciler ve hocalar arasındaki kamplaşma bu iki grup üzerinden belirgindi. Yönetim seçime müdahale etti, bazı arkadaşları hak etmedikleri hâlde seçilmiş gibi gösterdiler. Biz de buna tahammül edemedik, "Böyle şey olmaz" dedik. Bir gerginlik yaşandı; sonrasında üç arkadaş sürgün cezası aldı, beş arkadaş da beş gün okula gelmeme cezası aldı. Bu olayın ardından disiplin kurulu kararıyla bizi Trabzon'a sürgün ettiler.

Trabzon şu bakımdan önemliydi: Trabzon İmam Hatip Lisesi, Çorum İmam Hatip Lisesi'ne göre çok farklıydı. Hocaları farklı, yöneticileri farklıydı; daha bilimsel yaklaşan, sosyal gerçekleri daha çok kabullenmiş, öğrenci ilişkileri daha sağlıklı ve samimi görünen bir yapısı vardı. Sürgün olduktan sonra "İyi ki gelmişiz" dedim çok kere. Çorum'da kalsaydık, bir yıl sonra zaten Çorum olayları patlak verdi, ne olurdu bilemem; belki buralara hiç gelmeyecektik, yolumuz farklı bir istikamete gidecekti. Bilmiyoruz, Allahu alem.

Sonra İstanbul'a geldim ve İstanbul Üniversitesi'nde doktorayı bitirdim. Doktora biraz geç oldu diyeyim; son eğitimimdi, ama asistan olduk, ondan öncesinde yüksek lisans yaptım. Buraya gelirken 1974'ten başlayıp 1985'e kadar aşağı yukarı on yıl süren bir eğitim sürecim var. Bu süreçte aklımın ermediği, irademın geçerli olma-

1978, Çorum, sınıf arkadaşı Menderes Turbay ile.

1981. Konya, Selçuk Üniversitesi, Prof. Dr. Mertol Tulum ve bölüm arkadaşlarıyla.

dığı bir sürü şey, bir sürü yaşanmışlık var. Şöyle diyeyim: Otomobillerde bir sistem var ya, şeritten çıkarken direksiyona müdahale ediyor; bizim de kendi irademizle olmayan, öyle yaşadığımız şeyler var. Normal şartlarda benim Trabzon'a gitmem mümkün değildi; Çorum'a gelişimiz de bir öğretmenimizin vesilesiyle olmuştu.

Trabzon'da derslerim gayet iyiydi. Bir hafta kadar derslere girip çıktım, sonra okul müdürü beni çağırdı; sınıfa bir hademe geldi, "Müdür seni çağırıyor" dedi. Kalktım, tabii korka korka: O yaşlarda, bir de sürgün gelmişiz, herkes ters ters bakıyor, tanımıyor, bilmiyor; "Bu da ne, terörist mi, başka bir şey mi?" diye. Sonradan arkadaşlar anlattı, zamanla arkadaş olduk onlarla; meğer beni haftalarca takip etmişler, "Kimdir bu, nedir, ne yapıyor?" diye. Neyse, müdürün odasına gittim. Müdür Çorum'dan gelen sürgün zarfını açtı, baktı: "Oğlum, anlat bakalım ne oldu, niye sürgün ettiler seni?" dedi. Ben de anlat-

tım. Baktı baktı, sonunda "Oğlum, senin derslerin de çok iyiymiş" dedi. Genelde bu tip olaylara dersi iyi olmayan çocukların karışacağı düşünülürmüş ya, ondan.

T.Y.: Yaramazlık yapıyorlardır diye.

M.D.: "Derslerin de çok iyiymiş" dedi. Ondan sonra Allah rahmet eylesin "Evladım, bir sıkıntın olursa hiç çekinme, gel" dedi. Ben de meseleyi anladım; adam orada bana babalık yaptı.

T.Y.: Allah razı olsun Hocam.

M.D.: Korkarak gittiğim o yerden beni takdir ederek, överek uğurladılar; kalan zamanımı orada, sınıfın birincisi olmasam da ilk üçte yer alan bir öğrenci olarak tamamladım. Bunlar Çorum'da olmayacaktı.

Sonra mezun olduk, imam olacaktık; imam hatibi bitirmiştik. O zaman Ankara'da Diyanet İşleri Başkanlığı'nda mülakat yapıldı, mülakata gittik; ne olduysa başarılı bulunduk.

1981, Konya.

Rize'nin Çayeli ilçesine bağlı bir köye imamlığa gittim, bir buçuk ay kadar imamlık yaptım. Orada yaşadıklarımız var, ayrıntısına girmeyeyim. O arada babam vefat etti.

T.Y.: Allah rahmet eylesin. Mekanı cennet olsun Hocam.

M.D.: Allah razı olsun. Babam 1980'de vefat etti. Ağabeylerimle beraber yaşıyorduk. İmamlık için gitmiştim, ama o sırada üniversite sınavına da girmiştik; Selçuk Üniversitesi Konya Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazanmışım. Neden orayı yazdığımı bile hatırlamıyorum; on üçüncü sırada mıydı neydi, bir yeri kazanmış oldum. O zamanlar da şimdi olduğu gibi ilk sıralarda siyasal bilgiler, hukuk gibi bölümler tercih ediliyordu, itibar öyleydi.

Sonra maaş almaya başladım tabii, ilk maaşımı aldım; Konya'ya kayda gitmem gerekiyordu, kaydolmak için görevden is-

tifa etmem gerekiyordu. Babam ölmüştü, para yoktu; azıcık vardı ama dört yıl boyunca nasıl eğitim görecektim? Sonra istifa ettim. Bugünkü aklım olsa etmezdim.

T.Y.: Neden Hocam?

M.D.: Cesaret işte, öyle bir şey kolayca yapılır mı? Devlet memuruydum, maaş alıyordum, bir yere yerleşmişim; istifa etmek kolay mı? Ama Konya'ya gittik, kaydımı yaptırdım, okula başlayacaktık. Orada bir vakıf evi vardı, oraya girdik; Kredi ve Yurtlar Kurumu'ndan burs alıyorduk. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde okumak üzere imamlık görevimi bırakıp Konya'ya gitmiştim. Konya, dediğim gibi ilk tercihlerimden değildi ama hakikaten mübarek bir yer; yine vakıf aracılığıyla iyi insanlarla, dostluklarla karşılaştık, onların himmetiyle, destekleriyle tahsilimi orada dört yılda tamamladım.

Sonraki düşüncem iyi bir öğretmen olmaktı; imamlığı bırakmıştık artık, başarılı bir öğretmen olayım, Anadolu'yu gezeyim, memlekete faydalı işler yapayım istiyordum. Bunun için de bilgim biraz daha artsın diye yüksek lisans yapmak istedim. Nereye gidelim? İstanbul'a; çünkü orada Hocam olacak kişi Mertol Tulum'du, Allah selamet versin. O dönem doçentlik unvanı alabilmek için Anadolu'da yeni kurulan üniversitelerde bir yıl kadar ders vermiş olmak gerekiyordu; YÖK'ün bir uygulamasıydı bu, görev yapmak şarttı. İşte bu vesileyle, sonradan yakın dostluğumuzun devam edeceği bir Hocamız İstanbul'dan Konya'ya geldi. O yüzden ben de yüksek lisans yapmak üzere İstanbul'a gidiyorum; yüksek lisansı bitirip öğretmen olacaktım.

Sınavlara girdik; koca, iki yüz elli kişilik bir amfi, hâlâ gözümün önündedir. Orada sınav olduk, notlara açıklandı; ben yine başarılı öğrenci grubundaydım. Konya'da okurken, oraya gelen Hocamızın dikkatini çekmişim.

Yüksek lisansa da benim için pek zor olmayan bir şekilde, hatta ilk sırada girdim. Yüksek lisansa müracaat ederken telefon gibi imkânlar yoktu; İstanbul'da imamlık yapan bir teyzemin oğlu, çocukluk arkadaşımız vardı, ona haber gönderdim: "Ben İstanbul'da yüksek lisansa gireceğim, sen benim kaydımı yaptır, sınav tarihlerini bana gönder." Nüfus kâğıdımı bile ona havale ettim, ihtiyaç olursa kullanılsın diye.

İstanbul Üniversitesi'nde beş anabilim dalı vardı: Yeni Türk Dili, Eski Türk Dili, Yeni Türk Edebiyatı, Eski Türk Edebiyatı, Halk Edebiyatı. Ben "Şuna gireceğim, buna gireceğim" diye düşünmemiştim bile, çünkü Konya'da böyle bir ayırım yoktu. Teyzemin oğlu kaydımı yaptırırken "Buna mı yap-sam, şuna mı?" diye düşünürken tesadüfen Yeni Türk Dili'ni yazmış; Yeni Türk Dili de tam olarak Konya'ya bir yıllığına gelen Hocamızın anabilim dalıydı. Dediğim gibi, iradem dışında olan şeylerden biri de bu.

Biraz daha anlatayım, bitireyim. Fatih Andı ile Yekta Saraç İstanbul Üniversitesi'nin öğrencileriydi; hocaları onları asistan almak üzere göz koymuşlardı diyelim. Haziran aylarında sınavları yapılmış, alım işlemleri tamamlanmıştı. Yeni Türk Dili'nde de bir kadro vardı, oraya bir arkadaş müracaat etmiş; ama biz henüz yüksek lisans kaydımızı bile yapmamıştık, ben gelmeden olmuş bitmişti bunlar. Yüksek lisans için müracaat eden, İstanbul Üniversitesi'nin kendi öğrencisi, mezunu olan bir arkadaşı yeterli görmemişler, almamışlar. Sonra biz geldik, derslere başladık, kendimize göre bir program yaptık. Orada eğitim görüyordum, maddi manevi giderleri karşılıyordum.

O arada öğretmenlik sınavını da kazandım. Yeni evliydim; eş durumundan bizim ilçeye tayinim çıktı. Eskiden öyle uyduruk iş yerleri açılırdı: Hanımın üzerine bir iş yeri

1982. Konya, kaldıkları evin kapısında, tatil günü olmalı.

açar, onun sayesinde tayin alırdınız. Öyle bir yolla bizim ilçeye öğretmen olarak atandım. Ama İstanbul'da yüksek lisans yaptığım için oraya gitmedim; şimdi olsa yine gitmezdim herhalde. İzah edemediğim bir sürü şey var böyle.

Sonra, asistanlık sınavına giren o arkadaş bölüm yönetimi uygun görmemişti. Ben oraya öğrenci olarak girmiştim, birkaç ay geçmişti. O zamanlar yıl içinde tahsis edilmiş kadrolara ek alım yapılamıyordu; gelecek yıl yeniden başvuru sürecine giriliyordu. Öyle olunca yıl sonuna doğru, elde kadro mağduriyeti varsa onu değerlendirmek üzere yöneticiler bir plan yapıyordu. Bir gün Hocamız Mertol Tulum, "Musa, sen kal" dedi. Ders yapıyorduk; yüksek lisanssta sekiz on arkadaştık, Hayati Hoca da o gruptaydı, Sakarya'dan gelen giden sekiz on kişi. "Sen bir kal" dedi, diğer arkadaşlar sınıftan çıktı. "Burada boş bir asistanlık kadrosu var, seni almayı düşünüyorum, hazırlığını yap" dedi. Mucizevi bir şeydi bu; çoğu insan düşünür ki...

T.Y.: Hocam, sizin iradenizin dışında gerçekleşmiş bir şey bu, diye mi?

M.D.: Hiç alakası yok ya; İstanbul Üniversitesi dışarıdan birini zaten almazdı. Bir dönem beni yine şüpheyile karşıladılar: "Bu da kim, dışarıdan biri, Konya mezunuymuş, nereden geliyor?" diye. Ama yüksek lisans programındaki durumum neyse, sınavları tamamlayarak asistan kadrosuna geçtim, ondan sonra İstanbul Üniversitesi'nde kaldım. Ne oldu böylece? Çorum, Trabzon, Konya, İstanbul... Yerleştik. Elhamdülillah.

T.Y.: Çok şükür, iyi ki de buradasınız. Hocam.

M.D.: Elhamdülillah. Arada bunun gibi başka bir sürü şey de var. Namık Kemal galiba "Ben hep kaderimin arkasından koştum" diye bir cümle kullanır; yani kader sürüklemiyor, kişi kaderinin arkasından koşuyor. Benimki de biraz ona benziyor: Kader tecelli ediyor, ben de arkasından soluk soluğa koşturuyorum.

1983. Konya, sınıf arkadaşları.

T.Y.: Biraz önce isimleri geçti; Fatih Andı Hocam ve Yekta Saraç Hocam sizi nasıl karşıladılar? Bir de Hayati Develi Hocamız var.

M.D.: Hayati Develi Erzurum'dan mezun olmuş; sonra İzmir'e, Dokuz Eylül Üniversitesi'ne ya da Ege olabilir, tam yanlış söylemeyeyim gitmiş.

T.Y.: Bunu sormamdaki sebep şuydu Hocam: Fatih Hoca'dan birkaç defa duydum, sizin dördünüzün çok sıkı bir dostluğu varmış. Ben bu dostluğu merak ediyorum; nasıl oluştu, bu kadar uzun süre nasıl devam etti?

M.D.: Oraya gelişimizi biraz daha anlatayım ki daha anlaşılır olsun. Biz Hayati Develi ile aynı anabilim dalındayız. Hayati Develi'nin İzmir'deki hocası, bizim Hocamızı tanıdığı, bildiği için, doktora yapsın diye onu kadrosuyla beraber İstanbul'a gönderdi; öyle bir imkân da vardı o zaman. Hayati'yle o yüzden yakınız. Asistanlığa başlayınca koridorumuz aynıydı; görüyoruz, tanıyoruz, birbirimizi tanımaya başladık.

Onlar İstanbul'da yetişmiş, İstanbul'da eğitim almış, İstanbul'da asistan olmuş arkadaşlardı; bilgi bakımından aramızda çok mesafe olduğunu görüyordum. Ama zamanla ortak mekânlarda görünme, ortak söylemler, sözler derken samimiyetimiz, arkadaşlığımız başladı. O yıllarda biz taşralı olarak gelmiştik İstanbul'a; Fatih Andı ile Yekta Saraç ise İstanbul'un çocuklarıydı. Fatih gerçi Adana'dan gelmedi ama üniversite olarak İstanbul Üniversitesi'nde yetişmişlerdi. Kendilerine göre bir çevreleri vardı; onların bize hiçbir şekilde ihtiyaçları yoktu ama bizim onlara ihtiyacımız vardı, dışarıdan gelen kişilerdik. Hem o çevrede kabul görmek adına hem de madem bu işi yapacağız, iyi bir şeyler yapalım düşüncesiyle, bu arkadaşların birikimlerinden, tecrübelerinden, bizden

önce İstanbul'a gelmiş olmalarından çok büyük istifademiz oldu.

Hayati Develi de dahil, şahsım adına diyorum: Bu arkadaşlar önce bizim hocalarımız gibi oldu; hoca-öğrenci ilişkisi değilse de ona yakın bir arkadaşlık, bir beraberlik oluştu aramızda. Zaman içinde birçok şeyi aynı düşündüğümüzü, aynı şeylere inandığımızı, aynı şeylere değer verdiğimizizi anladıkça samimiyetimiz daha da arttı. Sonra hayatın diğer aşamalarında evlilik, çocuklar ilerledik. İlk zamanlar ben evliydim, Hayati nişanlıydı, Yekta ile Fatih bekârdı, kız arkadaş arıyorlardı. Her hafta evlerimizde bir araya gelirdik; bazen benim evimde olurdu, sonra Hayati de evlendi, onun evinde de olurdu. Hayati'nin evini kaç defa taşıdığımızı bilmiyorum, kiraya girer çıkardık. Biz böyle, çalışma arkadaşlığının ötesinde bir muhabbet, bir sevgi oluşturduk aramızda.

T.Y.: Daim olsun Hocam inşallah.

M.D.: Amin, Allah razı olsun. Aradaki diğer hikâyeleri de atlayarak geçelim.

T.Y.: Kitap ve kütüphaneyle aranız nasıldı Hocam? Özellikle günümüzde, bilgiye ulaşmada yapay zekâ gibi araçların bu kadar çoğaldığı bir çağda.

M.D.: Biz de kitap ve kütüphane neslinin az çok mensubuyuz. Kitaptan vazgeçmek hiçbir zaman söz konusu değil. Her kitabın ayrı bir hatırası olur: Parasını vererek aldıysanız ayrı bir hatırası, hediye gelmişse ayrı bir hatırası, ithaf edilmişse yine ayrı bir hatırası vardır. Kitap somut bir nesnedir; okumaya geçmeden önce bile kendi hatırasıyla büyük bir değer taşır. Kitap olmadığı zaman bunların hepsini yok etmiş, yapayalnız kalmış olursunuz. Kitabı okurken zaten müellifiyle bir diyaloga başlarsınız, onu dinlersiniz. Siz okuyor gibisinizdir ama aslında bilgisine itimat

ettiğiniz biri size anlatıyor, konuşuyordur; siz de arada belki laf atıyor, "Niye şöyle yapmadın?" diyor olabilirsiniz. Kitap başlı başına medeniyetin çok önemli bir parçasıdır; hangi medeniyet olursa olsun bizim için de öyledir.

Ama gittikçe çocuklarımızı, gençleri, yeni nesli kastediyorum bizim zamanımızda yüz kişinin meşgul olduğu bir şeyle şimdi on kişi meşgul oluyor. Yeni nesil şunu soruyor: "O kadar parayı niye veriyorsunuz kitaba?" Aslında doğru bir soru. Daha kolay, daha ucuz, hatta bedava temin edilebilecek bir şeye bir sürü para verip alıyorsunuz gibi görünüyor onlara; bu yüzden daha beş olabilecek şeylere yöneliyorlar. Bunun cevabı yok mu? Var elbette, ama bu cevaplar yeni nesli tatmin etmiyor, birçok şeyi anlamsız görüyorlar. Dolayısıyla kütüphanelerimizin geleceği... Bu dijital dünyada bir kıyamet yaşanırsa Allah vermesin gerçek kitaplar ve kütüphaneler hayatta kalacak-

1990'lı yıllar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde, çalışma odasında, Prof. Dr. Fatih Andı ve Prof. Dr. Hayati Develi ile.

ları için büyük bir zenginlik şansı doğabilir. Ama böyle bir şey olur mu olmaz mı bilemeyiz, takdir ilahî'dir. Olmazsa mevcut kütüphanelerimizin, kitaplarımızın, kitap dostlarının elinde pek bir şey kalmayacak gibi görünüyor; iş o tarafa doğru gidiyor.

T.Y.: Hocam, bilgiye kolay ulaşmaktan bahsettiniz. İlk etapta öyle görünüyor, ama kitap yazım noktasında bir sonraki jenerasyon daha ağır davranacağı için bu bizi bir kısır döngüye sokmaz mı, ya da tek düzeliğe götürmez mi?

M.D.: Gidecek, oraya doğru gidiyor zaten. Düşünün: Bu medeniyet dünyasında Konya'ya Bağdat'tan kitap almaya gelen, ya da tersine Bağdat'tan Buhara'ya günlerce yol yürüyüp bir kitaba ulaşmak için emek sarf eden zamanlar yaşandı. Kitap, matbaada basılana kadar elle yazılan, istinsah edilen, çoğaltılan bir tecti; onu ikiye çıkarmak için dünya kadar emek sarf edilirdi. Bugünkü insanlar o emeği hayal bile edemez; o noktadan o kadar uzaklaştık. Bizim bulunduğumuz nokta da sabit değil, sürekli değişiyor. Biz daha yaşarken bile bir sürü şey değişti.

Öğrencilik yıllarımızda teksir kâğıdı dönemi vardı. Sonra fotokopi diye bir şey çıktı,

"Nasıl bir şey bu?" dediler; İstanbul'da fotokopiler türedi. Beyazıt ve çevresi üniversite merkeziydi, fotokopilerin kapısında kuyruklar oluşurdu. Sonra yazma alışverişini kolaylaştıran mikrofilm diye bir icat çıktı. Ben altı aydan fazla Manchester'dan bir yazma bekledim; parasını altı ay önce ödediğim hâlde, bir arkadaşın yardımıyla ancak ulaştırabildiler, yoksa kendim gidip almam gerekecekti. O zaman bir şey daha duyduk: Mecidiyeköy'de mikrofilmle-

ri okuyan bir cihaz varmış. Ne olduğunu anlamıyorduk, tam da böyle bir teknoloji gelmişti. Bir baktık ki mikrofilminden baskı çıkartıyor, fotoğraf baskısına gerek kalmadan; o da muazzam bir teknolojiydi.

Süleymaniye Kütüphanemiz her şeyiyle devlet değerinde bir servettir. Yazmalar üzerinde çalışmak isteyen insanlar hafta içi hafta sonu, gece gündüz demeden kütüphaneye gider, yazmayı orada okurdu; eve götüremezdi, o yazma dışarı çıkamazdı. Sonra bir cihaz çıktı, yazmanın kopyasını çekiyordu; size oradan bir CD veriyorlardı, siz de evde, bilgisayarınız varsa, kitabı dışarı çıkarmadan çalışabiliyordunuz. Böyle bir şey Süleymaniye Kütüphanesi'ne de alınmıştı; Nevzat Kaya Hocamızın zamanında, bizim gençlik yıllarımıza denk geliyor, üniversiteden Şeyma Hanım da destek olmuştu galiba. Yapılan her işin etrafında böyle bir hikâye oluşuyor. O zaman için muazzam bir gelişmeydi; şimdi ise artık bazısı paralı, bazısı tamamen ücretsiz olmak üzere, dünyanın neresindeki kütüphaneden olursa olsun yazmayı alıp okuyabiliyor, üzerinde çalışabiliyorsunuz.

Tabii bu sisteme girmeyenlerden haberi-miz yok, onlar ne âlemde bilmiyoruz. İşin bir de bu yönü var: Teknoloji, torbaya koyduğunuz şeyi evirip çevirip size sunuyor; ama siz bir şekilde o torbaya girmemiş-seniz gözünüzden kaçıyor. Kaçıyor değil, unutulup gidiyor, unutulmaya mahkûm oluyor. Dolayısıyla teknolojinin tamamlama-yamadığı alanlar da mutlaka kalıyor.

Şimdi geldik yapay zekâ dönemine. Yapay zekâ günümüzde çok kutsanıyor, hakkında çok güzel laflar ediliyor; hakikaten emeği, masrafı azaltan büyük bir imkân sunuyor. Fakat neleri götürüyor, onun üzerinde pek durmuyoruz. Şu an kazandırdığı nimetle-rin lezzetiyle sarhoş hâldeyiz; yapay zekâ her yerde var. Ama neleri götürdüğünü, zaman geçtikçe göreceğiz belki. O zaman da belki yeni başka bir şey çıkacak, onu da bilmiyoruz. Dolayısıyla "kaderin üstünde kader vardır" gibi bir şey bu: Bir kaderimiz var, yaşıyoruz; ama bunun ötesinde büyük bir kader işliyor. O bizim elimizde olan bir şey değil, engelleme şansımız yok. Mümkünse bunlardan istifade ederek aklımızın erdiği kadar zamanı geçirmek kalıyor bize. Ama benimki maalesef pek ermiyor.

T.Y.: Estağfurullah Hocam. Allah razı olsun.

M.D.: Ona da şükür, internet falan yardımcı oluyor bize.

1990'lı yıllar. Kütahya. Prof. Dr. Hayati Develi ile.

T.Y.: Peki Hocam, 2010 yılına atlayarak soruyorum: Üniversitemizin kuruluş sürecinde kurucu rektörümüz olarak sizin ağzınızdan bu süreci anlatır mısınız?

M.D.: Bak, az önce de birkaç şey söyledim ya: Bunların hiçbirinde benim önceden planladığım bir şey yok. İmam olacağım demiştim... (Gülüşme)

T.Y.: İmamlık yaptınız zaten Hocam. (Gülüşme)

M.D.: Evet, biraz da olsa yaptım; bir bu-cuk aylık oldu ama işe yaradı, biliyor mu-sun? Emekli olurken onu da hesaba kattılar. (Gülüşme) Sonra öğretmen olacağım dedim, o da tam olmadı. Niyeti salih ola-na Allah bir şekilde yardımcı oluyor; ama kendimize de fazla pay çıkarmayalım. Ben burada en azından şunu görüyorum: Siz öyle takdir etmiş olun, ben bilemem; Cenab-ı Hakk'ın lütfu, kadere inanıyoruz. Benim hayatımda kaderin çok rol oynadığını her zaman söylerim, yaşadığım şey-lerden biliyorum bunu.

Buradan İstanbul'a geldik, İstanbul Üni-versitesi bizim akademik yuvamız oldu her bakımdan. Arada bir yıl arayla, altı ay arayla, yine bu dörtlü grupla bazen ben Kazakistan'a gittim, Kıbrıs'a gittim bir-kaç şey oldu, unvanlarımızı aldık; bazen zor oldu, bazen kolay. Arkadaşımız Yekta Saraç Hoca İstanbulludur, geniş bir çevre-si var, babası önemli bir hoca efendi, İs-tanbul'un ve Türkiye'nin tanıdığı bir isim bizim ulaşabileceğimiz seviyede olmayan imkânlarla sahipti. Dolayısıyla Yekta Ho-ca'nın bizim üzerimizde, en çok da benim üzerimde hakkı vardır; birçok şeye, birçok dünya nimetine vesile olmuştur.

2010 yılında bir gün Yekta Hoca YÖK üye-si olarak görevlendirildi. Biz o zaman Kıb-rıs'taydık, beraber bir sene kadar kalmış-tık.

Görevlendirildi, Ankara'ya gidip gelmeye başladı; dolayısıyla üniversitenin yönetim işleriyle de ilişkisi oldu. Yekta Hoca'nın şöyle bir yanı vardır, Allah selamet versin: Her şeyi hemen söylemez. "Sana bir şey söyleyeceğim" der, sonra bir hafta beklersiniz, ne söyleyeceğini merak edersiniz; hemen patlatan biri değildir, öyle olgunlaştırır. Bir gün dedi ki: "Bir üniversite kurulacak, hat-ta iki üniversite kurulacak. Birisi belli za-ten, adıyla sanıyla Fatih Sultan Mehmet oldu, oluştu. Sonra Vakıf Üniversitesi gün-deme gelince, "Mütevelli heyet üyesi ola-rak senin ismini verdim, çalışmalara ka-tılıyorsun" dedi. Hayır diyemezdik; Yekta Hoca bize hayır diyeceğimiz bir şeyi zaten teklif etmezdi, teklif ettiyse mutlaka ar-zuladığımızın ötesinde, daha üstünde bir şeydir diye düşünürdük. Mütevelli heyet üyesi olarak görevlendirildim, toplantılar yaptık, kararlar aldık.

Sonra dedi ki: "Musacığım, üniversitenin rektörü sen oluyorsun." Nasıl yani, rektör

kim, biz kim? Rektör dediğin, aklımızda Kemal Alemdaroğlu gibi bir isim var. "Yek-tacığım, emin misin, bu benim yapaca-ğım iş değil" dedim. Mütevelli heyetinde konuşulmuş, anladık; ama "Yok yok, sen oluyorsun" dedi. Bir iki nazlanıyor gibi yaptım; gerçekten nazlanmak değildi, hiç bilmediğim bir işti çünkü. Türkiyat Ensti-tüsü müdürlüğü, başkan yardımcılığı gibi görevlerde bulunmuştum ama bunlar za-ten kurulu bir düzenin işleriydi; akşam bil-mesen bile sabah öğrenirsin ne yapaca-ğın. Üniversite kurmak ise başka bir şey, benim haddim olmaması gerekirdi. Öyle dedimse de yüz vermedi tabii; rektör ola-rak çalışmalara başladık. "Öyle mi? Öyle. Haydi bismillah" dedik, oradan başladık.

Bir vakıf üniversitesi olduğumuzun bilin-cindeydim; mütevelli heyeti üyeleri ara-sında vakıf yöneticileri de vardı. Küçük Çamlıca'daki bina sonradan hazırlık okulu olarak kullandık, sen de bilirsin inşaatı he-nüz bitmemişti; müteahhit, alt katta ken-dine bir irtibat bürosu kurmuştu. Biz de onun üstünde, işi bitmiş odalardan birine, rektörlük irtibat bürosu olarak yerleştik. İlk mütevelli heyet başkanımız Hamza Ak-bulut'tu, oradan başladık. Hamza Bey'in sağ olsun büyük katkıları oldu, ama bizim bu kadar hızlı gitmemizi pek anlayamıyor-du; "Ne aceleniz var?" diyordu. 2010 Nisan ayında esas meclis kararı çıktı, Mayıs'ta resmen kurulduk. Ondan sonra konten-jan, bölüm, hoca alacağız diye YÖK'e bö-lüm talebinde bulunduk.

Fiziki bir altyapımız yoktu; bir odaya gir-dik, hoca yardımcısı kadrosu diye bir şey de yoktu. Benim bir Skoda arabam vardı, arkası evrak dolu dolaşırdım. Devlet üni-versitesinde rektör olsanız kararı veren merci sizsinizdir; ama vakıf üniversitesin-de mütevelli heyeti var, üyelerin biri Akba-

1993. Burdur, asker arkadaşlarıyla. Solda Prof. Dr. Yekta Saraç, sağda Nurettin Yıldız.

ba köyünde oturuyor, biri başka bir yerde. "Benim yarın Ankara'ya gitmem lazım, dosyayı götürmem lazım, imzaya ihtiyacım var" diyorum, mütevelli başkanına gidiyorum, "Git şuraya, gel buraya" deniyor; kimse yok yanımda, arkamda, önümde. İlk ayları böyle anlatıyorum, böyle başladık.

İlk yıl Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Geleneksel Sanatlar ve Mimarlık bölümlerine öğrenci aldık. Bu dört bölüm, üniversitemizin kuruluşundaki esas dört ayaktı; bu üniversiteyi, sağlıkla ilgili vakıflardan farklı olarak sosyal alanda eğitim vermek üzere kurmuşlardı, bu ayaklar üzerinde geliştirerek büyümesi hedef olarak belirlenmişti. O ilk yıl normal yerleştirmeye yetişemedik, ek yerleştirmeye yüz yirmi beş öğrenci aldık.

T.Y.: Biri de benim Hocam.

M.D.: Ciddi misin? Vallahi mi?

T.Y.: Evet Hocam, Tarih Bölümü'ne ilk kaydolandan biri de benim.

M.D.: Maşallah... Sen zaten biliyorsun bunları, ben niye anlatıyorum ki? *(Gülüşme)*

T.Y.: Kurucu rektörümüzden dinlemek ayrı Hocam.

M.D.: O zaman aklımızda rektörlük filan yoktu; bir işimiz vardı, onu yapmaya koşturuyorduk. Gecesi gündüzü, akşamı, hafta sonu, kar kış demeden çalıştık, bunu hiç dert etmedik, öyle bir şey hesabımızda yoktu. Hep hedeflediğimiz şeylere odaklandık. Genel sekreterimiz Alim Hoca'yla sağ olsun birlikte çalıştık. O arada mütevelli heyeti başkanımız değişti, Hamza Bey'in yerine Hikmet Bey geldi; onlarla da zaman zaman sorunlarımız oldu.

Sonra dört ayaktan biri olan mimarlık bölümünün inşaat bölümü ile ilgili kısmı için bir inşaat hocası almamız gerekti. Mimarlık için zaten bir Hocamız vardı; "Bunun yanına iki hoca daha koyalım, inşaat bölümü açalım" dedik.

1993. Doktora sınavı sonrası, hocası Prof. Dr. Mertol Tulum ve Prof. Dr. Hayati Develi ile.

1995'li yıllar. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü hocaları. Ayaktakiler: Muhmmet Yelten, Özcan Tabaklar, Fatih Andı, Necat Birinci, Musa Duman, Muhammet Nur Doğan, Yekta Saraoğlu, Mustafa Özkan.

Tarih ya da Türk Dili ve Edebiyatı'nın yanına bir hoca daha alıp bir bölüm daha açtık. Mühendisliklerde de çok bu şekilde yaptık: Matematik dersi için bir hoca alıyorsunuz, bu hoca mimarlığın da matematiğini veriyor diyelim, bilgisayar mühendisliğinin de matematik dersi ihtiyacı oradan karşılanıyor. Böyle ölçülü, doğal bir büyümeyle bölümlerimizi çoğaltarak geliştirdik.

Bu arada ikinci yerimiz olarak Mevlevihane'ye geçtik, Çamlıca'yı tamamen hazırlık okuluna bıraktık; bir sene tamamen Mevlevihane'de kaldık. Üniversitemizin açılışı oradadır; o görüntü bizim tanıtım filminde de var.

T.Y.: Evet Hocam, o görüntü hâlâ var.

M.D.: Mevlevihane'nin önündeki, otopark olarak kullanılan alanı salona dönüştürüp açılış programını orada yapmıştık. Rektör Bey herhalde inanmamıştı buna; büyük bir salon mu düşünüyordu neydi, bilmiyorum.

T.Y.: Olabilir Hocam.

M.D.: Velhasıl oradan başladık. Bir vakıf üniversitesi bilincini hiç yitirmedığımızı düşünüyorum.

T.Y.: Kesinlikle Hocam.

M.D.: Çalışan arkadaşlarımız, görev yapan hocalarımız hemen hepsi arada ufak tefek şeyler olsa da o büyük yapı içinde menfaat peşinde bir yer edinmeye çalışmadı. Öyle birkaç kişi olduysa da ya ayrıldılar ya da zamanla ıslah oldular diyelim. Büyük çoğunluğumuz cumartesi, pazar, yaz kış demeden çalıştık; kimse bunun hesabını yapmadı.

T.Y.: Ben bir de şunu soracağım Hocam: Dört bölümden bahsettiniz; Tarih, Mimarlık, Türk Dili ve Edebiyatı'na alışkınız, ama bir de Geleneksel Türk Sanatları Bölümü var.

M.D.: Evet.

T.Y.: Bildiğim kadarıyla vakıf üniversiteleri arasında bir ilk; şu anda da başka yok galiba. Geleneksel Türk sanatlarına bu şekilde yer veren bir üniversite. Bugün Klasik Türk Sanatları Vakfı var, ama bizimki ondan da önce, 2010'da, âdeta ona bir beşik oluşturacak düşünceyle kurulmuş. Bu fikir nasıl ortaya çıktı?

M.D.: Normal bir durum değildi aslında bu. Güzel sanatlar, mimarlık gibi bölümlerde bir ders olarak vardı, başka yerlerde de vardı ama âdeta bir sığıntı gibi yer veriliyordu. Üniversitenin mutlaka bir misyonu vardı, biz de bunu benimsemiş, kabullenmiş kişilerdik. Bizim üniversitemiz, vakıfların eğitim yapma şartını yerine getirmek üzere kurulmuş bir müessesedir; vakıf senetlerinde türlü türlü eğitimle ilgili şartlar vardır. Dolayısıyla bu vakıfların kurduğu üniversitede, vakıf senetlerinde yer alan bu eğitim şartlarını yerine getirmek üzere hat, güzel sanatlar, tarih, edebiyat, mimari gibi alanlara yer verdik; dört ayağın başta bulunmasının bir sebebi de budur.

Geleneksel Türk sanatları devlet üniversitelerinde de şöyle böyle vardı ama bu işin ehli olanlar bilir, oralarda biraz sığıntı gibi yer verilmişti; esas sanat denilen şey hep başka insanların, akademi dışındaki ustaların yaptığı işlerdi. Hattatlarımız, müzehiplerimiz özel çabalarıyla kendilerini geliştirmişlerdi ama üniversite çatısı altında pek yer bulamamışlardı. Biz bunu ne zaman gördük? Bölüm açacağız, Türkiye'de üç tane unvanlı hoca lazım; baktık ki yok. Mimarlık Bölümü'nü açacağız, yine üç tane unvanlı isim bulamadık. Davut Bektaş var, Ali Toy var, dünya çapında insanlar ama YÖK doktora şartı arıyor. Hüsrev Hoca sağ olsun o vaziyeti kurtardı, Geleneksel Sanatlar için onunla başlamış olduk. Mimarlık için de aklımızdaki birkaç isme git-

Prof. Dr. Fatih Andı ile.

tik; "Tamam, yardımcı oluruz" dediler ama kadroya geçip kuruluş aşamasında görev almak istemediler, gelecek görmüyorlardı herhalde. Bildiğimiz hocalardan bir kısmı da öyle: Orada yok, burada yok, ama üniversite olacaksınız. Biz o zaman şu kararı aldık: "Yok" denilen yerlerde biz olacağız. Biz var olacağız, biz yetiştireceğiz.

T.Y.: Kesinlikle Hocam.

M.D.: Mimarlıkta hoca yok mu? O zaman ne yapıp edip bir iki kişiyi toplayacak, sonra asistanlarımızı, araştırma görevlilerimizi ister bizde ister yurt dışında ister yurt içindeki diğer üniversitelerde hoca olarak yetiştirecektik; bu hedefe büyük ölçüde yaklaştık. Şimdi arkadaşlar ne yapıyor bilmiyorum ama o dönem "Hukukta hoca yoksa hoca yetiştireceğiz, mimarlıkta yoksa mimar yetiştireceğiz" dedik.

Merhum Fuat Sezgin Hoca ile.

Pırlıl pırlıl çocuklar vardı; kimisi hoca oldu, kimisi olmak üzere, kimisi başka yere gitti, o da önemli değil. Bu yaklaşımdan yola çıkarak diğer bütün bölümlerimizde de "Hoca yoksa hoca yetiştireceğiz" hedefiyle hareket ettik.

Bu çerçevede güzel sanatları da o zamana kadarki eksikliğini telafi edecek bir seviyeye getirmemiz lazımdı; uğraştık, ettik, biraz oldu, biraz olmadı. Çok özel bir alan bu. Geleneksel sanatlara yer vermemizin, onu el üstünde tutmamızın bir sebebi de bunun kültürümüzün çok önemli ama ihmal edilmiş bir ayağı olmasıydı; otuz civarında hattat kalmıştı memlekette. Hocalarımızdan Davut Bektaş hukuk ya da siyasal bilgiler mezunuydu, Ali Toy iç mimarlık kökenliydi; hat sanatıyla akademik bir bağları yoktu aslında, farklı alanlarda kendi çabalarıyla, kendi özverileriyle o seviyeye gelmişlerdi. Biz bu birikimi okullaş-

tırdık; okuldan bir sürü insan yetiştirdi, kimi doktoralı oldu, kimi profesör oldu. Bu hocaların bilgilerinden, tecrübelerinden yararlanmaya çalıştık. İslam Seçen bizim Hocamızdı, Allah rahmet eylesin, mekânı cennet olsun. Mustafa Eren gibi isimleri üniversiteye kazandırdık, başka isimlerle de böyle oldu. Dolayısıyla ötelenmiş, ihmal edilmiş alanlara biraz daha eğildik; Bilim Tarihi de böyle bir alandı.

T.Y.: Evet Hocam.

M.D.: Bilim Tarihi'nin ne olup ne biteceğini bilemiyorum ama büyük bir hedefi olan bir bölüm oldu. Fuat Sezgin gibi dünya çapında bir insanın emeğine biz de çıraklık ettik, olabildiğince kurduk, oluşturduk. Böyle böyle büyüdük. 2018'in ikinci yarısına kadar görev yaptım. O yıllarda hatırladığım kadarıyla yedi binin üzerinde öğrencimiz vardı; vakıf üniversiteleri arasında önemli bir yerimiz olduğunu düşünüyorum. Bölümlerimizle, hocalarımızla, sosyal etkinliklerimizle bir noktaya gelmiştik. Sonra görevi devrettim. Bizden bu kadar.

T.Y.: Zaten Hocam, üniversitemiz bu ciddi ve büyük mirasın hem varisi hem de bunu sürdüren bir kurum. Fatih Sultan Mehmed'in vakfiyesinden gelen bir miras...

M.D.: Fatih'i öne çıkardık ama Fatih'ten ibaret değil ki bu miras; beş tane vakfı var bunun. Milaslı Abdullahoğlu Hacı Abdülaziz Ağa; o kadar bilinen bir isim değil buralarda ama oralarda biliniyor. Sinan Ağa bin Abdurrahman (Mimar Sinan)

T.Y.: Nurbanu Valide Sultan, Hatice Sultan.

M.D.: Yani gerçek anlamda bir vakıf üniversitesi aslında. Diğer vakıf üniversitelerinden ayrılan en önemli farkı şuydu: Gerçekten beş yüz elli beş yıllık bir vakfın himayesi altında kurulmuş bir üniversite, bir eğitim kurumuyduk.

T.Y.: Şöyle Hocam: Ben öğrenciyken üniversitemizin birçok biriminde kısmi zamanlı çalışan biri olarak, tercih tanıtım ve kayıтта çalışırken kayda gelenlere "Neden Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi?" diye sorduğumda çoğunlukla iki cevap alıyordum. Bunlardan biri, "Bizim üniversite" oluşu; diğeri de "Oğlum ve kızım için güvenli bir üniversite" oluşuydu. Bizim dönem için bunlar çok kıymetli şeylerdi Hocam.

M.D.: Bunun için özel bir çaba göstermedik, biz böyle olalım diye uğraşmadık ama mukadderat bizi öyle bir yere oturttu, öğrencilerimiz de böyle öğrenciler oldu. Çok şükür. Biz burada yeni kurulmuş bir üniversite olarak bir sürü yoksulluk da yaşadık: Yerimiz yoktu, yurdumuz yoktu, odamız ısınmazdı, kar altında kaldığımız oldu. Ama bir tane öğrencimizden bile şikâyet duymadık; bunu her zaman söylerim. "Ne bu buranın hâli?" diye bir şey duymadık. Spor alanımız yok, sosyal tesisimiz yok; bir

köprünün altına bir şeyler koyduk, "Hadi orada" dedik, gittik geldik. Çocuklarımızdan bir şikâyet duymadık; niye duymadık? Herhalde bu tarafta yaptığımız, yapmaya çalıştığımız şeyleri öğrencilerimiz çok samimi buldu, öyle yaklaştılar. Hakikaten yoksa yoktur.

T.Y.: Bunda sizin de etkiniz çok fazlaydı Hocam. Öğrencilik dönemime gidecek olursam sizi ayda en az bir iki defa gördüm: öğrencilerin arasında, çınarın altında, kantinde, yemekhanede, bazen kütüphanede. Sizinle bu saydığım hemen her yerde karşılaşmışımdır; ayaküstü sohbet ettiğimiz olmuştur. Kendi okuduğum liseyle kıyas kabul etmez ama lise müdürümü toptasam üç kere görmemişimdir.

M.D.: O zamanlar bana bazen söylenirdi de ama ben bunları yaparken, yapmaya çalışırken hakikaten çok zevk ve keyif alıyordum. Bir de insanları mutlu etmek...

T.Y.: Kesinlikle Hocam.

1990'lı yılların sonları. Merhum Prof. Dr. Orhan Okay Hoca ile birlikte. Rıza Bağcı, Mustafa Argunşah, Hülya Argunşah ve Hoca'nın sağında Fatih Andı.

M.D.: Rektörlük makamı deyince aklıma geliyor: Benim Fatih'teki talimatım şuydu: "Kapım açık olacak, gelen herkesle görüşeceğim kardeşim." Kulüplerimiz, kulüp çalışmaları, öğrencilerimiz... Hepsi istediğini alarak çıkmazdı kapımdan ama isteğinin niye olmadığını anlayarak, kendisine bir değer verilerek muhatap olunduğunu hissederek, güle oynaya, sevinerek giderdi. Bu da o kadar zor bir şey değildi aslında.

T.Y.: Şimdi Hocam, biraz da bilginize dayanarak size Evliya Çelebi ile ilgili bir soru sormak istiyorum. Evliya Çelebi'nin büyüklüğünün ve kıymetinin tam olarak anlaşılmaktan hâlâ çok uzak olduğunu düşünüyorum; ama yeni yapılan çalışmalarla anlaşılmaya başladığını da düşünüyorum. Elli bir yıl boyunca neredeyse bütün Osmanlı coğrafyasını, üç kıtayı gezmiş bir gezgin mi diyelim? Ne diyelim Hocam?

M.D.: Deli, deli desek de olur belki. (Gülme)

T.Y.: Bir rüya uğruna on dokuz yaşında yola çıkmış, elli bir sene gezmiş, Mısır'da Allah rahmet eylesin vefat etmiş bir hazine diyeyim. Kıyaslamak pek mümkün değil: Kimisi İbn Battuta'yı daha büyük görür, kimisi İbn Fazlan'ı, kimisi Marco Polo ile kıyaslar; ben böyle kıyaslamalara pek taraftar değilim. Bu alanın uzmanı olduğunuz için okuyucularımıza Evliya Çelebi'nin büyüklüğünden biraz bahsedebilir misiniz? Evliya Çelebi merakı nereden geliyor?

M.D.: Tekrarlamak biraz zor ama olsun. Ben, bildiğin gibi, Yeni Türk Dili alanında hasbelkader çalışan bir kişiyim. Evliya Çelebi ile tanışmamız doktora öncesi bir zamana dayanıyor. Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'ni bilimsel olarak neşretmek üzere Kültür Bakanlığı bünyesinde bir komisyon kurulmuştu. Komisyonunda Bekir Kütükoğlu, Ömer Faruk Akün, Orhan Şaik

Gökyay, Mertol Tulum gibi birkaç hoca yer alıyordu; bunlar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin odalarında toplanıp çalışmalarını müzakere ediyorlardı. Bu büyük hocalar, eserin hangi şekilde neşredileceği, hangi dili kullandığı konusunda, dil özellikleri bakımından bir kılavuz olabilecek bir çalışma yapmak üzere Mertol Tulum Hoca'dan böyle bir çalışma istediler. Mertol Tulum bizim doktora Hocamızdı. Çalışmayı yazarken kullanacağı malzemeleri derlemek üzere yazmanın ilk üç cildini bize Hayati Develi Hoca'yla ikimize verip eseri dil malzemesi yönünden taramamızı, malzeme biriktirmemizi istedi. Biz de bu çalışmayı bitirdik, hazırladık; o dönem toplantılar da oldu. Fakat komisyon, bizde birçok komisyonda olduğu gibi maalesef uzun ömürlü olmadı, çalışmaya devam edemeden dağıldı. Bizim yaptığımız çalışma elimizde kaldı.

Biz yüksek lisansı bitirmiştik, doktora derslerine devam ediyorduk. Mertol Tulum Hoca'nın önerisi doğrultusunda ikimiz, hazırladığımız o malzemeyi daha da genişleterek birer doktora tezi yapmak üzere Evliya Çelebi Seyahatnamesinin yazması üzerinde çalışmaya başladık. Doksan üçte çalışmamı bitirdim; bu arada Seyahatnamenin içine iyice girmiş olduk. Doktora konumuzla ilgili bir iki makale de yazdık, yayınladık. Sonra, biri benim, biri Hocamızın olmak üzere doktora çalışmalarımız Türk Dil Kurumu yayınları arasında yayımlandı. Böylece biraz Evliya mütehassısı gibi görünmeye başladık ister istemez; Seyahatnameyle diyalogumuz böyle başladı. Sempozyumlarda, yayınlarda, makalelerde derken Evliya Çelebi bizimle, biz de Evliya Çelebi ile haşır neşir olduk. Yurt içinde ve yurt dışında çalışan meslektaşlarımız da Evliya ile, Seyahatnameyle ilgili çalışmalar yapıyordu. Biz işin içine

FSMVÜ 2016 Mezuniyet Töreni.

girince yapılan yayınlardaki eksiklikleri de fark eder olduk tabiri caizse; bu eser üzerindeki çalışmaların devam etmesi gerektiği fikri bizde böyle doğdu.

Yurt dışında çalışan meslektaşlarımız, 1970'lerde yayımladıkları yazılarla, Evliya Çelebi'nin Bağdat Köşkü 304 numaralı yazmasının esas nüsha, ilk nüsha olduğunu ve çalışmaların buna dayandırılması gerektiğini filolojik esaslarla ortaya koymuşlardı. Bizim de kanaatimiz o yöndeydi. Böyle olunca 1895'teki yayın, daha sonra 1936'ya kadar değişik sayılarda yapılan yayınlar, sonra onların üzerinden yapılan yayınlar... Bütün bunlar popüler bir Evliya Çelebi çalışmasına kaynaklık edebilir ama bilimsel çalışma deyince, özellikle Avrupa'da yapılan çalışmalarla kıyaslandığında, bizim de Seyahatnâme üzerinde daha sıkı ve ciddi çalışmalar yapmamız gerektiği kanaati oluşmaya başladı. 2010'dan itibaren rektörlük yılları dolayısıyla idari görevler sebebiyle çalışmalara ara vermiş oldum; Evliya'dan uzaklaşmadık ama me-saimiz azaldı.

O arada meslektaşlarımızla konuşurken şunu daha net gördük: Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi dünyada benzeri olmayan bir çalışma. Bunu Türk olduğumuz için söylemiyoruz; Evliya Çelebi Seyahatnâmesi ile ilgilenen herkes söylüyor. Hammer, 1800'lerde Seyahatnâmenin ilk dört cildine ulaşmış, bunu eserin tamamı zannetmiş; hâlbuki daha altı cilt var. O dört cilt için bile "Bunun eşi benzeri yok" demiş; özellikle Balkanlar'la ilgili, Osmanlı tarihini yazarken Batılı seyyahların ne kadar çok şeyi atladığını Evliya'yı okuyunca fark ettiğini söylemiş. O günün şartlarında bile böyleydi; 1800'lerden 1896'lara gelene kadar farklı zamanlarda seçmeler, çalışmalar yapılmıştı. Bu eser mimari açıdan, kültürel açıdan, tarih açısından aşağı yukarı sekiz on başlık altında ciltler oluşturulabilecek bir zenginlikte; yeniden yazılsa Türk mimarisi diye bir cilt, Türk halk bilimi diye bir cilt, Türk tarihi diye bir cilt çıkarılabilir. Böyle çalışmalar yapılmış, yapılmaya devam ediyor.

Ama biz şunu gördük, biliyoruz ki: 1895'teki Abdullah Cevdet baskısı o yıllar Abdülhamid Han'ın padişah olduğu, dünyanın karışmaya başladığı, sansür uygulamalarının olduğu zamanlar o zor şartlarda yapılmış muazzam bir işti, elbette her bakımdan takdir etmemiz lazım; ama eksik, noksan, yanlışlarla dolu. Bu yayın sonraki Evliya Çelebi çalışmalarında hep kaynak olarak kullanıldı, yanlışlar da böylece silsile hâlinde devam etti; birçok yerde hâlâ devam ediyor. 1995-96'da Yapı Kredi Yayınları arasında yayımlanmaya başlayan, şu an elimizdeki en çok kullanılan Seyahatnâme neşri de böyledir. Bu eser de belki zamandan kazanmak, işin zorluğundan kaçmak gibi düşüncelerle maalesef istenilen bilimsel bir neşir olarak yayımlanmadı. Evliya'nın kullandığı kelimelerde, telaffuzlarda, söyleyişlerde, bilgilerde 1895 Abdullah Cevdet baskısı kadar olmasa da tabii onu çok aşan bir çalışma bilimsel bir neşir değil. Kendileri de zaten bunu söylüyor, kabul ediyorlar; "Herkes okusun diye yapılmış popüler bir neşir" diyorlar. O tarafını bir kenara bırakalım. Dolayısıyla yeniden bir neşre ihtiyaç olduğunu, o çalışmayı yayımlayan arkadaşlarımız da söylüyor, biliyorlar; biz de biliyoruz, dünya ilgilileri de Seyahatnâmeyle ilgili bu kanaatte.

Bu eserin ilk cildinin 1990'larda Orhan Şaik Gökyay'ın adını taşıyan bir neşri de

vardı, bu pek bilinmez. Orhan Şaik Gökyay titiz bir bilim adamıydı, makale yazmaya bile çekinirmiş; "Diğer bilim adamları beni yerden yere vurur" diye korkarmış. Ama kader, onun adını taşıyan bu son eser maalesef çok eksik, çok yanlış, çok kusurlu olarak neşredildi. Sebebi, hocanın ömrünün vefa etmemesiydi; eseri tamamen hazırlamaya vakti kalmadı. Kasete okumuştur, kasetten Yücel Dağlı yazıya geçirmişti, hoca bir kez gözden geçirip temize çektiymişti ama yetmedi. Dolayısıyla bir sürü eksik, kusur ve yanlışla yayımlanmış oldu. Sonradan Yapı Kredi onu piyasadan çekti; yerine Robert Dankoff'un da yer aldığı bir ekibin yeniden neşrettiği birinci cilt bugün elimizdeki eserdir.

Ama benim bu görev sürem içinde aklıma gelen düşünce şuydu: Seyahatnâme ile ilgili bir enstitü de olabilirdi ama en azından bir merkez kurmak daha kolaydı; kuruluşu, çalışma şartları filan derken "Bir merkez kuralım" diye düşünüyordum. Ama bunu kim kuracak diye kendi kendime konuşurdum: "Kuralım" diyorduk ama kim kuracak, birinin kurması lazımdı.

T.Y.: Akıllara siz geldiniz.

M.D.: Evet. Öyle böyle, Allah lütfetmiş: Bir üniversiteye rektör olmuştum, Evliya Çelebi ile de haşır neşirdim; "Bununla ilgili bir merkez kurulsun" diyordum kendi kendime, sonunda "Hadi o zaman sen kur" dedim.

T.Y.: İş başa düştü yani.

M.D.: İş başa düştü. Bunu yaparken içimde birkaç defa hakikaten korkuya benzer bir duygu oldu, söyleyeyim. Evliya, Seyahatnâmesinde kırka yakın ülkeden bahsediyor; bazı devletler için şu anda neredeyse yegâne kaynak durumunda. On yedinci yüzyıl ve o civardaki yer isimleri, olan biten yerler... Evliya bir köyü anlatıyor, şu anda o

köy yok mesela, sadece Evliya'nın notları kaynak olarak kalmış; Balkanlar'da, Kafkaslar'da, hatta Anadolu'da bile böyle örnekler olabilir. Öyle olunca görev süremin sonuna doğru "Böyle bir merkez kuralım" dedim.

Ama korkumu da söyleyeyim: Bu kadar farklı millet ilgileniyorken Gürcüler kendi bölgeleriyle ilgili kısımları neşretmiş, Hırvatlar neşretmiş; Balkanlar'da, İran'da, Mısır'da Araplar arasında birçok çalışma yapılmış, Avrupalı meslektaşlarımız üzerinde çalışıyor birisi çıkıp da bu Seyahat-nâme ve Evliya Çelebi ile ilgili bir merkez açarsa, biz istesek bile ikinci olmuş oluruz; ilk açan biz olamayız. Öyle bir şey olursa bunun vebali çok ağır olurdu.

TY.: Evet Hocam. Çok haklısınız.

M.D.: Bunun yükünü kaldıramayız diye düşündüm; "Ben böyle bir merkez kurayım, sonrasında hiçbir şey yapmasa bile olur, ne yaparsa kârdır" dedim kendi kendime.

TY.: Ama ismi orada yaşasın.

M.D.: İsmi de, cismi de. İnsanlar bilsin ki bu işle ilgilenenler "Burada böyle bir merkez var" desin, kardeşim; başkaları da kursun, zararı yok, ama artık ikinci olurlar. Bütün bu saiklerle bir merkez kurduk; arkadaşların, hocaların desteğiyle bu merkez çatısı altında çalışmalara başladık. Yayınlarımız

oldu, sempozyumlarımız oldu; en önemlisi de bahsettiğimiz eseri bilimsel bir neşir olarak ortaya koymak. İkinci adımımız ise bu eseri sadeleştirip günümüz okuyucusunun da kolay anlayabileceği bir hâle getirmek.

Bu eserin söz varlığı da muazzammış: Osmanlı Türkçesinin tamamında yaklaşık yüz kırk bin madde başı var, üç buçuk milyon civarında kelime kullanılmış; en kapsamlı sözlüklerimiz bile yetmiş seksen bin maddedir. Muazzam bir söz hazinesi var burada. Sözlüğünü hazırlamak, belki dijital haritalarını çıkarmak, bir gezi rotası oluşturmak istiyoruz; bununla ilgili İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile yürüttüğümüz bir çalışmamız da var şu anda. Böyle çalışmalarını yapabileceğimiz bir merkez olarak kurulduk, devam ediyoruz; inşallah bunları vaktinde, çok geciktirmeden tamamlarız. Bir yol aldık, iyi bir yol aldık; artık geri dönmeyecek bir mesafe aldık diyebilirim.

TY.: Ömrü uzun ve bereketli olsun inşallah Hocam.

TY.: Konumuz üniversiteler olduğu için, üniversite içindeki öğrencilerin, hocaların ya da o alanda çalışan kişilerin âdeta ikinci bir üniversitesi olan FSM İlmî Araştırmalar Dergisi'nin kuruluş süreci, ortaya çıkışından günümüze geliş süreci nasıl oldu?

Faruk Özlü, Fuat Sezgin ve Mahmut Ak ile.

M.D.: 1990'lı yıllar memleketimizin hakikaten her alanda zor geçirdiği yıllardı hem siyasi olarak hem ilmî olarak hem de üniversite çevreleri bakımından. Üniversiteler o dönem kendilerine eğitim dışında siyasi bir rol biçmişlerdi ve bunu ısrarla, yoğun bir şekilde uyguluyorlardı; tabir caizse insanlar kılıç sırtında yürüyordu. Toplum, Üniversitelerarası Kurul toplantılarının ardından yapılan basın açıklamalarını dinler hâle gelmişti; üniversite denince akla siyaset gelir olmuştu. Böyle zor geçen zamanlarda eğitim, akademik işler neredeyse ikinci plana atılmıştı; herkes bu rahatsız edici ortamdan nasıl sağ salim çıkarız diye hesap yapıyordu ister istemez.

Biz Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim elemanıydık, doktoralarımızı bitiriyorduk. O yıllarda yayın imkânı yoktu, üniversite dergileri yayımlanmıyordu, Türk

Dil Kurumu'nun Belleten dergisi bile yayımlanmıyordu. Yazı yazıyorsunuz ama yayımlayacak dergi bulamıyorsunuz; yurt dışına yayın göndermek zaten imkânsızdı. Biz de ne yapalım ne diyelim derken yine fikir babası Yekta Hocamızdır "Bir dergi çıkaralım" dedik. Üniversitenin kuruluşunda anlattığım gibi: Mimar yoksa mimar yetiştireceğiz demiştik ya, aynı mantıkla dergi yoksa dergi çıkaracağız dedik. Dört kişiydik; "Dört kişi daha olursa sekiz yazısı olan bir dergi çıkar en azından" diye düşünüp dergiyi çıkarmaya karar verdik. Adına ne koyalım diye müzakere ettik, sonunda "İlmî Araştırmalar" adını koyduk.

Dergiyi İlim Yayma Cemiyeti'nin sponsorluğunda çıkarmaya karar verdik; cemiyetin parası matbaa masraflarını karşılıyordu, diğer bütün işlemleri biz üstleniyorduk, para yetmediğinde kendi maaşımızdan

üstüne koyuyorduk. Dergiyi Anadolu'ya göndermenin de kendine has bir usulü vardı: Mesela Samsun'da bir arkadaşımıza on dergi gönderiyoruz, biri onun oluyor, diğer dokuzunu satıp parasını bize gönderiyor; bununla posta masraflarını karşılıyorduk. Zarflama, postalama işlerini Fatih'teki bir yeri kullanarak yapıyorduk, hafta sonları orada toplanıyorduk. Dergi yayımlanıp paket hâlinde elimize geldiğinde ayrı bir mutluluk yaşırdık; bir kitabın, bir derginin çıkması öyle bir şey. Bir iki, üç dört beş sayı derken önce tarih yazılarını da alıyorduk; sonra çok yoğun yazı gelmeye başlayınca tarihi bıraktık, dergi Türkoloji alanına, Türk Dili ve Edebiyatı yayınlarına yer veren bir dergiye dönüştü. Mizanpaj işlerine varana kadar her şeyi o günün şartlarında kendimiz üstlenerek yayına koyduk.

Bu derginin bir hikâyesi de var. Onuncu sayıya geldiğimizde galiba, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin akademik kurul toplantı salonunda bir toplantımız vardı; az önce ismini andığımız Kemal Alemdaroğlu da rektör olarak katıldı. Havadan sudan bir iki şey söyledikten sonra "Bu dergi burada yayımlanıyormuş" dedi; baktık, bizim dergiden bahsediyor. "Bu dergi nasıl olur da irticayı destekleyen bir kurumun dergisi olarak burada yayımlanır?" dedi, birkaç cümle daha söyledi. Ödümüz patladı; bu adam bize her türlü kötülüğü yapabilirdi. Biz orada pıstık, hiçbir şey demedik, ne diyecektik ki. Toplantı bitti; çıktığımızda âdeta bir boksör gibi sersem vaziyetteydik.

Daha kapıdan çıkmadan, on birinci sayıya hazırlandığımız, hazırlığı tamamladığımız bir arkadaşımız yayına koyduğumuz bir yazının sahibi "Ben yazımı geri çekeyim" dedi; "Tamam, çek" dedim. Biraz sonra bir arkadaşımız daha geldi, "Ben de bu yazıyı vermeyeyim" dedi, ona da geri verdik. İki

arkadaşımız yazılarını geri çekti, tam yayımlanmak üzereyken. Neyse, sonra düşündük: Bu koca rektörün bu dergiden ne haberi olabilir ki? Türkoloji'yle hiç alakası yok, adam tıp hocası, daha büyük işlerle uğraşıyor. Meğer o toplantıya gelmeden önce bir dekan ataması yapılmış: İstanbul Üniversitesi'nin ilahiyat hocalarından Zekeriya Beyaz'ı Marmara Üniversitesi'nin bir fakültesine dekan olarak atamışlardı; tabii bu sıradan bir dekan atamak değildi, başka misyonları vardı bunun. Biraz gecikmiş geldi toplantıya, "Kusura bakmayın, önemli bir işimiz vardı, onu hallettim de geldim; Zekeriya Beyaz Hocamızı filan yere dekan yaptık" diye anlattı.

Sonra bizim bir Hocamız rektörün danışmanlarından, Edebiyat Fakültesi'nden, Türk dünyasıyla ilgili işlerde rektöre danışmanlık yapan biri geldi: "Çocuklar, artık gördünüz, Hocam bunu çok önemsediyor; derginin adını sanını değiştirin, desteğinizi kesin, ilişkinizi kesin, yoksa durum iyi değil. Ben size çok söyledim, bu arkadaşlar imam hatiplidir ama iyi çocuklardır dedim" dedi. O zaman anladık ki bizi rektöre ihbar eden, derneğimizi tanıtan, bizim yan odamızda oturan hocamızmış.

Derginin kapağında açılmış bir kitap şeklinde İlim Yayma Cemiyeti logosu vardı; onu, "İlim Yayma Cemiyeti tarafından desteklenmektedir" yazısıyla birlikte kaldırdık, dergi tamamen bizim dergimiz hâline geldi. "Bu dergiyi yayımlamaya devam edeceğiz" dedik; dördümüz toplandık, "Devam edeceğiz" dedik. Cemiyet de bize sosyal bir destek sağlamış oluyordu tabii, onu bir şekilde ayarladık ve dergiyi yirmi beşinci sayıya kadar çıkarmaya devam ettik. Yirmi beş sayı boyunca klasörler dolusu yazı, makale, hakemlerden gelen cevapları iletmek, mektuplaşmalar bayağı bir yoğunluk isteyen işlerdi bunlar;

hepsini kendimiz yürüttük. Pek çok meslektaşımızın yazısını yayımladık; dergi bulamayan arkadaşlarımızın yazılarını bizde yayımladık, belli bir seviyede yazılara hep yer verdik. Önemli bir yayın oldu.

Sonra buraya, üniversitemize geldik; gelmeden önce bir süre ara verdik, birkaç yıl yayımlayamadık. Sonra dergiyi üniversitemize ismiyle cismiyle hibe ettik. "Yirmi altıncı sayıdan devam ederiz" diye düşünüyorduk ama meğer öyle olmuyormuş, sahibi değişince dergi sıfırdan başlıyormuş. Yine de geleneği sürdürmüş olduk; İlmî Araştırmalar Dergisi'nin kökü hep aynı kaldı, bizim ismimiz de bir şekilde hep vardı, hakem kurulunda ya da başka bir yerde. Şimdilik iyi gidiyor, kaçıncı sayıya çıktı bilmiyorum. Artık tamamen dijital yayımlanıyor sanırım.

T.Y.: Evet Hocam, artık basılsı yok. Sadece dijital.

M.D.: Baskısı yok ama bizde ilk sayısından itibaren evde takım hâlinde duruyor; demiştik ya, kitapların etrafında böyle hikâyeler oluşuyor.

T.Y.: Orada bizim de hikâyelerimiz vardır. Ömrü uzun ve bereketli olsun inşallah Hocam.

M.D.: İnşallah. Artık sizlere bakıyor bu iş.

T.Y.: Kesinlikle Hocam. Peki okuyucularımız için bir tavsiyede bulunacak olursanız...

M.D.: Keyif aldıkları işleri yapmaya gayret etsinler. Herkesin buna ihtiyacı var. Bunu yaparken de kişinin zevk aldığı şeyleri yapması en güzeli; zevk almadığı, keyif almadığı şeyleri kendine zorlamak biraz bıkkınlık yaratabilir. Bazen şöyle deriz ya: Yemekten tika basa doymadan kalkmak... Sünnettir bu: Mide üçe bölünür; üçte biri yemek, üçte biri su, üçte biri de nefes için boş bırakılır. Evet, aç karnına kalkacaksın

demek. Kitap okurken de öyle; "Artık bittim, uykum geldi" diyene kadar zorlamayacaksın kendini.

T.Y.: Kararında.

M.D.: Kararında; yarın da okumak isteyeceğin bir şeyler kalsın geriye. İyi olur. Herkes zaten ne yapacağını biliyor zannediyorum.

T.Y.: Kitaptan başladık, kitaptan devam edelim Hocam: Çok beğendiğiniz, hayatınızda bir yeri olan üç kitap ve üç yazar ismi alabilir miyim? "Şu kitapları çok seviyorum" ya da "Şu yazarları muhakkak okusunlar" diyebileceğiniz üç yazar, üç kitap; farklı farklı olabilir, yazar ve kitap eşleşmesi şart değil.

M.D.: Biliyor musun, bu soru bazen beni yadırgatır aslında. "Kitap seçerken dikkatli olunmalı" gibi bir beklenti var; kitap seçimi elbette önemlidir ama ben o kadarını önemsemiyorum, okunabilir her şeyin okunmasını isterim, öyle düşünürüm. Bir gazete yazısı da okunabilir bir yazıdır; fikir

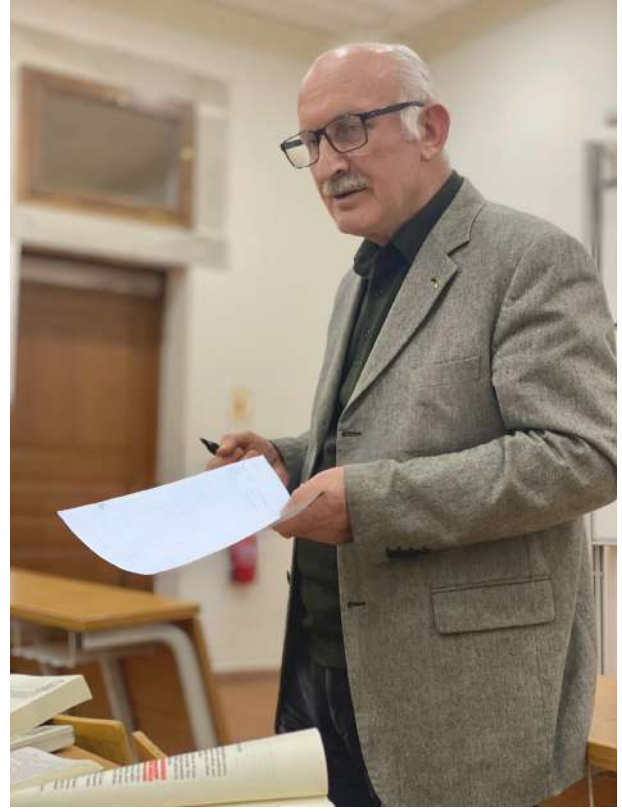

FSMVÜ Üsküdar Atık Vâide Yerleşkesindeki çalışma odasında Tahsin Yıldırım ile.

yazıları yazan bir köşe yazarının yanında dedikodu yazan bir yazarın yazdıkları da bu bağlamda okunabilir. Roman okumak, hikâye okumak, şiir okumak, gezi yazısı, anı okumak... Bütün bunlardan, hayatımızın içinde kitap okuyabileceğimiz bir yer ayırmak önemli ve yeterlidir diye düşünüyorum aslında. Bazen böyle bir "kitap hastalığımız" oluyor; bir kitabın çok okunmasının çok şey kattığından tam emin değilim doğrusu. Önemli olan, ihtiyaç duyulduğunda başvurabilecek bir ruh hâline sahip olmak. "Şu an vaktim müsaait, burada kitap okuyayım" diyebilecek bir istekliliğe sahipsek, bu da kanaatimce çok kıymetli bir şey.

Benim zamanımda müzik dinlerdik ama çok fazla dinleme imkânımız olmazdı; çünkü bizim çevremizde müzik dinlemeye pek iyi bakılmazdı. O dönemin popüler müzik yapan Türk sanatçılarının zirve isimlerinden ikisi Cem Karaca ile Barış Manço'ydu; gençlik yıllarımızda çok popüler isimlerdi ama Barış Manço'yu eserleriyle hatırlıyoruz, Cem Karaca'yı ise biraz siyasi yönüyle hatırlıyoruz. O zaman Türk toplumunda sağcı-solcu ayrışması sanat dünyasında da vardı. Solcuysanız solcu sanatçıları dinlerdiniz, severdiniz; sağcıysanız sağcı sanatçıları. Bir sağcının Cem Karaca dinlemesi âdeta büyük bir günahmış gibi görülürdü; Türk toplumu böyle bir dönem yaşadı. Ben şahsen sonradan zaman zaman bu isimleri dinledim. Sezen Aksu bile bizim çevremizde neredeyse dinlenmesi günah sayılan bir isimdi.

Şimdi buna hayıflanıyorum: Biz bu sanatçıları, bu yazarları zamanında niye dinleyemedik, okuyamadık? Yaşar Kemal'i, "Ağrı Dağı Efsanesi"ni bizim kuşağın daha iyi okumuş olması lazımdı. Nazım Hikmet'i âdeta düşmanlık besleyelim diye ezberledik neredeyse; "835 Satır" ve "Memleke-

FSMVÜ Üsküdar Atık Valide Yerleşkesi

timden İnsan Manzaraları" gibi eserlerini niye okuyamadık? Abdurrahim Karakoç'u, Sezai Karakoç'u, Necip Fazıl'ı, Maveria Dergisi çevresinde yetişen isimlerle büyüdük, haşır neşir olduk; hepsine rahmet olsun, çoğu vefat etti. Ama ötekileri niye okuyamadık? Nazım Hikmet'i de eserleriyle birer birer okumuş olmalıydık. Bu ayrımı ben şahsen çok sağlıksız buluyorum.

T.Y.: Kesinlikle.

M.D.: Şunu oku, öğreneceğini öğren; etkileneceksen etkilene, ama Allah herkese akıl fikir vermiş, takdir edeceğin şeyleri takdir edersin, olmayanlardan da bilerek vazgeçersin. O yüzden ben "Ben söyledim diye bir kitabı alsın, okusun" demek istemem. Büyük sanatçılarımız var, geçmişte de vardı, günümüzde de büyük olmaya doğru gidenler mutlaka var; bildiklerimiz de bilmediklerimiz de. Bir kitap yazmak, bir cümle yazmak kolay bir şey değil; yazabilmek de bir lütuftur, bir çeşit mucizenin gerçekleşmesi, bir tohumun filizlenmesi gibidir.

Dolayısıyla onların hiçbirini küçümsemek doğru değil, hepsi belli ölçüde kıymetlidir.

T.Y.: Öncelik vermek gerekiyorsa, önce hangisi olur Hocam?

M.D.: Bizim insanımızın öncelikle Kur'an-ı Kerim okuması lazım; hatmetmek şart değil, Yasin Suresi'ni açıp okusa bile yeter.

T.Y.: Müthiş Hocam.

M.D.: Okumamız gereken, okunması mutlak olan yegâne kitap odur; keşke Arapça'sından okuyabilsek ama onu beceremiyoruz. Yine de en güzel yapılmış çevirileri var, bunlarla Kur'an-ı Kerim'i okumak lazım. İkinci olarak, Peygamberimiz 'in hayatını Muhammed Hamidullah'ın güzel eseri "İslam Peygamberi" var, başkaları da var. Biyografi okumak, oradaki yaşanmışlıkları, mucizeleri görebilmek gerekir. Şunu beklememek lazım: Bir İngiliz Müslüman oluyor, bir Alman Müslüman oluyor, bir sürü şey yapıp söylüyor, İslam'ı övüyor da biz onlara hayran kalıyoruz. Hâlbuki biz bu nimetlerin içinde doğmuş bir milletiz; Kur'an-ı Kerim'i daha çok okumamız, ona daha çok haşır neşir olmamız gerekir diye düşünüyorum. Ona çok yabancı kalmamak lazım.

T.Y.: Muhakkak Hocam. Ben son olarak şunu soracağım: Bu soruyu genellikle tarihçi hocalarımıza bir padişah ya da devlet adamı üzerinden sorardım; hayatınıza

yer etmiş, sizi etkilemiş bir isim olsaydı, o kim olurdu diye. Az önce Peygamber Efendimiz 'den, Kur'an-ı Kerim'den bahsettiniz; bir kişi seçseydiniz, o kim olurdu? Hocalarımdan biri Fatih Sultan Mehmed'i söyledi, bir diğeri başka bir Osmanlı padişahını, bir başkası da yine farklı bir ismin adını verdi. Sizin hayatınızda böyle bir isim olsaydı, o kim olurdu?

M.D.: Sınır var mı?

T.Y.: Sınır yok Hocam, herkes olabilir.

M.D.: Hazreti Peygamber'i sayıyor muyuz buna?

T.Y.: Tabii ki Hocam.

M.D.: O zaman başka ne olabilir ki?

T.Y.: Peki, ikinci ve üçüncü sırada kim olur?

M.D.: İkincisi Yunus Emre.

T.Y.: Müthiş.

M.D.: İkinci Yunus Emre, üçüncü de Yusuf Has Hacib.

T.Y.: Aa, ben Evliya Çelebi dersiniz diye bekliyordum Hocam. (Gülüşme)

M.D.: Evliya Çelebi'yi rüyamda göreceğim diye bekliyorum ben. Bir sitemim var: Bu kadar uğraşıyoruz, ediyoruz, bir defa olsun rüyamda görmedim; bari rüyama gelsin istiyorum. Evliya Çelebi benim için farklı bir kategori. (Gülüşme)

T.Y.: Evet Hocam. Kesinlikle. (Gülüşme)

M.D.: Evliya Çelebi'yi alınmasın ama her zaman görmek istemeyebilirim de. (Gülüşme)

T.Y.: Müthiş bir şey Hocam, müthiş bir karakter. Kim olurdu Hocam, mesela beş deseydik?

M.D.: Dördüncü Süleyman Çelebi olurdu, beşinci de Mehmed Akif.

T.Y.: Allah rahmet eylesin, mekânı cennet olsun. Burada isimlerini andığımız, vefat etmiş olanların mekânları cennet olsun; hayatta olanların ömürleri uzun ve bereketli olsun inşallah, afiyette olsunlar. Teşekkür ederim Hocam, Allah razı olsun. Ben buna söyleşi demeyeceğim, sohbet diyeceğim; bu arada bu, on beşinci söyleşimiz oluyor. Müthiş bir keyif aldım, bunu söylemeliyim; onun dışında, Abdülkadir Hocam'ın söylediği o terimi ben de kullanacağım: Şu an buradan manevi bir boya ile boyanmış olarak çıkacağım.

M.D.: Manevi boya saçtık mı ki öyle?

T.Y.: Tabii ki Hocam.

M.D.: Yok canım.

T.Y.: Evet Hocam, manevi boya... Ben en azından kendi adıma, şu an hem maddi hem manevi bir doygunluğa ulaşmış olarak çıkacağımı söyleyebilirim.

M.D.: Herkese bu cümleleri kuruyorsun değil mi? (Gülüşme)

T.Y.: Hayır Hocam, Herkes için değil. (Gülüşme)

M.D.: Ama şimdi, benim gülerek söylediğim şeyleri: Güldüğümü oraya aktarmayacaksan, onu koyma.

T.Y.: Ben oraya "kahkaha" desem olur mu Hocam? Ya da "gülme" desem?

M.D.: Kahkaha biraz kaba kaçır.

T.Y.: "Tebessüm" desem peki?

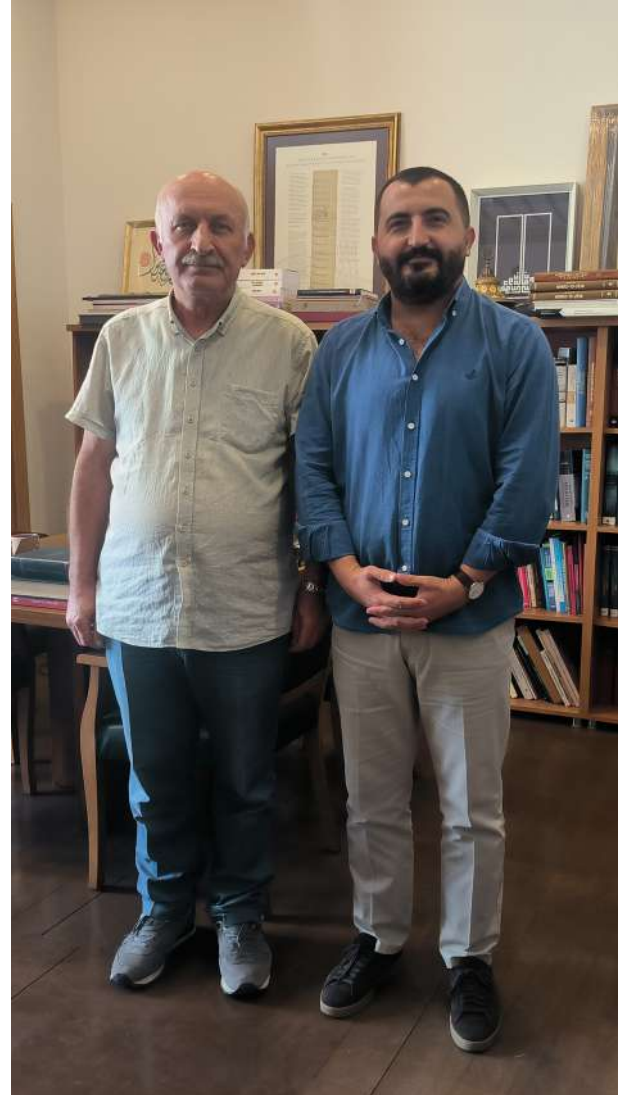
M.D.: Tebessüm de yetmiyor şimdi söylemeye; "gülüşme" ya da "gülme" diyelim.

T.Y.: Peki Hocam, güldüğümüz yerleri parantez içinde "gülüşme" olarak mı kullanayım?

M.D.: Tebessüm biliyorsun, gülümseme; o gülüyormuş gibi bir hâl. Gülme ise ondan bir tık üstü; kahkaha da en üstü, o da biraz kendini kaptırmak gibi bir şey.

T.Y.: Peki Hocam. Çok teşekkür ederim; bizi kırmadınız, davetimizi kabul ettiniz. Kendi özelimde konuşacak olursam, öğrencilik yıllarımda gördüğüm Hocamla yıllar sonra bir dergi vesilesiyle karşılıklı sohbet edebileceğim hiç aklıma gelmezdi; kader dediğiniz de bu olsa gerek. Ben kendi adıma çok mutlu oldum, çok teşekkür ederim. Ömrünüz uzun ve bereketli olsun Hocam.

M.D.: Ben teşekkür ederim.

FSMVÜ Üsküdar Atık Vâide Yerleşkesindeki çalışma odasında Tahsin Yıldırım ile.

İslam Bilim Tarihçisi

Fuat Sezgin

(1924-2018)

1924 yılında Bitlis'te dünyaya gelmiştir. Annesi Cemile Hanım ve babası Hoca Mehmed Mirza Efendi'dir. İlkokulu babasının müftü olduğu Doğubayazıt'ta, ortaokul ve liseyi yatılı olarak Erzurum'da okumuş ve 1942 yılında liseden mezun olmuştur.

1943 yılında İstanbul'a gelip, İstanbul Üniversitesi Şarkiyat (Doğu bilimi) Araştırmaları Enstitüsü'nde ünlü Alman şarkiyatçı Prof. Dr. Hellmut Ritter'in (1892–1971) öğrencisi olan Sezgin, hocasının tavsiyesi üzerine İslâm bilimlerine yönelmiştir. Hayatının dönüm noktası olan hocası Ritter ile karşılaşmasını Sezgin bir röportajında şöyle ifade etmektedir: “1943 yılında akrabalarımından biri beni Edebiyat Fakültesi'ne götürdü. Hâlbuki ben mühendis olma sevdası peşindeydim. O zaman büyük bir Alman âlim vardı. Arapça'yı çok iyi bilirdi. Onun seminerine gittiğimde, o büyük âlim beni adeta büyümüştü. Artık mühendis olmayı kafamdan çıkardım ve o büyük âlimin talebesi olmayı düşünüyordum. Başka bir gün dekan beyle yanına gittiğimizde bana, ‘Gelin biraz konuşalım, çok zor bir şeye talipsiniz. Arapça öğrenmelisiniz. Ben zor bir hocayım. Benim talebelerim benden hep kaçır, biliyor musunuz?’ dedi. Ben ise, ‘Biliyorum, bana bunları anlattılar. Ben bunlara rağmen bu tehlikeye girmek istiyorum,’ dedim. Güldü. Böylece onun talebesi oldum. Nedense bu adam beni büyümüştü. Hiç not tutmazdım. O söylerdi, ben de söylediklerini kafama yazardım. İnanır mısınız, anlattıklarının büyük kısmı hâlâ bu kafamda taşınmaktadır.”

Ritter onun doğa bilimleri ve en çok da matematik üzerine çalışması gerektiğini söylemişti. Bütün bu bilimlerde İslâm âlimlerinin önemli çalışmaları ve büyük katkılarının bulunduğunu fark etmesi Sezgin'in çalışma alanını belirlemesinde etkili olmuştur. Ritter'in teşvikiyle dil öğrenimine de yoğunlaştı ve kendi ifadesiyle Arapça'ya ana dili gibi hâkim oldu. Arapça'nın ardından Almanca, Latince, Yunanca, İbrânice ve Farsça da öğrendi.

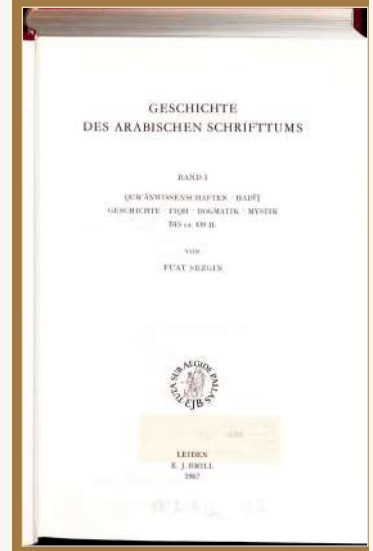
1951'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Arap dili ve edebiyatı alanında “Buhârî'nin

Kaynakları Hakkında Araştırmalar” başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Bu çalışmasıyla, hadis kaynağı olarak İslâm kültüründe önemli bir yere sahip olan Buhârî'nin sözlü kaynaklar yerine yazılı kaynaklara dayandığı tezini ortaya attı.

Doçent unvanını 1954 yılında alan Sezgin, 1960 askerî darbesinin ardından üniversitelerden uzaklaştırılan 147 akademisyen arasında kendi adının da bulunması üzerine 1961'de Türkiye'den ayrıldı ve çalışmalarına Goethe Üniversitesi'nde (Frankfurt) devam etti.

Alanında şimdiye kadar yazılan en kapsamlı eser kabul edilen Geschichte des arabischen Schrifttums (Arapça Yazma Eserler Literatürü Tarihi) başlıklı eserinin ilk cildini 1967'de yayımlayan Sezgin, 1978'de Kral Faysal İslâmî İlimler Ödülü'ne layık görülmüştür. Bu ödül nedeniyle kendisine takdim edilen maddi desteği değerlendirerek 1982'de Goethe Üniversitesi Arap-İslâm Bilimleri Tarihi Enstitüsü'nü, ertesi yıl ise bu enstitü bünyesinde, tarih boyunca Müslüman bilim insanlarının icat ettiği 800'den fazla bilimsel alet ve düzeneğin modellerinin sergilendiği İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'ni kurdu.

İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'nin kuruluş amacını Fuat Sezgin, bir röportajında şu sözlerle dile getirmektedir: “Esas amacım, İslam Bilimler Tarihi'nin

bilimler tarihindeki yerini gerçeğe yakın bir şekilde göstermekti. Bu amaçla şöyle bir proje aklıma geldi: Müslümanların icat etmiş oldukları aletleri ortaya çıkararak insanlara tanıtmak, bilinmeyen aletleri gün yüzüne çıkarmak ve bunları müzelerde sergilemek. Ben başlangıçta bunları maket halinde, model halinde ortaya koymaya başladım. Acaba 30 aleti yapıp bir odada sergileyebilir miyim diye düşünürken gittikçe iş ilerledi. Şimdi yaklaşık 800 aleti geçmiş bir müzemiz bulunmaktadır.

13 ciltlik İslam bilimler tarihi kitabını yazdım fakat kitabımın insanlar üzerindeki tesirini öğrenemiyordum. Müzeyi gezdikten sonra aletleri bizzat görmek, aletleri görmek insanları adeta büyülüyordu. Böylece çalışmalarımın karşılığını almış oluyordum.”

Aynı zamanlarda Sezgin, dünyanın çeşitli yerlerinden topladığı 45.000 eseri barındıran bir Bilimler Tarihi Kütüphanesi de kurdu. Fuat Sezgin bu müzeyi İstanbul'da da kurmak üzere çalışmalara başladı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Gülhane Parkı içerisinde yer alan İstabl-ı Âmire binasını bu amaçla tahsis etti ve 2008 yılında İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi açıldı. Müzede sergilenen bilimsel aletlerin büyük bir kısmı Frankfurt'taki enstitüden getirildi. Sezgin, müzelerde sergilenen bu bilimsel aletlerin tanıtılması amacıyla beş ciltten oluşan “İslam'da Bilim ve Teknik” katalog çalışması hazırladı. Bu çalışma Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca olarak yayımlandı.

Bundan sonra Fuat Sezgin öncülüğünde 2010 yılında Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı ve 2013'te de Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nde Bilim Tarihi Bölümü kuruldu. Son olarak Gülhane Parkı içerisinde daha önce telgrafhane olarak kullanılan bina restore edildikten sonra burada da 2017 yılında bir bilim tarihi kütüphanesi oluşturuldu ve 2019 yılında Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Bilimler Tarihi Kütüphanesi adıyla tekrar açılışı yapıldı. Fuat Sezgin kütüphaneye getirilecek eserlerin seçiminde bizzat bulunmuş ve büyük çoğunluğunu Frankfurt'taki kütüphanesinden getirtmişti. Sezgin doksan üç yaşında 30 Haziran 2018 tarihinde İstanbul'da vefat etti ve onun öncülüğünde Gülhane Parkı'nda kurulmuş olan İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'nin önünde kendisi için mezar yeri olarak ayrılan bölüme defnedildi.

Vefatının ardından, 2018/6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile 2019 yılı “Prof. Dr. Fuat Sezgin Yılı” olarak ilân edildi.

Son söz yerine:

Sezgin'in hayatı boyunca yürüttüğü kapsamlı ilmi çalışmaların temel gayesini kendi sözleriyle özetlemek mümkündür:

“Bilimler tarihinin insanlığın müşterek malı olduğu fikrini benimsiyorum. Bugün biz 21. Yüzyılın başında bütün insanlığın geliştirdiği bu bilimler manzumesinde, maalesef Müslümanların 800 yıllık yaratıcılık merhalesinin, bilimler tarihindeki yerini bulamıyoruz. İşte Almanya'da bilimler tarihi profesörü olma sorumluluğunu üzerime aldığım günden itibaren bende bir hasret olarak bu sorumluluk duygusu gelişti. ‘Bunu nasıl değiştirebiliriz?’ ona gayret ediyorum. Böylece Müslümanların kreativitelelerini (yaratıcılık hâllerini) göstermeye çalışıyorum.”

Kaynakça

Turan, Sefer. *Fuat Sezgin – Bilim Tarihi Sohbetleri*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.

“Fuat Sezgin”, *Türk Maarif Ansiklopedisi*, c. 5, Ankara, 2024, s. 423–424.

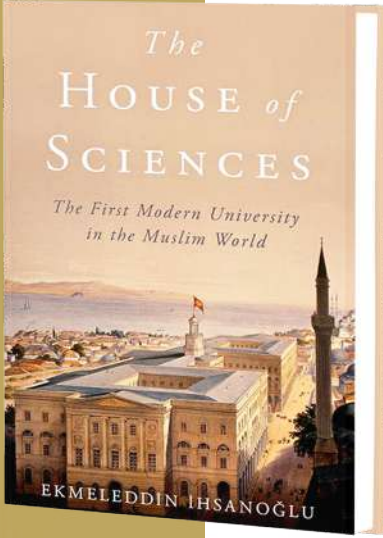
İnternet Kaynakları

<https://fuatsezgin.erciyes.edu.tr/>

Kitap Tahlili

The House of Sciences: The First Modern University in the Muslim World

Ekmeleddin İhsanoğlu

Osmanlı medeniyeti, kültürü ve bilim tarihiyle ilgilenenlerin yakından tanıdığı Ekmeleddin İhsanoğlu'nun bu eseri, Osmanlı'da modern yükseköğretimin ilk çekirdeği olan Darülfünun'un kuruluşundan kapanışa uzanan hikâyesini anlatmaktadır. Kitabı kısaca bir kurum biyografisi olarak nitelemek mümkündür. Eser dört ana bölümden oluşmaktadır: "Genesis, Development, and Closure of the Darülfünun", "Transforming of Ethos and Developing New Norms and Institutions", "The Legacy of Darülfünun" ve "Institutional Topography of the Darülfünun".

Yazar anlatıya, Darülfünun fikrinin doğduğu zemini hazırlayan gelişmelerle başlar. Çeşme yenilgisi (1770) ve Napolyon'un Mısır'ı işgali (1798) gibi olaylar, Osmanlı Devleti'nde yetişmiş insan eksikliğini görünür kılmış; Karadeniz'deki hâkimiyetin sona ermesiyle birlikte askerî ıslahatların yanında sivil alanda da ye-

nilik zorunlu hâle gelmiştir. Sultan Abdülmecid'in 1845'te Meclis-i Vâlâ'ya yönelttiği hatt-ı şerif, cehaletin ortadan kaldırılmasını ve ilim ile fennin nimetlerinden yararlanılmasını devletin temel hedefi olarak ilan etmiş; bunun yolu da okullaşmadan geçirilmiştir. Sonraki planlamalarda sıbyan mekteplerinin ıslahı, rüştiyelerin düzene kavuşturulması ve İstanbul'da Avrupa'dakilere benzer bir yükseköğretim kurumunun kurulması öne çıkmıştır. "Fenler evi" anlamına gelen Darülfünun adı, medreseden farklı bir sistemin kurulduğunu özellikle vurgulamak üzere seçilmiştir. Kurumun itici gücü ise Tanzimat bürokrasisinin ihtiyaç duyduğu yeni tip "aydın memur"u yetiştirme arayışıdır.

Kitap, kurumun ilk yarım yüzyılını bir dizi başarısız girişim ve kesintiyle anlatır. Meclis-i Maarif-i Umumiyye'nin 1846'da kurulmasıyla resmen tasarlanan Darülfünun için, mimar Gaspare Trajano Fossati'ye üç katlı ve yüz yir-

mi beş odalı bir bina yaptırılmaya başlanmış, ancak inşaat yıllarca sürmüştür. Ders kitabı ve tercüme faaliyetleri için 1851'de kurulan Encümen-i Daniş de 1863'e kadar kayda değer bir eser ortaya koyamamıştır. Sadrazam Fuad Paşa, resmî açılışı beklemeden halka açık konferanslar düzenlenmesini istemiş; 1863'teki ilk konferansı yaklaşık beş yüz kişi izlemiştir. Fuad Paşa'nın bu vesileyle söylediği "eski hikmet ile yeni hikmet arasındaki fark yelkenli gemi ile vapur arasındaki fark gibidir" sözü, devlet ricalinin yeni eğitime bakışını iyi özetlemektedir. Fransız sisteminden uyarlanan 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 128 maddesinden 49'u Darülfünun'a ayrılmış, kuruma kısmi bir idari ve ilmî özerklik tanınmıştır. Gelirlerin devlet yardımı, öğrenci harçları ve bağışlara dayandırılması ise kurumun mali yapısını kırılgan kılmış, ileride zafiyete düşmesine yol açmıştır.

Yeni binada eğitime başlandığında yaklaşık bin başvurudan 450 öğrenci sınavla alınmıştır; kaydolanlar arasında medrese talebeleri çoğunluktadır. Bu ilk deneme, Cemaleddin Afgani'nin bir konferansında peygamberliği bir tür sanata benzetmesinin ulema ve şeyhülislam tarafından sert biçimde karşılanmasıyla sarsılmış; Afgani'nin ardından müdür Hoca Tahsin Efendi de görevden alınmış, kurum 1873'te kapanmıştır. Tanzimat aydınları vazgeçmemiş, Mekteb-i Sultani'nin 1873'te Gülhane'ye taşınmasını fırsat bilerek 1874'te Darülfünun-ı Sultani'yi kurmuşlardır. Hukuk, Turuk-u Maabir (mühendislik) ve Edebiyat mektepleriyle 1900'e kadar sürecek bu yapı, devletin somut ihtiyaçlarına, yani hukukçu, mühendis ve öğretmen yetiştirmeye odaklanmıştır. Bu dönemde yükseköğretimin taşraya yayılması da hedeflenmiş; büyük şehirlerde hukuk ve tıp okulları açılmıştır. Şam'daki tıp okulu, 1903'ten kapandığı 1918'e kadar 529 doktor ve eczacı mezun etmiştir.

Sadrazam Küçük Said Paşa'nın 1895'te II. Abdülhamid'e sunduğu arıza, meslek okullarının ötesinde ilim adamı yetiştirecek, Avrupa ve Amerika'dakilere benzer bir üniversite

kurulmasını önermiştir. Felsefe, ilahiyat, fen, hukuk ve tıp fakültelerinden oluşan Darülfünun-ı Şahane, 31 Ağustos 1900'de, padişahın cülusunun yirmi beşinci yılında açılmış; hoca ve kaynak eksikliği büyük ölçüde giderilmiştir. Kitap, bu dönemin sıkı idari yapısını ve sınırlı öğrenci kabulünü ise olumsuz özellikler arasında sayar. Kurum 1909'da bugün İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin bulunduğu Zeynep Hanım Konağı'na taşınmış, 1912'de Emrullah Efendi'nin ıslahat programıyla şubeler fakülte adını almış, hocalara müderris unvanı verilmiş, öğrenci ve müderrislere devam ve disiplin düzeni getirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Almanya'dan gelen hocalarla kurum bir üniversite formuna kavuşmuş; 1914'te kız öğrenciler için İnâs Darülfünunu kurulmuş, 1921'de ise karma eğitime geçilmiştir. Fakültelerin yanında Jeoloji, Kimya, Botanik, Psikoloji, Sosyoloji, Türkoloji, Tarih ve Kanser enstitüleri gibi araştırma birimleri de açılmış; kurum, dönemine göre ileri sayılabilecek bir yapıya ulaşmıştır. Milli Mücadele sonrasında yabancı hocaların ülkelerine dönmesi ve 1919 ıslahatının ardından Osmanlı Darülfünunu adıyla sürdürülen faaliyetler, kurumun 1933'te kapatılmasıyla sona ermiş; aynı yıl İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Yazara göre Darülfünun, bu süreçte Mısır (1908) ve Afganistan gibi çevredeki ülkelere de ilham kaynağı olmuştur.

Sonuç olarak İhsanoğlu'nun eseri, Osmanlı modernleşmesini alışılmış siyasi tarih anlatılarının dışında, yükseköğretim tarihi ve bu kurumun geçirdiği dönüşümler üzerinden okumaya imkân tanımaktadır. Kullanılan kaynakların zenginliği, konuların işleniş sırası, akıcı üslubu ve sade dili sayesinde eser, uzmanların yanı sıra Türkiye'de yükseköğretimin ilk çekirdeği hakkında bilgi edinmek isteyen okurları da tatmin edecek niteliktedir. Üniversite hayatımızın dünü ve bugünü hakkında önemli bilgiler sunan bu çalışma, bilim ve eğitim tarihi literatürü için kayda değer bir katkıdır.

KÜTÜPHANE TANITIMI

LALELİ'DE ASIRLIK BİR HAFIZA: İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ MERKEZ KÜTÜPHANESİ

Beyza Nur Ataer

Üniversite kütüphaneleri dendiğinde çoğumuzun aklına ilk gelen kurumlardan biri İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'dir. Laleli'de, Edebiyat ve Fen fakültelerinin hemen kesişiminde yer alan kütüphane, yalnızca öğrencilerin sınav dönemlerinde kullandığı bir çalışma alanı değil, temelleri Darülfünun'a uzanan köklü bir araştırma merkezidir.

Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından, 1 Aralık 1924'te kapılarını açan ve 1933 Üniversite Reformu ile bugünkü kurumsal yapısına kavuşan kütüphane, bağlı birimleriyle birlikte günümüzde 1,5 milyonu aşan geniş bir dermeyi yönetiyor. Deprem güvenliği kapsamında yeniden inşa edilerek Kasım 2024'te kapılarını açan çağdaş binasıyla Merkez Kütüphane, aynı zamanda Türki-

ye'deki altı yasal derleme kütüphanesinden biri olarak ülkemizin basılı hafızasını eksiksiz biçimde muhafaza ediyor.

Laleli'deki yeni Merkez Kütüphane binası bünyesinde, sosyal bilimlerden fen ve tıp literatürüne uzanan 350 binden fazla basılı

kitap ile 40 binin üzerinde lisansüstü tez bulunuyor. Dermenin tarihi ve nadir boyutu ise Süleymaniye yerleşkesindeki Nadir Eserler Kütüphanesi çatısı altında korunuyor. Burada, 18 bini aşkın Türkçe, Arapça ve Farsça yazma eserin de dahil olduğu yaklaşık 93 bin ciltlik özel bir koleksiyon yer alıyor.

Bu koleksiyonun en dikkat çekici bölümlerinden birini, Yıldız Sarayı'ndan intikal eden Sultan II. Abdülhamid Fotoğraf Albümleri oluşturuyor. 911 albümden toplanan 36.585 adet fotoğraf, dönemin şehirlerini, mimari yapılarını ve kamu kurumlarını belgeleyen benzersiz bir görsel arşiv niteliğinde. Koleksiyon ayrıca çok dilli zengin bir erken dönem süreli yayın arşivini de bünyesinde barındırıyor.

Kütüphane, bu mirası yalnızca fiziksel raflarda tutmakla kalmayıp dijital ortama aktarma çalışmalarını da sürdürüyor. "Gazeteden Tarihe Bakış" projesi başta olmak üzere binlerce nadir eser ve süreli yayın, araştırmacıların uzaktan erişimine açılmış durumda. Eş zamanlı olarak yürütülen Engelsiz Bilgi Merkezi çalışmalarıyla da görme engelli ve özel gereksinimli kullanıcılar için sesli materyal ve Braille baskı imkânı sağlanıyor.

Gerek zengin koleksiyonundan faydalanmak gerekse yenilenen çalışma salonlarında araştırma yapmak isteyenler için kütüphanenin temel erişim bilgileri şu şekilde:

Adres: Kalenderhane Mah. Ordu Cad. No:19, Laleli - Fatih / İstanbul

Hizmet Saatleri: Hafta içi 08.30 – 17.00 (Okuma ve çalışma salonları akademik takvim ve sınav dönemlerine göre esnetilmektedir)

Kullanıcı Durumu: Üniversite mensuplarının yanı sıra araştırma amacıyla başvuran dış araştırmacı ve akademisyenlerin kullanımına açıktır.

Katalog Arama: kutuphane.istanbul.edu.tr

Kaynakça

İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı. Resmî web portalı, birim tanıtımları ve güncel katalog verileri (kutuphane.istanbul.edu.tr).

İstanbul Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı. *İstanbul Üniversitesi İdare Faaliyet Raporları* (Kütüphane Hizmetleri ve Derme İstatistikleri).

Fotoğraf Kaynakları:

<https://www.lampeti.com/tr/projeler/istanbul-universitesi-merkez-kutuphanesi>

https://www.fatih.bel.tr/webfiles/fotograf/foto/33497-33497_istanbul-universitesi-merkez-kutuphanesi-rekt_20241106-161001-fatihbel_fotogaleri_900x530.jpeg

555. Yıl İnteraktif Müzesi

“555 Yıllık Bilim ve Eğitim Yolculuğu”

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nin "555. Yıla 55 Etkinlik" programı kapsamında hazırlanan 555. Yıl İnteraktif Müzesi, Fatih Sultan Mehmed Han'ın ilme ve eğitime verdiği değeri merkeze alıyor. Müze, geçmişten günümüze uzanan medeniyet tasavvurunu ve köklü vakıf mirasını geleceğe taşıma misyonunu yansıtırken Fatih'in ortaya koyduğu ilim ve medeniyet vizyonunun bugün üniversite aracılığıyla yaşatıldığını da gözler önüne seriyor.

"555 Yıllık Bilim ve Eğitim Yolculuğu" temalı müze, Fatih Sultan Mehmed Han'ın hayatından İstanbul'un fethine ve şehrin bir ilim merkezine dönüşmesine uzanan bir anlatı sunuyor. Ziyaretçiler Ayasofya Medresesi'nin ilim geleneğini, Sahn-ı Semân medreselerinin eğitim anlayışını ve Fatih Vakfiyesi'ni yakından tanıma fırsatı buluyor. Müzede Fatih'in hocalarına ve dönemin önde gelen âlimlerine de yer veriliyor: Sabuncuoğlu Şerefeddin, Sipahizade Mehmed, Hocaşade Muslihuddin Efendi, Ali Kuşçu, Akşemsetdin, Molla Gürani ve Molla Hüsrev. Fatih'in şahsi kütüphanesini tanıtan bölüm ise ziyaretçilere bu kütüphaneyi deneyimleme imkânı sunuyor.

Müzenin diğer bölümlerinde Osmanlı'da uzay ve zaman algısı, güneş saati ve usturlap örnekleri ile mühendislik çalışmalarının dijital gösterimleri yer alıyor. Şahi topundan Kızılirma'ya uzanan bölüm ise Osmanlı ilim geleneğinden günümüz savunma ve teknoloji alanına uzanan tarihsel sürekliliği anlatıyor.

Dijital ve interaktif bir ortamda kurgulanan müze, vakıf medeniyetinin ilim, eğitim ve kültür alanlarında oluşturduğu birikimi günümüzün teknolojik gelişmeleriyle buluştururken Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nin bugünkü bilim ve eğitim faaliyetlerini de kapsayan bütünlüklü bir anlatı ortaya koyuyor.

Gülhane Yerleşkesi'nde ziyaretçilerini ağırlayan müze, tarih, bilim, eğitim ve medeniyet birikimini interaktif deneyimlerle buluşturarak 555 yıllık mirasın geleceğe taşınmasına katkı sunuyor. Müze, ziyaretçileri 1453'ten 2453'e uzanan, geçmişten geleceğe bir yolculuğa davet ediyor.

BİLİYOR MUSUNUZ ?

Emrah Karabulut

plagix.ai

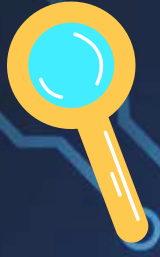
Plagix.ai Nedir?

plagiX.ai, bir metnin insan tarafından mı yoksa yapay zekâ modelleri tarafından mı üretildiğini yüksek doğruluk oranıyla tespit eden yapay zekâ destekli bir içerik analizi ve tespit aracıdır.

Temel Özellikleri ve İşlevi

- **Yapay Zeka Tespiti:** ChatGPT, Claude, Gemini ve benzeri modern dil modelleriyle yazılmış içerikleri tanır.
- **Cümle Bazında Analiz:** Metni cümle cümle inceleyerek hangi kısımda yapay zekâ desteği kullanıldığını detaylı şekilde gösterir.
- **Dosya Desteği:** PDF, DOC ve DOCX formatındaki belgelerin sisteme yüklenip taranmasına olanak tanır.
- **Türkçe Dil Desteği:** Özellikle Türkçe dil yapısına ve yerel nüanslara özel olarak geliştirilmiş algoritmalar barındırır.
- **Akademik Entegrasyon:** Türkiye’de yaygın kullanılan intihal.net platformu ile uyumlu ve entegre bir şekilde çalışır.

Erişim; <https://plagix.ai/>

BİLİM VE TEKNOLOJİ

BİLİM ve TEKNOLOJİYE DAİR TÜM DÜNYADAN BÜLTENİMİZE YANSIYANLAR

Tahsin Yıldırım

Likit Biyopsi

Kandan alınan serbest tümör DNA'sının (ctDNA) analiz edildiği sıvı biyopsi testleri klinik standart hâline gelmiştir. Cerrahi bir işleme gerek kalmadan, vücuttaki kanserli hücreler henüz semptom vermeden tespit edilebilmektedir. Tek bir seansta 50'den fazla kanser türünü yüksek doğrulukla belirleyebilen bu yöntem, erken teşhis sayesinde tedavi başarısını ve yaşam süresini belirgin biçimde artırmaktadır.

Kişiselleştirilmiş mRNA Aşıları

Hastanın tümöründen elde edilen genetik veriler kullanılarak, yalnızca o kanserli hücreye özgü mRNA aşıları geliştirilmektedir. Bağışıklık sistemi bu aşı sayesinde kanserli hücreleri tanıyıp yok etmek üzere eğitilmekte, ameliyat sonrası nüks riski büyük ölçüde azalmaktadır. Pankreas ve melanom gibi agresif kanser türlerinde elde edilen klinik başarılar, kişiye özel tedavide yeni bir dönemin işaretidir.

3D Biyobaskı Organ Dokuları

Hastanın kendi kök hücrelerinden elde edilen biyomürekkepler kullanılarak katman katman canlı doku ve kılcal damar ağları üretilebilmektedir. Bu üç boyutlu doku modelleri, yeni ilaçların toksisite ve yan etki testlerinde insan vücudunu simüle etmektedir. Nihai hedef olan nakledilebilir tam organ üretiminde, fonksiyonel karaciğer ve böbrek dokularının geliştirilmesi yönünde önemli mesafe kat edilmiştir.

Hata Toleranslı Kuantum Çipleri

Birden fazla fiziksel kübitin tek bir "mantıksal kübit" hâlinde birleştirildiği yeni hata düzeltme mimarileri doğrulanmıştır. Bu sayede işlem sırasında oluşan kuantum gürültüsü, bilgi kaybı yaşanmadan anında tespit edilip düzeltilebilmektedir. Hata toleranslı kuantum bilgisayarları, karmaşık molekül simülasyonu ve malzeme tasarımı gibi alanlarda artık pratik kullanıma uygun hâle gelmiştir.

Canlı İçi (In Vivo) CRISPR

Geleneksel gen tedavisinin aksine, in vivo CRISPR yönteminde genetik müdahale hücreler vücuttan çıkarılmadan doğrudan gerçekleştirilmektedir. Lipid nanoparçacıklarla taşınan gen düzenleme araçları, damar yoluyla verilerek hedef organa ulaştırılmaktadır. Karaciğer ve kalp gibi hayati organlardaki kalıtsal hastalıklara yol açan hatalı gen dizilimleri tek bir seansla kalıcı biçimde düzeltilebilmekte, bu da nadir genetik hastalıkların tedavisinde erişilebilirliği artırmaktadır.

Erken Evre Galaksi Keşifleri

James Webb Uzay Teleskobu, Büyük Patlama'dan yalnızca birkaç yüz milyon yıl sonra oluşmuş ilk galaksilerin ayrıntılı spektral analizlerini gerçekleştirmiştir. Bu gözlemler, beklenenden çok daha erken bir dönemde karmaşık organik moleküllerin ve su buharının varlığını ortaya koymuştur. Elde edilen veriler, evrenin ilk dönemlerine dair yıldız oluşum hızları ve galaksi evrimi modellerinin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

Füzyon Enerjisinde Plazma Kararlılığı

Nükleer füzyon reaktörlerinde karşılaşılan en büyük güçlük, milyonlarca derecelik plazmanın manyetik alan dışına kaçmasıydı. Derin pekiştirmeli öğrenme modelleri, manyetik bobinleri saniyede binlerce kez ayarlayarak plazma kararsızlıklarını anında sönmölmemeyi başarmıştır. Bu sayede harcanan enerjiden daha fazlasını üreten net enerji kazancı sürelerinde rekor kırılmış, füzyon santrallerinin ticarileşmesi yolunda tarihi bir engel aşılmıştır.

Erken Alzheimer Teşhisi

Beyindeki amiloid-beta ve tau birikimini saptamak için kullanılan pahalı beyin taramaları ve omurilik sıvısı testlerinin yerini artık basit kan testleri almaktadır. Yeni geliştirilen biyobelirteçler, nöronal hasarın ilk izlerini zihinsel gerileme başlamadan 10-15 yıl önce ortaya koyabilmektedir. Erken evrede tespit edilen hastalar, nöron kaybı gerçekleşmeden koruyucu tedavi ve yaşam tarzı müdahalelerine yönlendirilebilmekte, bu da nörodejeneratif hastalıkların yönetiminde çığır açmaktadır.

Yeni Nesil Katı Hal Bataryaları

Sıvı elektrolit yerine katı seramik veya polimer katmanlar kullanan batarya hücrelerinde, seri üretim öncesi güvenlik ve verimlilik testleri tamamlanmıştır. Yanma ve patlama riski taşımayan bu piller, geleneksel lityum-iyon pillerin yaklaşık iki katı enerji yoğunluğuna sahiptir. Elektrikli araçlara tek şarjla 1000 kilometrenin üzerinde menzil sağlarken şarj süresini 10 dakikaya indiren bu teknoloji, temiz ulaşım geçişi hızlandıracak en önemli etkenlerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Osmanlî'da
Uzay ve Zaman

Fatih Sultan
Mehmet Han'ın
Şahî Kütüphanesi

Fatih Sultan Mehmet Han
Personal Library

The Fatih Sultan Mehmet Han's Personal Library, established in 1493, is one of the oldest libraries in the world. It contains a vast collection of manuscripts, including works by famous scholars and poets. The library is a testament to the cultural and intellectual achievements of the Ottoman Empire.

555
Anniversary

555

Fatih Sultan Mehmet Han

Kronoloji / Chronology

Fatih Sultan
Mehmet Han
Vakfesi

Tarih
Fatih Sultan Mehmet Han, 1432'de Bursa'da doğmuştur. Babası II. Murad, annesi Hatice Hatun'dur. İlk eğitimini Bursa'da almıştır. 1453'te İstanbul'u fethetmiştir. 1481'de İstanbul'da vefat etmiştir. Vakfesi, Fatih Sultan Mehmet Han'ın vasiyeti üzerine kurulan vakiftir. Vakif, Fatih Sultan Mehmet Han'ın vasiyeti üzerine kurulan vakiftir. Vakif, Fatih Sultan Mehmet Han'ın vasiyeti üzerine kurulan vakiftir.

Engel
Fatih Sultan Mehmet Han, 1432'de Bursa'da doğmuştur. Babası II. Murad, annesi Hatice Hatun'dur. İlk eğitimini Bursa'da almıştır. 1453'te İstanbul'u fethetmiştir. 1481'de İstanbul'da vefat etmiştir. Vakfesi, Fatih Sultan Mehmet Han'ın vasiyeti üzerine kurulan vakiftir. Vakif, Fatih Sultan Mehmet Han'ın vasiyeti üzerine kurulan vakiftir. Vakif, Fatih Sultan Mehmet Han'ın vasiyeti üzerine kurulan vakiftir.

**FATİH
SULTAN
MEHMET**
VAKIF ÜNİVERSİTESİ

KÜTÜPHANE ve
DOKÜMANTASYON
DİREKTÖRLÜĞÜ

kutuphane.fsm.edu.tr | library@fsm.edu.tr

[fsmvu_kutuphane](https://twitter.com/fsmvu_kutuphane)

[Fsmvulibrary](https://facebook.com/Fsmvulibrary)

[fsmvukutuphane](https://instagram.com/fsmvukutuphane)